

ELS CAMINS DE RONDA DE LA
COSTA BRAVA

(I)

Antecedents, Fonts, Estat Actual i
Propostes de Futur

dels Itineraris Peatonals a les Zones Rocalloses del Litoral
Gironí

Ernest Redondo Dominguez, Arqt.

1991

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA
ADMINISTRACIÓ D'ASCUMPTES ACADÈMICS

Aquesta Tesi ha estat enregistrada
a la pàgina 38 amb el número 361

Barcelona, 11 gener 1993

L'ENCARREGAT DEL REGISTRE,

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Angelina", with a large, stylized flourish underneath.

ELS CAMINS DE RONDA DE LA
COSTA BRAVA

(I)

Antecedents, Fonts, Estat Actual i
Propostes de Futur

dels Itineraris Peatonals a les Zones Rocalloses del Litoral
Gironi

Ernest Redondo Dominguez, Arqt.

1991

Els Camins de Ronda de la Costa Brava.

(I)

Antecedents, Fonts, Estat Actual i Propostes de Futur dels Itineraris Peatonals a les Zones Rocalloses del Litoral Gironi

Tesis doctoral.

Tutor: Dr. Arqt. Santiago Roqueta i Matias, Catedràtic d'Universitat.
Dep. d'Expressió Gràfica Arquitectónica I. Dibuix II.

Ernest Redondo Dominguez, Arqt. T.E.U.
Dep. d'Expressió Gràfica Arquitectónica I. Dibuix II.

E.T.S.A.B. Barcelona, Avda. Diagonal 649.

Agraiments

A Santi Roqueta i Javier Monedero per els bons consells i el guiatge al llarg de tot aquest treball.

A en Xavier Sanchez, el meu cunyat informàtic...

A en Lluís Gorgorió, Xavier Ordoñez, Merçè Fornells i Ricard Sanchez, quelcom més que amics.

A en Josep Maria Mundet de Pol.

A tota la gent del O.I.U i l'Arxiu Històric de la Delegació del C.O.A.C. a Girona.

A tots els que m'han ajudat a la seva manera....

Girona a 1 de juliol de 1991.

A l'Any

Index

1	Introducció.	17
2	La Primera Documentació Gràfica.	21
2.1	La Cartografia Antiga.	21
2.2	Hipòtesis.	21
2.3	Ambit Cronològic.	22
2.4	Consideracions Prèvies.	23
2.5	Metodologia de Recerca.	23
2.6	Selecció i Anàlisi de la Documentació.	24
2.7	Conclusions.	53
3	Les Imatges Primeres del Nostre Litoral.	55
3.1	Les Fotografies i Postals Antigues.	55
3.2	Hipòtesis.	56
3.3	Criteris Previs de Selecció de les Imatges.	56
3.4	Ambit Cronològic de l'Estudi (1890-1954).	57
3.5	Mètode de Catalogació i Datació.	59
3.5.1	Primera Selecció, les Imatges del Litoral.	59
3.5.2	Segona Selecció, els Indicis dels Camins pel Litoral.	61
3.5.3	Tercera Selecció, la Datació dels Itineraris.	64
3.5.4	Quarta Selecció i Final.	70
3.6	Conclusions	72
4	Les Referències Literàries	79
4.1	Narrativa i Guies Turístiques	79
4.2	Les Hipòtesis de Treball	80
4.3	Criteris Prèvis.	80
4.4	Cronologia dels Textes.	80
4.5	Mètode de Recerca.	82
4.5.1	Textes en Prosa	82
4.5.2	Textes sobre Temàtica Local.	86
4.5.3	Les Guies Turístiques.	86
4.6	Conclusions	97
4.6.1	Inventari de les Referències Literàries Trobades.	98

5	S'Agaró. El Primer Camí de Ronda.	101
5.1	La Urbanització de S'Agaró.	101
5.2	Hipòtesis.	102
5.3	Consideracions Prèvies.	102
5.4	Metodologia de la Recerca.	107
5.4.1	Les Realitzacions de Rafael Masó.	107
5.4.2	Les Aportacions de Francescs Folguera.	129
5.5	Conclusions.	145
5.5.1	Els Espais Resultants Finals en el C.R. Existent.	148
5.5.2	Comentari Final.	158
6	Legislació i Marc Competencial	161
6.1	Les Lleis i Normes en els Camins de Ronda	161
6.2	Hipòtesis	161
6.3	Consideracions Prèvies	162
6.4	Metodologia de Treball	162
6.4.1	Els Antecedents Històrics.	163
6.4.2	La Legislació Moderna.	166
6.4.3	Les Normes Costa Brava.	174
6.4.4	La legislació del creixement turístic.	176
6.4.5	La "ley 28/1969, de 26 de abril, sobre Costas".	177
6.4.6	Altres disposicions del quart període.	179
6.4.7	La Legislació Actual.	182
7	Els Planejaments i els Projectes.	187
7.1	Preliminars.	187
7.2	Hipòtesis.	187
7.3	Metodologia.	188
7.3.1	Els Plans Generals Antics.	189
7.3.2	Els Plans Parcial.	194
7.4	Els Nous Projectes.	238
7.4.1	Camí de Ronda al Pla Parcial de Santa Clotilde. Lloret.	239
7.4.2	El Camí de Ronda a la Platja del Pas. El Port de la Selva.	239
7.4.3	Nous Sectors de C.R. Executats a Llançà.	244
7.4.4	Escalinates Homenatge a Rafael Masó. S'Agaró. 1.989-1990.	245
7.4.5	El Projecte de Remodelació del "Camino de Ribera" de Calella a Llafranch.	246
7.5	Conclusions Finals.	248
8	Inventari i Catàleg dels Camins Existents.	253
8.1	Una nova Guia de la Costa Brava	253
8.2	Hipòtesis	253
8.3	Metodologia.	254
8.4	Catàleg de l'Estat Actual.	255
8.4.1	Els Nivells de Consolidació.	257
8.4.2	Descripció Bàsica dels Itineraris.	261
8.5	Conclusions	322

9 Els C.R. i els seus Elements de Composició.	327
9.1 Els Elements de la Composició Urbanística.	327
9.2 Hipòtesis	327
9.3 Metodologia.	328
9.4 Les Tipologies.	328
9.4.1 La Definició dels Límits del Camí de Ronda	329
9.4.2 Les Tipologies del Camí en Funció de la Morfologia del Territori.	353
9.4.3 Les Diferents Tipologies en Funció de l'Estructura Interna de Cada Tram de C.R..	362
9.5 Conclusions.	419
10 Propostes Particulars.	421
10.1 Anàlisi Detallat i Propostes Específiques per Quatre Municipis Re- presentatius.	421
10.2 Hipòtesis.	421
10.3 Metodologia.	422
10.3.1 Lloret de Mar.	424
10.3.2 Palafrugell	437
10.3.3 L'Escala.	445
10.3.4 Roses.	452
10.4 Conclusions.	463
11 Conclusions Globals.	467

Llista de Figures

2.1	Plànol del Port de Blanes. Bibliothèque Nationale de Paris. Departement de Cartes et Plans.	25
2.2	Plano del Fondeadero de Sant Feliu de Guíxols, 1.889. Arxiu municipal S.F.G.	26
2.3	Plano General de Reforma y Mejoras de la Villa de S.F.G. 1.897. Arxiu Municipal de S.F.G.	27
2.4	Plànol. Puerto de Sant Feliu de Guíxols, 1.904. Arxiu Municipal de S.F.G.	28
2.5	Plan de la Ville et Citadelle de Palamos, 1.694. Bibliothèque Nationale. Paris. Departament de Cartes el Plans.	30
2.6	Plan de la ville et citadelle de Palamós dans la province de Catalogne en Espagne. Bibliothèque du Genie. Pavillon du Roi. Vincennes. . .	31
2.7	Plan de Palamós, 1.694. Bibliothèque du Genie. Vincennes.	32
2.8	Plan de la ville de Palamós, 1.715. C.O.A.C. Girona	33
2.9	Piano di Palamós in Catalogna, 1.809. Bibliothèque Nationale. Département du Cartes et plans. Paris.	35
2.10	Plano de la villa y puerto de Palamós con sus inmediaciones, 1.816. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-militar. Madrid.	36
2.11	Línea divisoria del término municipal de San Juan de Palamós, 1901. Museu de Palamós.	37
2.12	Fragment, Plano de la villa de Palamós, 1.916. Museu de Palamós. .	38
2.13	Plano de la Villa y Puerto de Palamós con su sendero y proyecto para el proyecto de su defensa en Cataluña. Biblioteca Central Militar. Archivo histórico-militar. Madrid.	39
2.14	Piano di Bagur in Catalogna. Bibliothèque Nationale. Departament de cartes et Plans. Paris.	40
2.15	Plan de Du Chateau de la Trinite, 1.668. Bibliothèque Nationale. Departament de Cartes et Plans. Paris.	42
2.16	Plan de la ville de Roses et du Chateau du la Trinite ou du Bouton, 1.700. Bibliothèque Nationale. Departament du Cartes et Plans. Paris.	43
2.17	Plan du siège de Roses, 1808. Bibliothèque Nationale. Departament du Cartes et Plans. Paris.	44
2.18	Plano del fondeadero de Rosas, 1860. Biblioteca Museo Naval. Madrid.	45
2.19	Plano de la costa del Golfo de Rosas, 1.908. Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona.	46

2.20	Plano del fuerte de la Trinidad... Roses, 1.814. Arxiu Castell de Montjuic. Barcelona.	48
2.21	Plano del terreno donde está ubicado el fuerte de la Trinidad... Roses, 1.824. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-Militar. Madrid.	49
2.22	Plan de Cadaqués dit aussi Cap de Quiers, 1.684. Archives du Génie Ministère de la Defense. Château de Vicennes.	50
2.23	Plànol de Cap de Quiers, 1.717. Bibliothèque du Génie. Pavillon du Roi. Vicennes.	51
2.24	Plànol. Port de la Selva, 1.892. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-Militar. Madrid.	52
2.25	Plànol resum de les localitzacions d'itineraris a la cartografia antiga	54
3.1	Foto A.T.V. Villa Vella, Tossa de Mar. 1.909. Arxiu C.O.A.C. Girona.	65
3.2	Foto A.T.V. Cala de's Crac, Sant Feliu G. 1.911, exemple de parcel·lació a ran de mar. Arxiu C.O.A.C. Girona.	66
3.3	Foto La Conca, Sant Feliu G. 1.907-1.913. Exemple parcel·lació. Arxiu C.O.A.C. Girona.	66
3.4	Foto L. Roisin, Quiosc de Canyet. Santa Cristina D'Aro 1.907. Arxiu C.O.A.C. Girona.	67
3.5	Foto L. Roisin, Canyet. Santa Cristina D'Aro 1.907. Arxiu Històric C.O.A.C. Girona.	68
3.6	Foto Granés, Poblado Ibero de Castell. Palamós. 1.957. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona	68
3.7	Foto L. Roisin, Curz y Playa d'aigua Freda. Begur 1.935. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	69
3.8	Foto, Faro. Roses. 1.908. Col. Massana. Girona.	69
3.9	Foto, Vista general de Cadaqués. 1.907. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	70
3.10	Foto A.T.V., Vista general de Palamós. 1.911. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	71
3.11	Foto Zerkovitz, Cala S'Alguer. Palamós. 1.952. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	72
3.12	Foto L. Roisin, Vista general de Calella y Canadell. 1.924. Palafrugell. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	73
3.13	Foto V. Fagnoli, Panoràmica de Llafranch y Calella. Palafrugell. 1.924. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	73
3.14	Foto L. Rosisin, Vista panoràmica de Llafranch i Calella. Palafrugell. 1.924. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	74
3.15	Foto L. Roisin, Panorama de Llafranch. Palafrugell. 1.934. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.	74
3.16	plànol resum de les imatges localitzades	76
3.17	Foto Mur, S'Agaró. Platja i Racó de Llevant. Sant F. Guíxols. 1.942.	77
3.18	Quadre resum.	78
4.1	Foto de la casa Vergés Barris al C.R. de Calella a Llafrach. 1.924. Arxiu històric. C.O.A.C. Girona.	85

4.2	Portada de la Guia de la Costa Brava de la Sociedad de atracci3n de forasteros de Barcelona, 1.929.	90
4.3	Plànol resum de les referències literàries	99
5.1	Fotografia dels jardins de Laribal. Barcelona. 1.916	105
5.2	Avant Projecte de Colònia-Jardí. Rafael Masó. S'Agaró. 1.923	106
5.3	Plànol del segon avant-projecte. Rafael Masó. S'Agaró. 1.923	108
5.4	Plànol del projecte definitiu. Primera Fase. Rafael Masó. S'Agaró. 1.923	109
5.5	Plànol topogràfic del terreny que ocuparà el xalet núm. 9. Rafael Masó. S'Agaró. 1.923	110
5.6	Fotografia de la perspectiva del Xalet núm. 9. Rafael Masó. 1.924. S'Agaró	111
5.7	Fotografia de l'escalinata de Joc al Mar. Rafael Masó. S'Agaró. 1.924	111
5.8	Plànol de la planta de l'espai residual damunt els penya-segats. Rafael Masó. S'Agaró. 1.929	112
5.9	Plànol de les propietats existents amb anterioritat a l'ampliació de S'Agaró cap a la Conca. Rafael Masó. 1929	113
5.10	Plànol de la 1a. proposta d'ampliació de la urbanització. Rafael Masó. S'Agaró. 1.929	114
5.11	Plànol perspectiva i planta d'una vivenda ubicada en una parcel.la front de mar. Rafael Masó. S'Agaró. 1.929	116
5.12	Plànol seccio-façana del projecte de vivenda per Santiago Masó. Rafael Masó. S'Agaró. 1.930	117
5.13	Plànol seccio-façana d'una vivenda. Rafael Masó. S'Agaró. Sense data	117
5.14	Fotografia de l'índex de les obres a realitzar. Rafael Masó. S'Agaró. 1.932	119
5.15	Plànol seccio-façana de la casa Gual en el conjunt de l'escalinata monumental. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	121
5.16	Plànol seccio-façana a Passeig de Mar de la casa Gual. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	122
5.17	Plànol alçat Portalet Pas Ronda de la Casa Gual. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	123
5.18	Plànol alçats proposta de l'escalinata al peu de la casa Gual. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	124
5.19	Plànol planta del conjunt monumental de l'escalinata. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	125
5.20	Plànol alçat de la tanca de la parcel.la simètrica a la casa Gual, Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	126
5.21	Plànol seccio-façana de la casa Bonet. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	127
5.22	Plànol façana a mar de la casa Bonet. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	128
5.23	Fotografia del camí al peu de la casa Bonet. Rafael Masó. S'Agaró. 1.935	128
5.24	Plànol façanes de la reforma del xalet dels Gómez. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.941	130
5.25	Plànol del solar propietat de Giulio de Carandini. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.944	131

5.26	Plànol dels terrenys propietat de Montserrat Ensesa. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.944	132
5.27	Plànol esbós de l'escala d'accés de la propietat de Montserrat Ensesa al C.R. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.944	133
5.28	Plànol de la topografia existent de la cala al peu de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	134
5.29	Plànol de la primera proposta de traçat del C.R.. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	135
5.30	Plànol-cròquis del mur exterior del C.R. previ a la construcció de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	136
5.31	Plànol preliminar per la situació de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	137
5.32	Plànol d'emplaçament definitiu del projecte de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	138
5.33	Plànol de la planta de situació de l'ampliació de terrassa damunt el C.R. de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró.	139
5.34	Plànol alçat de la primera proposta de la casa Bebié. Francesc Folguera. S'Agaró.	140
5.35	Plànol-esbós-perspectiva de les façanes casa Gual. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.948	141
5.36	Plànol planta i alçats del temple a ubicar en el camí de ronda de S'Agaró. Francesc Folguera. S'Agaró. Abril. 1.948	142
5.37	Plànol de la secció i alçat de l'escalinata monumental. Francesc Folguera. S'Agaró.	143
5.38	Plànol de la planta general de la proposta d'escalinata monumental i plaça adjacent. Francesc Folguera. S'Agaró.	144
5.39	Plànol alçat desenvolupat de les façanes de les lògies. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.950	145
5.40	Plànol de la planta general del conjunt monumental de les lògies i proposta d'ajardinament. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.950	146
5.41	Plànol planta de proposta d'edificació aporxada damunt el C.R. Francesc Folguera. S'Agaró 1.950-53	147
5.42	Plànol d'una segona proposta d'edificació damunt del C.R. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.950-53	148
5.43	Plànol planta de l'alineació dels vials al peu de l'hostal La Gavina. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.958-60	149
5.44	Fotografia de la torre del Sr. Montseny damunt el camí de ronda. Montseny. S'Agaró. 1.942	149
5.45	Fotografia de la finalització de la torre del Sr. Montseny. Montseny. S'Agaró. 1.945	150
5.46	Plànol topogràfic de la parcel·la propietat d'Anselmo López. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.958	151
5.47	Fotografia de l'embarcador al peu de la parcel·la d'Anselmo López. S'Agaró. 1.963	152
5.48	Plànol del terreny que vén Josep Ensesa a Anselmo López. S'Agaró. 1.958-60	153

5.49	Plànol general de l'ordenació on s'aprecia l'estat del C.R. a l'entorn de l'any 1.954. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.954	154
5.50	Plànol de la proposta de creixement de la urbanització damunt la badia de la Conca. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.958	155
5.51	Plànol del projecte de traçat final del C.R. amb la previsió de les escalinates de la Conca. Francesc Folguera. S'Agaró. 1.959	156
5.52	Fotografia de l'escalinata central recentment executada. S'Agaró. 1.990	156
5.53	Plànol resum	157
7.1	Plànol de vials del Pla Parcial Cala San Francisco. Blanes. 1.971 . .	197
7.2	Plànol de Alineaciones y Parcelación. Pla Parcial Montgoda Sur. Lloret de Mar. 1.962.	198
7.3	Plànol de "Vías de circulación y situación de perfiles", Plan parcial Volta de l'Ametller. Sant Feliu de Guíxols. 1.963.	200
7.4	Plànol de vials. Urbanització Punta Brava. Sant Feliu de Guíxols. 1975.	201
7.5	Plano esquema de los servicios. Urbanización Castillo Madeleine. Calonge. 1.968.	203
7.6	Plànol del Trazado de la red viaria del Plan Parcial de Ordenación de San Esteban de la Fosca. Palamós. 1.963	205
7.7	Plànol de Zonificación y Alineaciones. Plan Parcial de Ordenación de un Polígono de "El Golfet". Calella de Palafrugell.	206
7.8	Plànol de Zonificación Plan Parcial San Sebastián. Palafrugell. . . .	207
7.9	Plànol de Zonificación. Plan Parcial de Ordenación del Sector Ses Falugues. Playas de Fornells. Begur.	209
7.10	Plànol de zonificación de la finca situada en Aigua Blava. Begur. . .	210
7.11	Plànol parcelario y vías de circulación Plan Parcial Punta Montgó .	212
7.12	Plànol de zonificación y delimitación de la Z.M.T.. Plan Parcial Montaña de Montgó. L'Escala.	213
7.13	Plànol de Ordenación Plan Parcial Puerto de Llançà.	213
7.14	Pla General de Blanes, 1.981. Fragment Plànols. Cala Sant Francesc.	223
7.15	Pla General de 1.981. Fragments Plànols. Punta del Convent.	224
7.16	Pla General de Lloret, 1.985. Propostes de traçat de C.R.	225
7.17	Pla General de 1.986. Tossa de Mar. Sector cala de Llorell.	226
7.18	Pla General de 1.986. Tossa de Mar. Sector Camí Marina.	227
7.19	Pla General de 1.985. Sant Feliu de Guíxols. Sector Les Penyes. . .	228
7.20	Pla General de 1.985. Sant Feliu de Guíxols. Traçat del C.R. a sota Sant Elm i les Cales.	229
7.21	Pla General Castell-Platja D'Aro, 1.985. Proposta de C.R. a la Conca i Punta Prima.	230
7.22	Pla General de 1.990. Begur. Sector Fornells.	232
7.23	Pla General de 1.990. Begur. Sector Coves de Gispert.	233
7.24	Pla General de 1.990. Begur. Sector del semàfor.	233
7.25	Pla General de 1.987. L'Escala. Sector Punta Grossa.	234
7.26	Pla General de 1.986. Roses. Sector Canyelles Petites.	235
7.27	Pla General de 1.984. Llançà. Sector Bramant.	236
7.28	Pla General de 1.984. Llançà. Sector Platja de les Tonyines.	237

7.29	Pla General de 1.984. Llançà. Sector Platja Santa Creu.	237
7.30	Pla Parcial de Santa Clòtilde. Xarxa Viària. Lloret de Mar. 1.988. .	240
7.31	Plànol de detalls del Projecte de "Camino de Costa" a Santa Clotilde. Lloret de Mar.	241
7.32	Plànol de la planta d'un fragment de la proposta de C.R.. Pla Parcial de Santa Clotilde. Lloret de Mar.	242
7.33	Plànol General del projecte de C.R. a la Platja del Pas. El Port de la Selva. 1.989-1.990.	243
7.34	Plànol de detalls i seccions del projecte de C.R. al sector de El Pas. El Port de la Selva.	243
7.35	Fotografia de detalls d'il.luminació integrada en el C.R. a Cala Banys. Lloret de Mar.	244
7.36	Fotografia del mirador i fragment del C.R. a la platja de El Pas a El Port de la selva.	245
7.37	Camí de Ronda a la platja de les Tonyines. Llançà.	246
7.38	Plànol de l'alçat i secció de l'escalinat homenatge a Rafael Masó. S'Agaró. 1.974.	247
7.39	Plànol General de la remodelació del "Camino de Ribera" de Calella a Llafranch.	248
7.40	Plànol de seccions del "Camino de Ribera" de Calella a Llafranch. .	249
7.41	Plànol de detalls del "Camino de Ribera" de Calella a Llafranch. . .	250
8.1	Quadre resum.	256
8.2	Fragment del C.R. a Aigua Xelida. Palafrugell.	258
8.3	Fragment del C.R. a la platja del Pas. El Port de la Selva.	258
8.4	Fragment del C.R. a la cala Sant Francesc. Blanes.	259
8.5	Fragment del C.R. a Torre Valentina. Calonge.	259
8.6	Fragment del C.R. a Sa Palomera. Blanes.	261
8.7	Fragment del C.R. a la cala Sant Francesc en direcció a la Roqueta. Blanes.	262
8.8	Fragment del C.R. a la cala Sant Francesc en direcció a la platja de Santa Cristina. Blanes.	263
8.9	Fragment del C.R. a la platja de Fenals. Lloret de Mar.	263
8.10	Fragment del C.R. a la platja de Lloret fins el monument a la Dona i el Mar. Lloret de Mar.	264
8.11	Fragment del C.R. a la platja de Lloret fins cala Banys. Lloret de Mar.	265
8.12	Fragment del C.R. al Castell de'n Plaja. Lloret de Mar.	265
8.13	Fragment del C.R. a cala Trons. Lloret de Mar.	266
8.14	Fragment del C.R. a la Punta Capdells. Lloret de Mar.	267
8.15	Fragment del C.R. a la Vila Vella. Tossa de Mar.	268
8.16	Fragment del C.R. a la cala del Codolar. Tossa de Mar.	268
8.17	Fragment del C.R. a la cala Canyet. Santa Cristina D'Aro.	269
8.18	Fragment del C.R. a la Punta de la Cova. Sant Feliu de Guíxols. . .	270
8.19	Fragment del C.R. al Port Salvi. Sant Feliu de Guíxols.	270
8.20	Fragment del C.R. a la cala de l'Ametller. Sant Feliu de Guíxols. . .	271
8.21	Fragment del C.R. a la cala Maset. Sant Feliu de Guíxols.	272
8.22	Fragment del C.R. a la cala del Pi. Castell-Platja D'Aro.	273

8.23	Fragment del C.R. a la cala de la Cova. Castell-Platja D'Aro.	273
8.24	Fragment del C.R. a la cala de Cap Roig. Calonge.	274
8.25	Fragment del C.R. a Can Cristus. Calonge.	275
8.26	Fragment del C.R. al camí del Far. Palamós.	276
8.27	Fragment del C.R. al camí de les Pites. Palamós.	276
8.28	Fragment del C.R. al camí a la cala del Frare Damià. Palamós.	277
8.29	Fragment del C.R. de la Fosca al Cap Gros . Palamós.	278
8.30	Fragment del C.R. a la Roca Fosca . Palamós.	278
8.31	Fragment del C.R. a la Roca Negra . Palamós.	279
8.32	Fragment del C.R. a la cala S'Alguer . Palamós.	280
8.33	Fragment del C.R. al poblat Ibèric. Platja del Castell. Palamós.	280
8.34	Fragment del C.R. des de la Platja del Castell fins el poblat Ibèric. Palamós.	281
8.35	Fragment del C.R. a l'accés al Golfet. Palafrugell.	282
8.36	Fragment del C.R. des dels Forcats fins al Golfet. Palafrugell.	283
8.37	Fragment del C.R. dels Forcats. Palafrugell.	284
8.38	Fragment del C.R. al Port Bo. Calella.	284
8.39	Fragment del C.R. a la Platja del Canadell. Calella.	285
8.40	Fragment del C.R. al sector de la Torre. Calella. Palafrugell.	286
8.41	Fragment del C.R. a la Punta de'n Blanc. Calella. Palafrugell.	286
8.42	Fragment del C.R. d'accés a Llafranch. Palafrugell.	287
8.43	Fragment del C.R. al Cap de Sant Sebastià. Palafrugell.	287
8.44	Fragment del C.R. de cala Gens a la pineda la Musclera. Palafrugell.	288
8.45	Fragment del C.R. a la Perica. Palafrugell.	289
8.46	Fragment del C.R. als Amarradors. Palafrugell.	289
8.47	Fragment del C.R. la Perica. Tamariu. Palafrugell.	290
8.48	Fragment del C.R. al Port de Tamariu. Palafrugell.	290
8.49	Fragment del C.R. Aigua Xelida. Palafrugell.	291
8.50	Fragment del C.R. Aigua Xelida. Palafrugell.	292
8.51	Fragment del C.R. Aigua Xelida. Palafrugell.	292
8.52	Fragment del C.R. al Port d'Esclanyà. Begur.	293
8.53	Fragment del C.R. al Port d'Esclanyà. Begur.	294
8.54	Fragment del C.R. al Port de Fornells. Begur.	294
8.55	Fragment del C.R. a Ses Planelles en direcció al cap Rubí i Platja Fonda. Begur.	295
8.56	Fragment del C.R. a Sa Tuna cap a l'Eixugador. Begur.	296
8.57	Fragment del C.R. a Aiguafreda. Begur.	297
8.58	Fragment del C.R. a la Punta Ventosa. Begur.	297
8.59	Fragment del C.R. a la Sa Riera en direcció a Pals. Begur.	298
8.60	Fragment del C.R. a la Sa Riera en direcció a Pals. Begur.	299
8.61	Fragment del C.R. des de la cala Montgó a Punta Milà. Torroella de Montgri.	299
8.62	Fragment del C.R. des de la Punta del Xeric. L'Escala.	300
8.63	Fragment del C.R. des de al Trencabraços. L'Escala.	301
8.64	Fragment del C.R. a la Punta Romaní . L'Escala.	302
8.65	Fragment del C.R. de la Punta dels Cinc Sous. L'Escala.	302
8.66	Fragment del C.R. a la Mar de'n Manassa. L'Escala.	303

8.67	Fragment del C.R. a les Muscleres. L'Escala.	304
8.68	Fragment del C.R. al Far, al peu del Castell de la Trinitat. Roses. . .	305
8.69	Fragment del C.R. des de el Far fins a Canyelles Petites. Roses. . . .	305
8.70	Fragment del C.R. en direcció a Canyelles Grosses. Roses.	306
8.71	Fragment del C.R. a la Punta de Canyelles Grosses. Roses.	307
8.72	Fragment del C.R. a la Punta de l'Almadraba. Roses.	307
8.73	Fragment del C.R. a la Cala Montjoi i la Punta del Turment. Roses.	308
8.74	Fragment del C.R. a la Cala El Calitjar. Roses.	309
8.75	Fragment del C.R. a la Cala Pelosa. Roses.	310
8.76	Fragment del C.R. a la Platja de Sa Conca en direcció a Cala Nans. Cadaqués.	310
8.77	Fragment del C.R. fins a l'illa del Sortell. Cadaqués.	311
8.78	Fragment del C.R. a la Punta del Llaner. Cadaqués.	312
8.79	Fragment del C.R. des de la Platja de l'Oliguera fins a la Punta de la Tortuga. Cadaqués.	312
8.80	Fragment del C.R. cap a la Punta de Caials. Cadaqués.	313
8.81	Fragment del C.R. a la Tamariua. El Port de la Selva.	314
8.82	Fragment del C.R. en direcció al Far de Sarnella. El Port de la Selva.	314
8.83	Fragment del C.R. a continuació del Cau del Llop. Llançà.	315
8.84	Fragment del C.R. a la Platja de la Farella. Llançà.	316
8.85	Fragment urbanitzat del C.R. a el Castellar. Llançà.	316
8.86	Fragment del C.R. a el Castellar. Llançà.	317
8.87	Fragment del C.R. a l'Estany. Llançà.	317
8.88	Fragment del C.R. a la Platja de Grifeu. Llançà.	318
8.89	Fragment del C.R. a Bramant. Llançà.	319
8.90	Fragment del C.R. a la Punta del Pescador. Colera.	319
8.91	Fragment del C.R. a la Punta del Pi. Colera.	320
8.92	Fragment del C.R. a la Punta de Gatillepis. Port-Bou.	321
8.93	Fragment del C.R. a la Platja de les Guiules. Port-Bou.	321
8.94	Fragment del C.R. a les Tres Platges. Port-Bou.	322
9.1	Foto de l'acotament frontal del C.R. a S'Agaró. Platja d'Aro	330
9.2	Fragment del C.R. des de la Fosca al Cap Gros. Palamós.	332
9.3	Fragment del C.R. a Sa Riera. Begur.	333
9.4	Fragment del C.R. en direcció a l'illa de S'Arnella. Cadaqués. . . .	333
9.5	Fragment del C.R. a les Tres Platges. Portbou.	334
9.6	Fragment del C.R. a la Caleta al peu del Castell d'en Plaja. Lloret de Mar	335
9.7	Fragment del C.R. a la Cala Sant Francesc. Blanes.	336
9.8	Foto d'un fragment de C.R. en desmunt a la Cala d'Aiguafreda. Begur.	336
9.9	Foto d'un fragment de C.R. en desmunt Cala Trons. Lloret de Mar.	337
9.10	Foto d'un fragment de C.R. soterrat a la Platja del Llaner. Cadaqués	338
9.11	Foto d'un fragment de C.R. en trinxera a les fortificacions de Punta Montgò.L'Escala.	339
9.12	Foto d'un túnel al C.R. entre Platja d'Aro i Calonge.	340
9.13	Foto d'un túnel al C.R. del Golfet, Palafrugell.	341

9.14 Foto d'un túnel fragment de C.R. en voladiu a la Punta de la Tortuga. Cadaqués.	341
9.15 Foto fragment de C.R. en voladiu a S'Agaró, Platja d'Aro.	342
9.16 Foto fragment de C.R. en voladiu a Torre Valentina, Calonge.	342
9.17 Foto fragment de C.R. amb pont a la Cala Sant Francesc. Blanes.	343
9.18 Foto fragment de C.R. amb pont aprop de la Cala Trons, Lloret de Mar	344
9.19 Foto fragment de C.R. amb pont, Tamariu, Palafrugell	344
9.20 Foto de fragment de C.R. a la Punta de la Casa Gran. l'Escala.	345
9.21 Foto de fragment de C.R. a la Penya de l'Escorxador de la Platja de l'Escala.	347
9.22 Foto de fragment de C.R. a la Punta se S'Arenella, Cadaqués.	348
9.23 Foto de les Voltes al Port Bo de Calella. Palafrugell	349
9.24 Foto del C.R. emporxat al Port d'Esclanyà. Begur.	349
9.25 Foto del C.R. emporxat al camí de Platja d'Aro a Calonge	350
9.26 Foto del C.R. tancat amb una obertura panoràmica al Port d'Esclanyà. Begur.	351
9.27 Foto del C.R. damunt d'una edificació, C.R. de Platja d'Aro a Calonge. Platja d'Aro.	352
9.28 Foto del C.R. amb escales a la Punta del Llaner. Cadaqués.	353
9.29 Foto del C.R. amb escales a la Platja Fonda. Begur.	354
9.30 Foto del C.R. amb escales a Aigua Xelida. Begur.	354
9.31 Gràfic representatiu de les dues opcions d'itineraris detectats.	355
9.32 Gràfic representatiu de les tres opcions d'itineraris detectats en relació al nucli residencial.	358
9.33 Gràfic representatiu de diferents opcions d'itineraris i la seva relació amb el vial rodat de suport 1.	359
9.34 Gràfic representatiu de diferents opcions d'itineraris i la seva relació amb el vial rodat de suport 2.	360
9.35 Gràfic representatiu de diferents de continuïtat del C.R. 1.	363
9.36 Gràfic representatiu de diferents de continuïtat del C.R. 1.	364
9.37 Fotografia del desdoblament del C.R. a la Font d'Aigua Dolça. Palafrugell.	365
9.38 Fotografia de l'encreuament inferior del C.R. amb un vial rodat a Torre Valentina, Calonge.	367
9.39 Fotografia de l'encreuament al mateix nivell del C.R. amb un accés privat doble. Sa Riera. Begur.	369
9.40 Quadre resum de les diferents tipologies d'espai sensible al llarg dels C.R.	370
9.41 Quadre resum de les diferents tipologies d'espai sensible al llarg dels C.R.	371
9.42 Gràfic 1 de les diferents tipologies per la funció desenvolupada pels seus límits.	373
9.43 Gràfic 2 de les diferents tipologies per la funció desenvolupada pels seus límits.	374
9.44 Fotografia de desguàs d'aigües negres al camí dels Cards. Tossa de Mar.	376
9.45 Fotografia d'abastament d'aigües pel C.R. Sa Riera. Begur.	376

9.46	Fotografia de subministrament elèctric pel C.R. Aiguafreda. Begur. .	377
9.47	Gràfic representatiu dels diferents tipus de paisatge vegetal a l'entorn dels C.R..	378
9.48	Fotografia de vegetació a la zona de Les Cales. Cala Fonda. St. Feliu de Guíxols.	379
9.49	Fotografia de vegetació a la zona de Platja D'Aro i Calonge.	379
9.50	Fotografia de vegetació a la zona de la Platja del Castell i la Fosca. Palamós.	380
9.51	Fotografia de vegetació a la zona de Cala Gens. Palafrugell.	381
9.52	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona de Tamariu. Palafrugell.	381
9.53	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona de Aiguafreda. Begur.	382
9.54	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona de Montgó. Torroella de Montgrí.	383
9.55	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí de Cala Palosa. Roses. .	383
9.56	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona de Port Lligat. Cadaquès.	384
9.57	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona dels Pous de l'Infern. El Port de la Selva.	385
9.58	Fotografia de vegetació a l'entorn del camí a la zona de la Punta de la Pedrera i la Platja del Pi a Port-Bou.	386
9.59	Gràfic d'exemples d'integració de vegetació a la traça del C.R.. . .	387
9.60	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament exterior a la zona del mon repós. Tamariu. Palafrugell.	388
9.61	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament interior a la zona del Cap rubí. Begur.	389
9.62	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament interior a la zona d'Aigua Xelida. Palafrugell.	390
9.63	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament interior a la zona de Torre Valentina. Calonge.	391
9.64	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament interior a la zona de la Punta de la Cova. Sant Feliu de Guíxols.	392
9.65	Foto d'integració de vegetació existent en el tancament interior a la zona d'Aigua Xelida. Palafrugell.	393
9.66	Gràfic representatiu de les diferents opcions d'ajardinament al C.R..	395
9.67	Foto de l'ajardinament en el camí de ronda al Cap Roig. Castell-Platja D'Aro.	396
9.68	Foto de l'ajardinament en el camí de ronda als Forcats. Calella de Palafrugell.	397
9.69	Foto del mobiliari a Cala Sant Francesc. Blanes.	398
9.70	Foto del mobiliari a Cala Banys. Lloret de Mar.	398
9.71	Foto del mobiliari a Vil.la Vella. Tossa.	399
9.72	Foto del mobiliari a Vil.la Vella. Tossa.	399
9.73	Foto del mobiliari al camí de Calella a Llafranch. Palafrugell.	400
9.74	Foto del mobiliari a Aigua Xelida. Palafrugell.	400
9.75	Foto del mobiliari al Castellar. Llançà.	401

9.76	Foto de bancs a Cala Trons. Lloret de Mar.	402
9.77	Foto de bancs a la Punta de la Torre. Calella de Palafrugell.	402
9.78	Foto de seient integrat en el mur de contenció al camí de Llafranch al Cap de Sant Sebastià.	403
9.79	Foto de bancs i taules integrats al C.R. al Parc D'Aiguafreda. Begur.	403
9.80	Foto de bancs al Castellar. Llançà.	404
9.81	Foto de banc a les Tres Platges. Port-Bou.	404
9.82	Foto de senyalització al C.R. de Castell-Platja D'Aro.	405
9.83	Foto de senyalització al C.R. a S'Agaró. Castell-Platja D'Aro.	405
9.84	Foto de senyalització a Torre Valentina. Calonge.	406
9.85	Foto de senyalització a Cala S'Alguer. Palamós.	406
9.86	Foto de senyalització a la Punta del Castell. Palamós.	407
9.87	Foto de doble senyalització GR i Camí de Ronda al Golfet de Palafrugell.	407
9.88	Foto de senyalització als Forcats. Calella de Palafrugell.	408
9.89	Foto de senyalització amb fites Z.M.T. a Cala Rovellada. Colera. . .	408
9.90	Foto de baranes al llarg dels recorreguts peatonals a la Vila Vella. Tossa.	409
9.91	Foto d'elements per barrar el trànsit rodat a la zona de les Cales a Sant Feliu de Guíxols.	409
9.92	Foto de baranes amb ajardinament a la zona del Comtat Sant Jordi. Calonge.	410
9.93	Foto de barana a tot el llarg del recorregut de Torre Valentina a Calonge.	410
9.94	Foto de formigó a la zona de Torre Valentina. Calonge.	411
9.95	Foto de paviment de mamposteria de pedra a Aigua Xelida. Palafrugell.	411
9.96	Foto de paviment de fusta a Torre Valentina. Calonge.	412
9.97	Foto de paviment d'una escala amb fusta i pedra Tamariu. Palafrugell.	412
9.98	Foto de l'acció del mar damunt del C.R. a la Platja del Pas a Port de la Selva, de recent construcció.	413
9.99	Foto de la patologia originada per l'ambient marí amb deteriorament dels elements de ferro. S'Agaró. Castell-Platja D'Aro.	414
9.100	Foto de la patologia per l'ambient marí a diferents construccions arrebossades a S'Agaró. Castell-Platja D'Aro.	415
9.101	Foto de patologia per ambient marí per explosió del ferro dins el formigó. Les Tres Platges. Port-Bou.	416
9.102	Foto de patologia per la no conducció de les aigües de pluja al paviment del camí. Fané Llançà.	417
9.103	Foto de patologia per la manca de desguàs en els murs de contenció laterals. Fané. Llançà.	418
9.104	Foto de patologia per manca de manteniment al C.R. de Cala Sant Francesc. Blanes.	419
10.1	Foto interrupció del C.R. al final de la Platja de Fenals. Lloret de Mar.	425
10.2	Foto interrupció del C.R. a Cala Banyes. Lloret de Mar.	425
10.3	Foto de l'itinerari de C.R. a la Punta de Cabdells. Lloret de Mar. . .	426
10.4	Foto les obres realment executades a la urbanització de la façana marítima damunt Cala Banyes. Lloret de Mar.	428

10.5 Foto les obres realment executades a la urbanització de la façana marítima (mirador) damunt Cala Banys. Lloret de Mar.	429
10.6 Plànol dels nostre projecte d'ajardinament de la façana marítima damunt la Cala Banys. Lloret de Mar.	430
10.7 Plànol de detalls del projecte d'ajardinament de la façana marítima damunt la Cala Banys. Lloret de Mar.	431
10.8 Dibuix d'una visió interna del projecte d'ajardinament de la façana marítima damunt la Cala Banys. Lloret de Mar.	432
10.9 Dibuix de la perspectiva des del passeig marítim de la LLum del Vent Projecte d'ajardinament de la façana marítima damunt la Cala Banys. Lloret de Mar.	433
10.10 Dibuix de la perspectiva des del C.R. a Cala Banys de la LLum del Vent Projecte d'ajardinament de la façana marítima damunt la Cala Banys. Lloret de Mar.	434
10.11 Foto d'un fragment de C.R. als Pins d'en Sitra a la Cala Trons. Lloret de Mar.	436
10.12 Foto d'un accés al C.R. als Pins d'en Sitra a la Cala Trons. Lloret de Mar.	436
10.13 Foto de fragment de C.R. damunt la Cova de l'Avia Catalana de recent construcció. Tamariu. Palafrugell	439
10.14 Foto de les escalinates que descendeixen a la Platja del Golfet. . . .	441
10.15 Foto del tall a l'embarcador de Can sempre. Tamariu. Palafrugell. .	444
10.16 Foto del reinici del camí damunt dels Castelletes. Tamariu. Palafrugell.	444
10.17 Foto del tall damunt Sorellera. Aigua Xelida. Palafrugell.	445
10.18 Foto del C.R. a les platges d'Empúries. L'Escala.	447
10.19 Foto del C.R. al seu inici a la platja de Montgò. L'Escala.	448
10.20 Foto C.R. no terminat a la Punta Montgò. L'Escala	450
10.21 Plànol de situació de les diferents fortificacions de la darrera Guerra Civil detectats al llarg dels C.R..	451
10.22 Foto del lloc de comandament de la Bateria a la Punta Montgò. L'Escala	452
10.23 Fotografies de les fortificacions als C.R. a Torre Valentina, Calonge, Tamariu, Palafrugell, El Pedrigoleig, L'Escala.	453
10.24 Fotografies de les fortificacions als C.R. al mar d'em Manassa a L'Escala, Sant Martí d'Empúries, L'Escala, La Bateria, Roses.	454
10.25 Fotografies de les fortificacions als C.R. a la Punta de Gaials, Cadaqués, El Castellar. Llançà, Sant Jordi i Bramant, Llançà	455
10.26 Foto de fragment de C.R. a on es disposaria el mirador al peu del Far.	458
10.27 Foto de fragment de C.R. en aquest sector al peu d'un gran immoble.	460
10.28 Foto de fragment de C.R. a la zona de les vivendes unifamiliars a prop de la Platja de Canyelles.	461
10.29 Foto de fragment de C.R. al peu de les instal·lacions hoteleres a la Platja de Canyelles Petites.	462
10.30 Foto de fragment de C.R. al peu d el'hotel l'Almadraba a la Platja de Canyelles Grosses.	463
10.31 Foto de fragment de C.R. a la part final de la Platja de l'Almadraba on s'ubicaria un possible embarcador-camí.	464
10.32 Foto de fragment de C.R. al peu de la casa Rozes.	464

Capítol 1

Introducció.

1- La situació conjuntural en què es troba el territori de la Costa Brava pel que fa a la seva ordenació turística i urbanística, el fet de què cal plantejar solucions globalitzadores i vertebradores de les actuacions en ella, a la vegada que es revisen les fins ara fetes, comporta un seguit d'actuacions de catalogació i de documentació dels seus elements singulars.

Els "Camins de Ronda" (a partir d'ara C.R.) que recorren pel seu litoral i consisteixen en un conjunt d'itineraris peatonals damunt les zones rocalloses del mateix, conformen una xarxa tupida d'apropament a la línia de costa, el descobriment del seu paisatge que han esdevingut una alternativa a l'oci de molts dels nostres visitants.

La manca d'un estudi sistemàtic sobre l'origen, els antecedents, les motivacions, les legislacions i les seves perspectives de futur, ens han empès a realitzar el present estudi, conscients de què aportem un petit gra de sorra a la base documental que ha de permetre elaborar propostes d'actuació integrals per la zona.

2- Iniciarem aquest estudi amb una recerca dels antecedents dels mateixos que desenvoluparem en el capítol 2, a on demostrarem l'existència amb anterioritat a l'inici d'aquest segle de nombrosos itineraris a ran de mar que facilitaven l'accés i la connectabilitat de diferents sectors de la nostra costa, obeint a raons diverses des d'estratègies militars fins a econòmiques o de lògica geogràfica.

En el tercer capítol es farà una recerca de les imatges antigues que puguin il·lustrar o constatar l'existència d'aquests recorreguts en el convenciment de què com a testimoni visual dels inicis del fenomen turístic possibiliten una altra lectura més paisagística dels possibles polus d'atracció de la costa i dels camins per accedir-hi.

3- La tercera via d'apropament que desenvolupem en el següent capítol demostra com aquests trajectes han estat nombrosament esmentats per diversos autors a totes aquelles publicacions i textos que han pretès fer arribar a tothom les bel·leses i l'atractiu de la Costa Brava i de les seves gents.

Es tracta doncs, de en una primera part realitzar un apropament paral·lel sense entrar en la disciplina urbanística conscients que aquesta no existia en els inicis dels recorreguts per nosaltres estudiats i calia buscar, doncs, una via indirecta. A la segona part ens centrarem específicament a les intervencions urbanístiques entre les quals destacarem el caràcter precursor i emblemàtic del camí de ronda a S'Agaró, la influència del qual ha estat evident, com demostrarem als capítols finals.

4- Un cop estudiades les diferents propostes espaials del passeig de S'Agaró ordenades cronològicament, s'entrarà en l'estudi dels diferents marcs legals que han influït sobre aquests itineraris, des del Dret Romà fins a la moderna Legislació de Costes, estudiant detalladament aquelles actuacions tant del Dret urbanístic, com del Dret comú, com del propi del litoral i d'altres que han tingut influència sobre aquests camins, com es demostra al capítol 6, on es fa clara la concurrència simultànea de diversos entorns legals que han anat modificant i reubicant en el territori recorreguts tradicionals en el mateix pervivents del lliure ús i pas per la costa.

5- En el capítol 7 es demostrarà la clara influència que van tenir les normes dictades per la Comissió Provincial d'Urbanisme de Girona a l'any 1.954, conegudes com "Normes Costa Brava" (a partir d'ara N.C.B.) i que van voler ser la resposta a la problemàtica de la urbanització de la façana marítima adequant el possible trànsit per la mateixa i que introduïdes indirectament a tot el Planejament immediatament posterior van configurar la majoria dels actuals itineraris, si be no amb tota la contundència per elles volguda.

El posterior planejament va actuar erràticament al respecte i malgrat anar-se consolidant la legislació de Costes, serà només la clara voluntat del planejador la que portarà a terme propostes d'ordenació dels mateixos, si be aquestes es trobaran ja molt forçades per totes les circumstàncies anteriors, com es fa palès en el recull de darrers projectes d'itineraris que analitzarem en el mateix capítol.

6- La manca d'un criteri unificador de les actuacions a realitzar en aquests itineraris es posa en evidència, clarament en els següents capítols que configuren l'anàlisi de l'estat actual evidenciant la gran extensió i nombre dels mateixos, la seva diversa tipologia, les motivacions que l'han generada i que hem analitzat i sistematitzat en els capítols 8 i 9.

7- La Tesis que condueix tot aquest estudi té bases historicistes en tant que com a primer treball específic sobre la matèria pretén sentar les bases i sistematitzar els diferents aconeixements, actuacions i motivacions que han generat aquests recorreguts, a la vegada, però, es proposa i es demostra com la gran heterogeneïtat dels mateixos només pot ser afrontada quan es tracta de plantejar noves actuacions en ells de maneres molt diverses i singularitzades per a cada tram, doncs la seva casuística és molt elevada i complexa, per aquest motiu les propostes ho són en municipis representatius, Lloret de Mar, Palafrugell, l'Escala, Roses, per diversos motius, i es plantegen actuacions tant indirectes com la seva divulgació mitjançant l'elaboració d'una Guia que es desenvolupa en el capítol 8 com per la integració dels itineraris en xarxes especialitzades de trajectes al llarg del territori conduïdes per diversos motius, educacionals, d'oci, de viatge, històric, fins a propostes urbanístiques però ja molt delimitades. Actuacions concretes com la reutilització de les fortificacions militars abandonades a partir de la proposta a executar a Punta Montgó i la localització i recull d'informació de les que es disposen a tot el llarg del C.R., i que fins ara no havien estat datades.¹

En altres circumstàncies es proposen desdoblaments com el plantejat a Roses amb un vial especialitzat peatonal a ran de mar molt més coherent que l'ampliació del vial rodat posterior, o el que es proposa del C.R. a Lloret a la façana marítima de la zona de l'antic Hospital psiquiàtric, i que aquest s'il·lustra amb un projecte concret desenvolupat per nosaltres. Consolidacions, potenciació a la fi d'itineraris ja construïts, a la vegada que s'articulen com una variant intrínsecament adequada en el

nostre litoral, amb característiques pròpies del que podrien ser els passetjos marítims, i que per fortuna fruit de totes les circumstàncies anteriors permeten el factible trànsit per tot el litoral, tot just quan en altres indrets es planteja la possibilitat de fer-ho.

8- La metodologia emprada a cada capítol ha cercat una certa autonomia en el mateix, plantejant premises i hipòtesis a desenvolupar i conclusions per a cada cas, en el ben entès de què tractant-se de vies d'apropament diverses i colaterals era la manera més òbvia de fer-ho. Tots i cadascun d'ells configuren un cicle global on es repeteix en termes absoluts la mateixa sistemàtica. Intentant acotar en el temps cadascuna de les actuacions estudiades com a mitjà d'interrelació.

A la vegada en un segon volum d'Apèndix, es recullen tots els documents complementaris i als quals ens referim i que donada la seva extensió farien farragós el desenvolupament del discurs.

9- Mentre s'ha anat elaborant aquest estudi les normatives, el propi paisatge que envolta els camins ha anat evolucionant, mostra evident de la seva vivesa. Per aquest motiu certes dades poden hores d'ara ja estar caduques, però creiem que aquest és un repte que s'ha d'afrontar en un treball que ha cercat un apropament d'aquest tipus a un fet i que s'integra dins un entorn socialment actiu i clarament sensibilitzat pels temes de protecció d'una costa, la façana dels quals és travessada per aquests camins que actuen com a mitjans pel seu descobriment i per apropar-nos a les seves belleses naturals.

Capítol 2

La Primera Documentació Gràfica.

2.1 La Cartografia Antiga.

En la recerca d'indicis de l'existència d'itineraris a prop de mar en el litoral de la Costa Brava, el possible anàlisi de la documentació cartogràfica existent, passa per ser el primer pas si es vol tenir una referència precisa de la seva ubicació.

Es per això, que es comença aquest conjunt d'anàlisis paral·lels amb el de la cartografia antiga, entesa aquesta com la predecesora de l'actual del segle XX.

La possibilitat de la seva trobada, evidentment, l'hem de cercar en l'exemple a altres treballs anàlegs realitzats, ens estem referint concretament a l'Atlas de Barcelona ¹, recull importantíssim i sistemàtic de documentació gràfica referent en particular a la ciutat de Barcelona, i en el qual apareix abundant informació .

Aquesta primera referència ens permet esperar l'aparició d'un cert material corresponent al període de temps comprés entre el segle XVI i la primera meitat del segle XX a on grafien algun possible itinerari que ressegueixi el litoral que aleshores podria considerar-se precursor dels actuals C.R.

2.2 Hipòtesis.

Es tracta d'analitzar tota la possible cartografia un cop feta una selecció prèvia intencional, és a dir, es tracta d'escollir tot aquell material que grafii el litoral, prenent desenvolupar la hipòtesis per la que es considera que amb anterioritat a la legislació de 1.954 (veure capítol 6), es pot demostrar l'existència de diferents itineraris en principi peatonals o no, que ocupant un lloc físic equivalent al que ara ocupen els C.R., discorrien per certes parts de la zona marítima de la Costa Brava.

La justificació de l'ús i la motivació d'aquest camins és una de les altres hipòtesis. Evidentment ens trobarem davant un conjunt de cartografia a la que d'una manera volguda es dibuixaran certs itineraris, certes construccions, i probablement es deixaran de banda unes altres, així doncs, davant un plànol d'origen militar caldrà fer una lectura de què determinades vies de comunicació tenen un *interés estratègic*

¹Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, *Atlas de Barcelona. Siglos XVI-XX*, Barcelona, ed. Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1.978

pel que fa a la possibilitat de l'abastament de la ciutat, de la connexió amb alguna fortificació, etz.... D'altra banda davant d'una possible cartografia d'origen evidentment *urbanístic*, caldrà llegir en ella la possibilitat de *connexió* amb un indret proper per *finalitats econòmiques*, hortes, molins de vent, etz..., o de *previsions de futurs creixements*, alineacions, etz.

La possible demostració gràfica d'aquesta hipòtesis ha de comportar forçosament una delineació clara i precisa tant dels itineraris, com dels seus llocs de destí.

2.3 Ambit Cronològic.

El període de temps en el que cal ubicar aquesta recerca, així com les altres a realitzar en els primers capítols del present treball (veure capítols 3, 4 i 5), es pot definir per la seva dada final a l'entorn de l'any 1.954 amb l'aprovació de la Llei de Règim Local i en particular en l'àmbit de la Costa Brava amb la normativa específica per les noves urbanitzacions, (veure Apèndix J).

El que ja no serà comú a tots ells serà la fita inicial a partir de la qual es recull el material. En aquest cas i vista la documentació trobada per altres investigacions anàlogues ², sembla difícil trobar cartografia de Catalunya i en particular de la Costa Brava, amb anterioritat a 1.640 ³, quan acompanyant a les tropes franceses un grup de cartògrafs va procedir a l'aixecament de tot el territori per on es van desenvolupar les campanyes bèliques, i en particular de les places fortes.

Es tracta fonamentalment d'una cartografia d'origen francès, anglès o alemany ⁴, i en la que es grafien les diferents posicions de les forces, moviments estratègics, atacs i estat de les fortificacions, etz...

L'editor d'aquest primer recull de plànols fou Sebastián de Pontanet 1.612-1.674, Chevalier de Beaulieu ⁵, qui va editar un conjunt de llibres de cartografia de diferents indrets d'Europa, a on es reflectien les diferents campanyes de l'exèrcit francès i que posteriorment van ser adaptats i copiats per altres autors, sient doncs, no estrany trobar cartografia molt anàloga d'autors anònims amb posterioritat a 1.640 i fins ben avançat el segle XVIII.

No es tornen a trobar noves aportacions singulars fins a l'inici del segle XIX, de la mà de C. Vacani ⁶, sient també aquestes d'origen fonamentalment militar.

Aquest origen bèl·lic de la cartografia a estudiar no esdevindrà urbanístic fins el 1.861, pròpiament dit, doncs fins a 1.846 ⁷, no es publica la "Normativa sobre formació de planos geométricos de las poblaciones (Real Orden de 25 de julio de

²Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó Salvador, ob.cit.

³Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó Salvador, ob. cit., els primers documents datats d'aquesta obra es troben referenciats a l'introducció de Carreras i Candi Francesc "Los planos de Barcelona del siglo XVII y más concretamente en los setenta años que van de 1.640 a 1.714, de la Guerra dels Segadors al Onze de setembre..." pàg. 19

⁴Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, ob. cit., pàg. 19

⁵Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, ob. cit., "el editor Chevalier de Beaulieu,... fue ingeniero de la corte del rey Luis XIV y se le considera uno de los creadores de la cartografía militar", pàg. 402

⁶Vacani C. Maggiore, *Storia de la campagna degli assedi italiani in Spagna dal MDCCCVIII al MDCCCXIII*, Milano, 1.823, ob. cit., em Atlas de Barcelona siglos XVI-XX

⁷Bassols, Martín, *Génesis y Evolución del Derecho Urbanístico Español (1.812 - 1.956)*, Madrid, ed. Montecorvo, 1.973, pàg. 101 i següents

1.846 y disposiciones complementarias)", que obligava al "Cuerpo de Ingenieros" de l'exèrcit a realitzar plànols topogràfics de les diferents ciutats i places fortes en vistes a l'enderroc de les seves defenses ⁸ amb no gaire bons ulls per part d'ells.

La primera legislació (veure capítol 6) purament urbanística, és la de 22 de setembre de 1.876 "Ley de ensanche de las poblaciones" ⁹ i en conseqüència l'origen de la primera cartografia urbanística si s'exceptua el cas de les grans ciutats com Barcelona.

2.4 Consideracions Prèvies.

Davant del possible material ens pot sorgir el dubte, de què pels motius específics de cadascun dels plànols que hem esmentat abans, aquests no grafiïn els itineraris peatonals, o no, a ran de mar en el cas de què existissin, fruit de la parcialitat de document, o de l'escala del mateix.

També s'ha de dir que, difícilment podríem trobar indicis d'itineraris com els C.R. en ple segle XVII, doncs els actuals han estat ubicats físicament per la presió urbanística, més que per una lògica de construcció.

Evidentment una recerca com aquesta forçosament s'ha de demostrar amb un seguit d'imatges dels documents trobats, ordenats cronològicament i temàticament, emmarcant-los cada vegada en un marc històric.

El que es tracta de detallar són vies que connectessin indrets del litoral per diversos motius però resseguint la costa.

Cap de les dues coses esmentades abans justifica a priori l'existència d'aquests itineraris i per això és realitzarà un procés parcelat amb diversos anàlisis, fotografies, textos, etc.

2.5 Metodologia de Recerca.

La documentació estudiada prové fonamentalment de reproduccions d'originals provinents de diferents museus, biblioteques i arxius que fa temps que l'Arxiu Històric del C.O.A.C. de la Demarcació de Girona està recollint en vistes a l'elaboració d'un Atlas.

De tot el conjunt d'aquesta documentació i després del seu estudi meticulós se n'han escollit els plànols que a continuació comentarem.

D'altra banda s'han utilitzat el conjunt de plànols que constitueixen la publicació realitzada per l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols a l'any 1.983 ¹⁰.

També s'ha cercat en altres publicacions però generalment la cartografia és reproduïda, millor dit és reelaborada i en aquest procés es pot perdre part de la documentació.

La cartografia seleccionada com és obvi, es limita a la zona purament costanera i fonamentalment s'ha reduït als municipis de Blanes, Sant Feliu de Guíxols, Palamós,

⁸ Bassols, Martín, ob. cit., pàg. 83, "Todas estas circunstancias fácticas demuestran que el ámbito de la policia urbana se viera interferido por la legislación específica de carácter militar, de evidente naturaleza estatal, como correspondía a la naturaleza de la función."

⁹ Bassols, Martín, ob. cit, pàg. 239

¹⁰ Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, *Una col·lecció de reproduccions de vuit plànols històrics de la ciutat*, S.F. Guíxols, ed. Ajuntament S.F.G., 1.983

Begur, Roses, Cadaqués i Port de la Selva. De la resta de municipis del litoral no s'ha trobat cap informació.

2.6 Selecció i Anàlisi de la Documentació.

D'entre tots aquests municipis en destacarem tres pel conjunt i la quantitat de documentació que existeix. Aquests són: Sant Feliu de Guíxols, Palamós i Roses. Bàsicament aquests dos darrers pel seu interès estratègic durant molts anys, i haver estat les places fortes del litoral.

La cartografia seleccionada així, es compon de 48 plànols d'un total de 3.000 i que es detallen i es comenten a continuació municipi a municipi.

- De Blanes només s'ha trobat un plànol en forma de gravat (plànol 2.1) a escala gràfica "un demi mille marine". En ell destaca dins la cartografia del Port de Blanes el sondatge de la seva badia i el traçat d'un itinerari que condueix fins al convent dels Caputxins. Sense data ni autor.
- De Sant Feliu de Guíxols s'han localitzat varis entre els que destacaríem el plànol realitzat a 1.889 (plànol 2.2) a escala 1:5.000 referent al "Fondeadero de Sant Feliu de Guíxols" i realitzat pel capità de fragata Rafael Pardo Figueroa, on ja apareix el camí anomenat de Tetuan, així com un altre que partint del Sant Elm va costejant en direcció a Tossa que ocupen una posició molt propera al mar.

Un altre document sobre la mateixa vila és el realitzat a 1.897 (plànol 2.3) a escala 1:4.000 per l'arquitecte General Guitart on torna a aparèixer l'esmentat camí a Tetuan i un itinerari que dirigint-se cap a la punta de llevant del port és a dir cap a S'Agaró condueix a l'indret que es coneix com la Volta de l'Ametller i més particularment el Molí de les Forques.

El tercer document en la cronologia d'aquest municipi és un plànol de 1.904 (plànol 2.4) sobre "el Puerto de Sant Feliu de Guíxols" d'autor desconegut i d'escala 1:3.000 consistent en una litografia a tres colors. En ell apareixen clarament definits els dos camins anteriors. És un document que recull el projecte de l'espigó del Port el qual apareix detallat en una secció a escala 1:300 a la part superior esquerra del plànol.

El quart és el "Plano de la ensenada y puerto de Sant Feliu de Guíxols" corresponent al realitzat pel "Instituto Hidrográfico de la Marina" a escala 1:5.000 a l'any 1.885 i amb correccions fins 1.960. En ell apareix només grafiat el camí de Tetuan. Malgrat tot aquest document pel mateix procés d'actualització ha perdut importància doncs és impossible aclarir quin era l'estat a l'any 1.889. Així i tot cal esmentar que continua apareixent el camí que partint de Sant Elm es dirigeix cap a Tossa passant al peu del turó Vilosa i s'aprecia el traçat d'un camí molt igual al que ara va de Sant Feliu a la Platja de Sant Pol.

Per fi cal parlar del fet ja esmentat amb anterioritat i és l'existència de documents redibuixats, reelaborats a partir d'altres d'originals de major antiguitat, però que donat aquest procés poden comportar errors o diferents transcripcions i en conseqüència no els analitzarem. Aquest és el cas del que es recull a

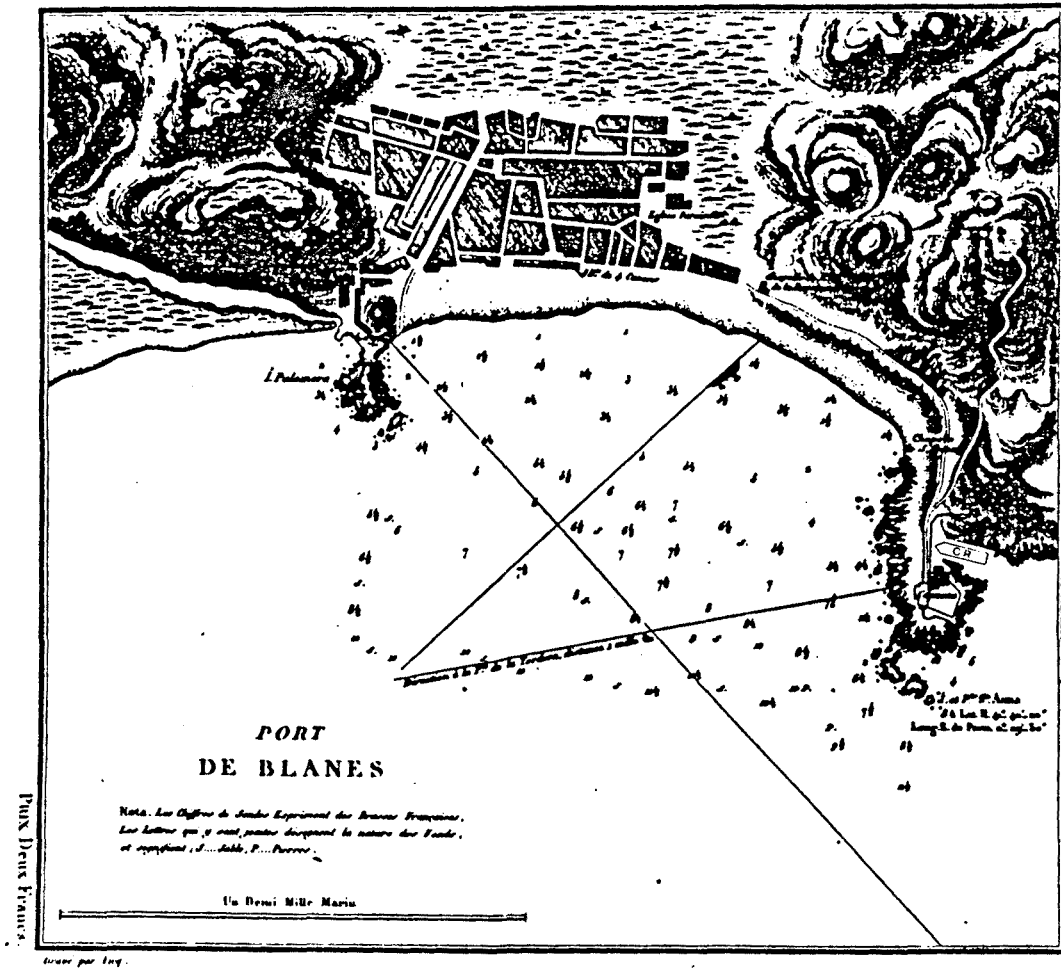

Figura 2.1: Plànol del Port de Blanes. Bibliothèque Nationale de Paris. Département de Cartes et Plans.

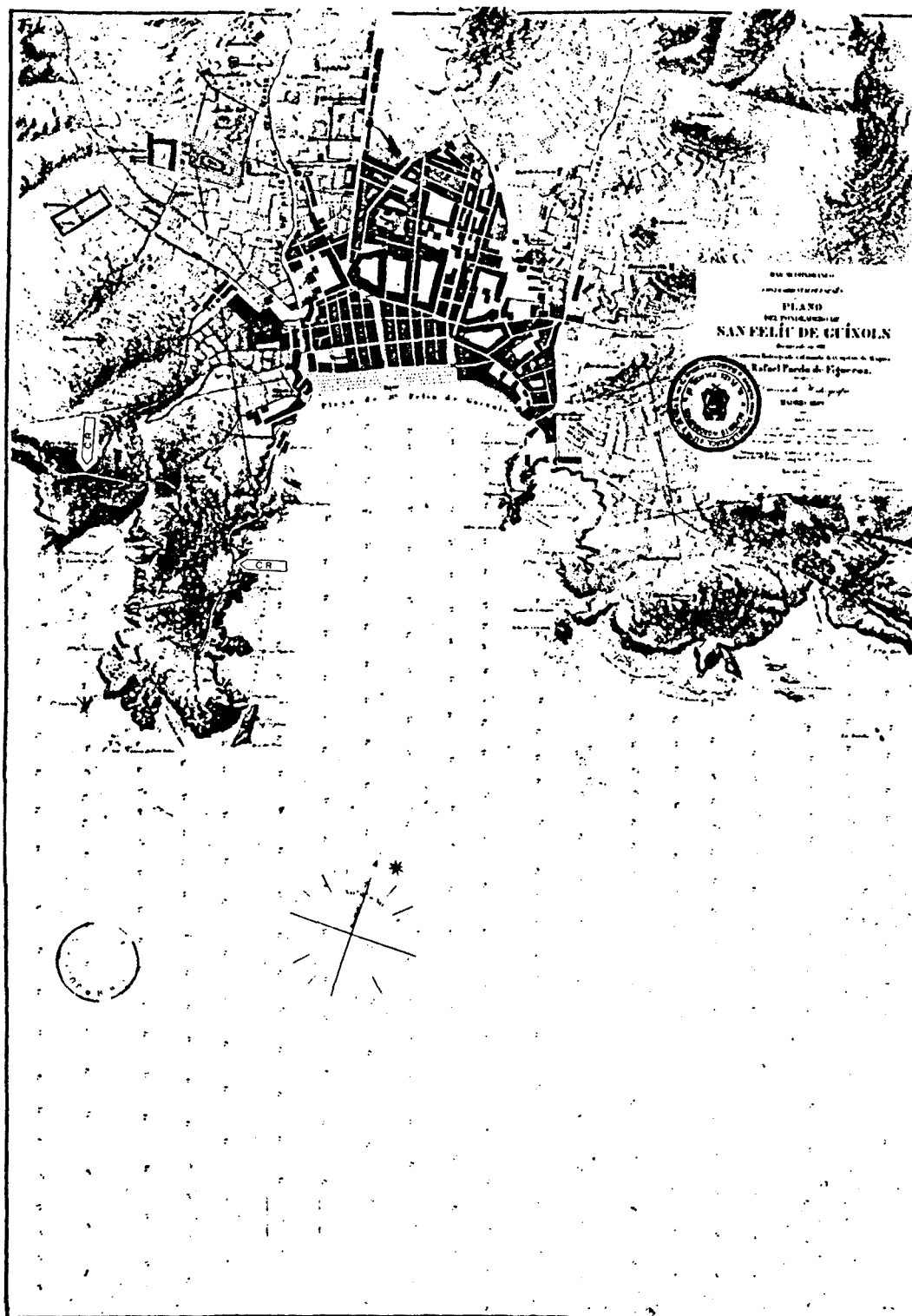

Figura 2.2: Plano del Fondeadero de Sant Feliu de Guíxols, 1.889. Arxiu municipal S.F.G.

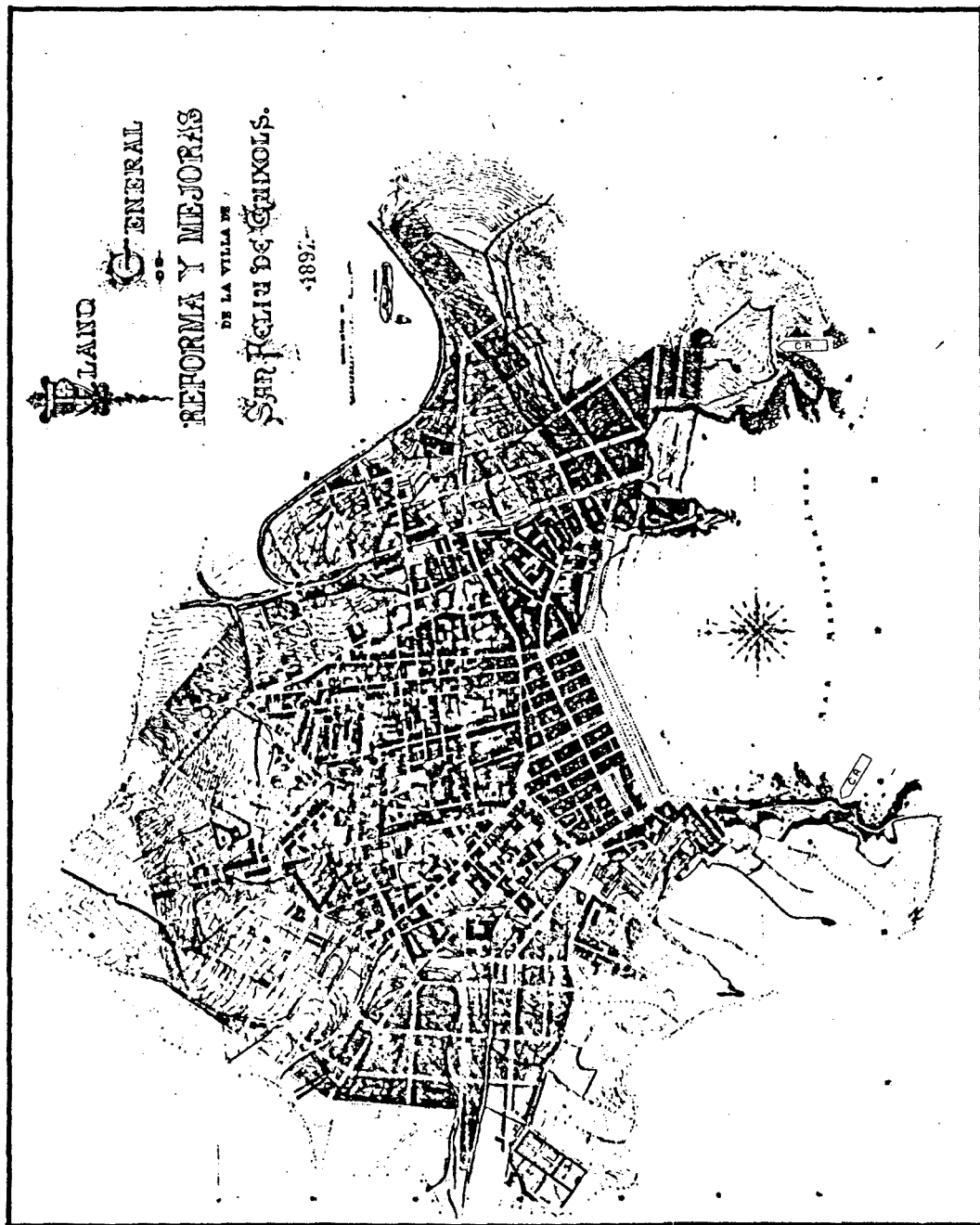

Figura 2.3: Plano General de Reforma y Mejoras de la Villa de S.F.G. 1.897. Arxiu Municipal de S.F.G.

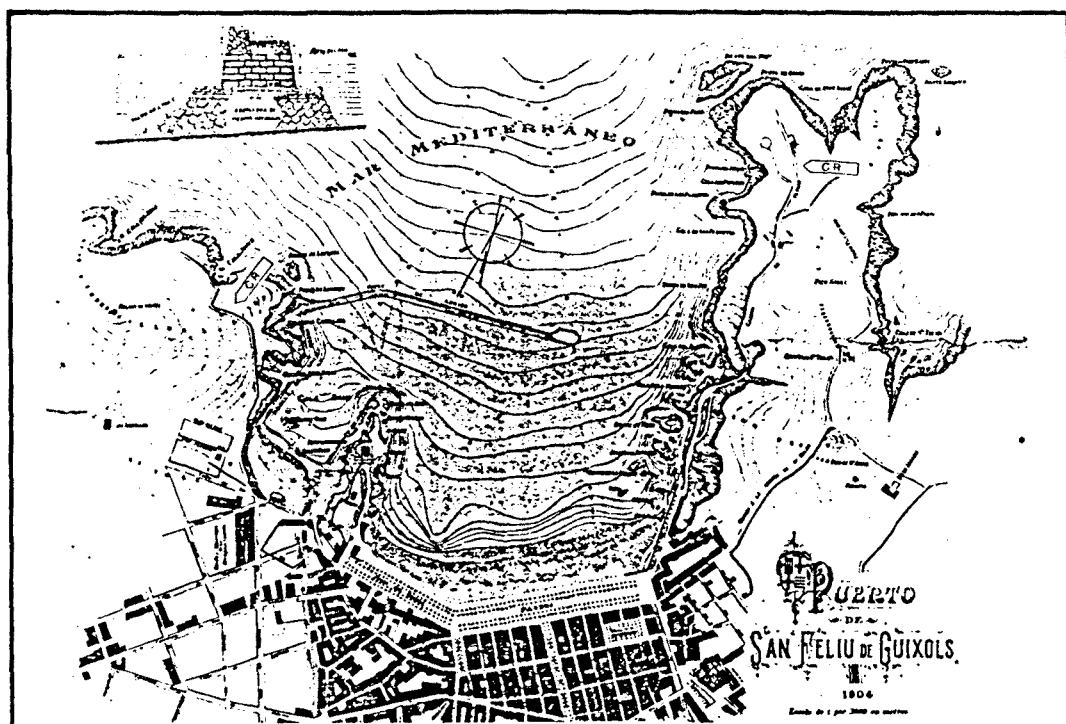

Figura 2.4: Plànol. Puerto de Sant Feliu de Guixols, 1904. Arxiu Municipal de S.F.G.

l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols de 1.983 amb el número 7¹¹ i que aquest defineix com el "Plano de la cerca fiscal" a escala 1:5.000 i que es trobava ja reproduït amb exactitud al llibre escrit per Gaziel,¹² Sant Feliu de la Costa Brava i que en l'edició de 1.963 el mostra a la pàgina 47 com "Cròquis de les fortificacions que encara cenyien Sant Feliu l'any 1.875 segons un plànol de l'Estat Major Espanyol facilitat pel senyor Lluís Esteva", a on com es veu la discrepància és evident.

El que sí queda clar a la vista de la cartografia trobada, és que *amb anterioritat a la data d'urbanització de la muntanya de Sant Elm, ja existia un itinerari molt proper a la costa a la zona on es troba l'actual Z.M.T., i per altra banda també existia o així es recull als documents de 1.897 el camí que portava al Molí de les Forques i que també podria ésser el precedent de l'actual C.R. que discorre per aquell indret.*, facilitant l'accés a tota aquella part del litoral.

- El següent municipi a estudiar és Palamós. Com hem dit ha estat al llarg de molts anys plaça forta de la nostra costa i per això no és estrany trobar documentació força més antiga que la fins ara esmentada. El primer document que ens ha interessat, de tots els localitzats, és el "Plan de la Ville et Citadelle de Palamós" de 1.694 en el setge a què la va sotmetre el Mariscal Duc de Noailles el 4 de juny de 1.694, (plànol 2.5) comandant les tropes de l'armada francesa.

El document obra del Mrl. Sebastien de Pontaut seigneur de Beaulieu¹³, sense escala i en el que es redacta en un text al marge tota la cronologia del setge, apareix un itinerari que sorgint de l'indret que ocuparia actualment el Port de Palamós es dirigeix cap el llevant, al lloc on s'ubicaria possiblement un molí de vent, al peu de la Ciutadella. L'escala gràfica que figura al peu del plànol realitzada en toises.¹⁴

El segon document és un altre del mateix any, 1.694, que porta el títol de "Plan de la Ville et Citadelle de Palamos dans la province de Catalogne en Espagne. En l'Estat qu'elle était quand elle foi assiégéé par l'arméé du roy tres chrestien Louis XIV en 1.694 le huit juin" (plànol 2.6). L'escala gràfica és de 400 toises.

En aquest document es torna a grafiar l'itinerari ja detectat en el primer plànol.

El tercer plànol que correspon a la mateixa sèrie i porta el títol "Plan de Palamós pris en 1.694. La ville par assaut et le cateaux par capitulation" (Plànol 2.7). L'escala és 150 toises, i torna a aparèixer el mateix recorregut.

En un altre de 1.715 titulat "Plan de la ville de Palamós" i que porta per escala una gràfica de 100 toisses d'autor anònim i realitzat en aquarel·la apareix el mateix recorregut fins ara comentat que condueix a un indret que porta el número 3 de la llegenda i que anomenen "Le moeil" (Plànol 2.8).

¹¹Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, *Una col·lecció de reproduccions de vuit plànols històrics de la ciutat*, ob. cit.

¹²Gaziel (Seudo), Calvet, Agustí, *Sant Feliu de la Costa Brava*, Barcelona, ed. Aedos, 1.963

¹³Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, *Atlas de Barcelona siglos XVI - XX*, ob. cit., aquest autor apareix en varies il·lustracions de la mateixa obra i formaria part aquest plànol

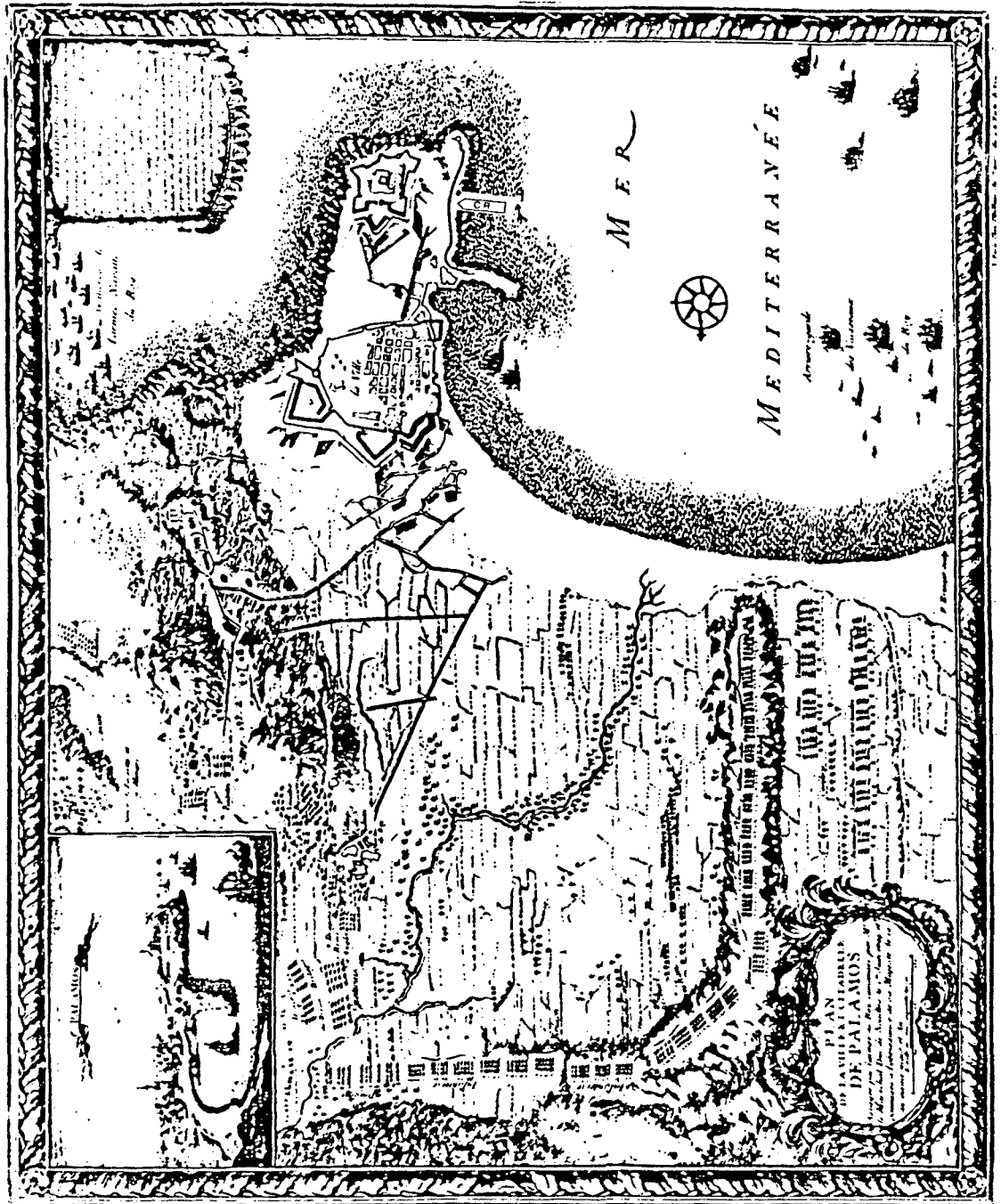

Figura 2.5: Plan de la Ville et Citadelle de Palamos, 1.694. Bibliothèque Nationale. Paris. Departament de Cartes et Plans.

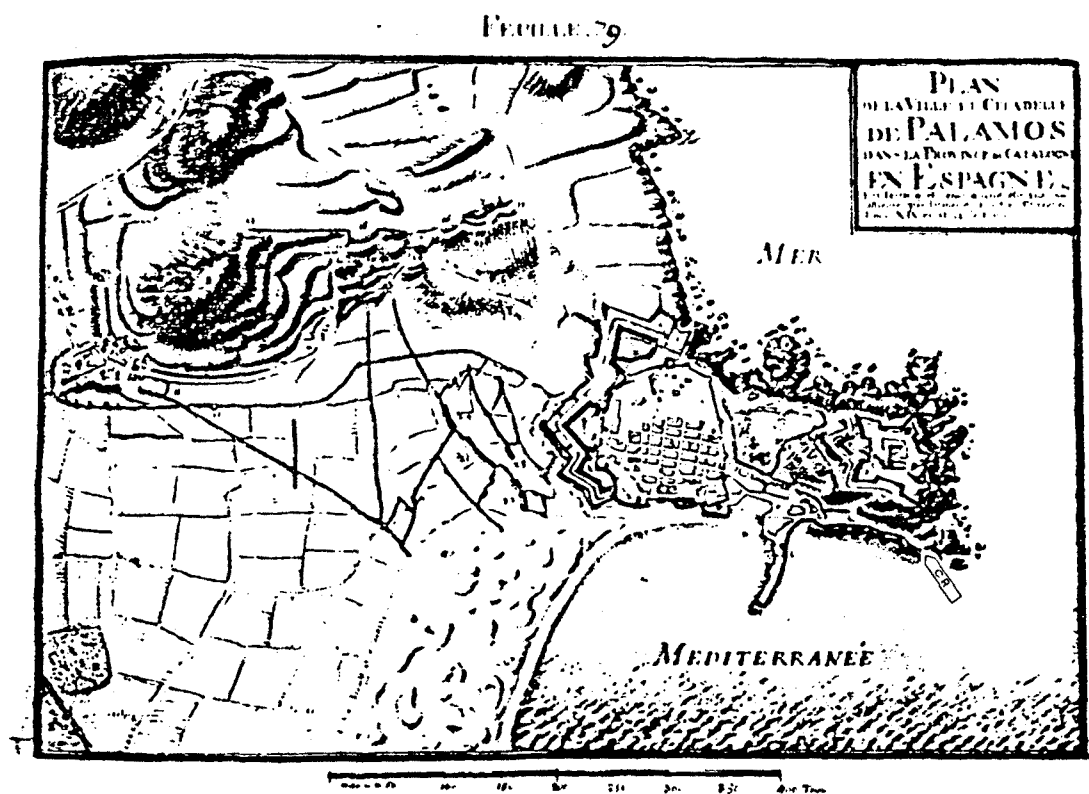

Figura 2.6: Plan de la ville et citadelle de Palamós dans la province de Catalogne en Espagne. Bibliothèque du Genie. Pavillon du Roi. Vincennes.

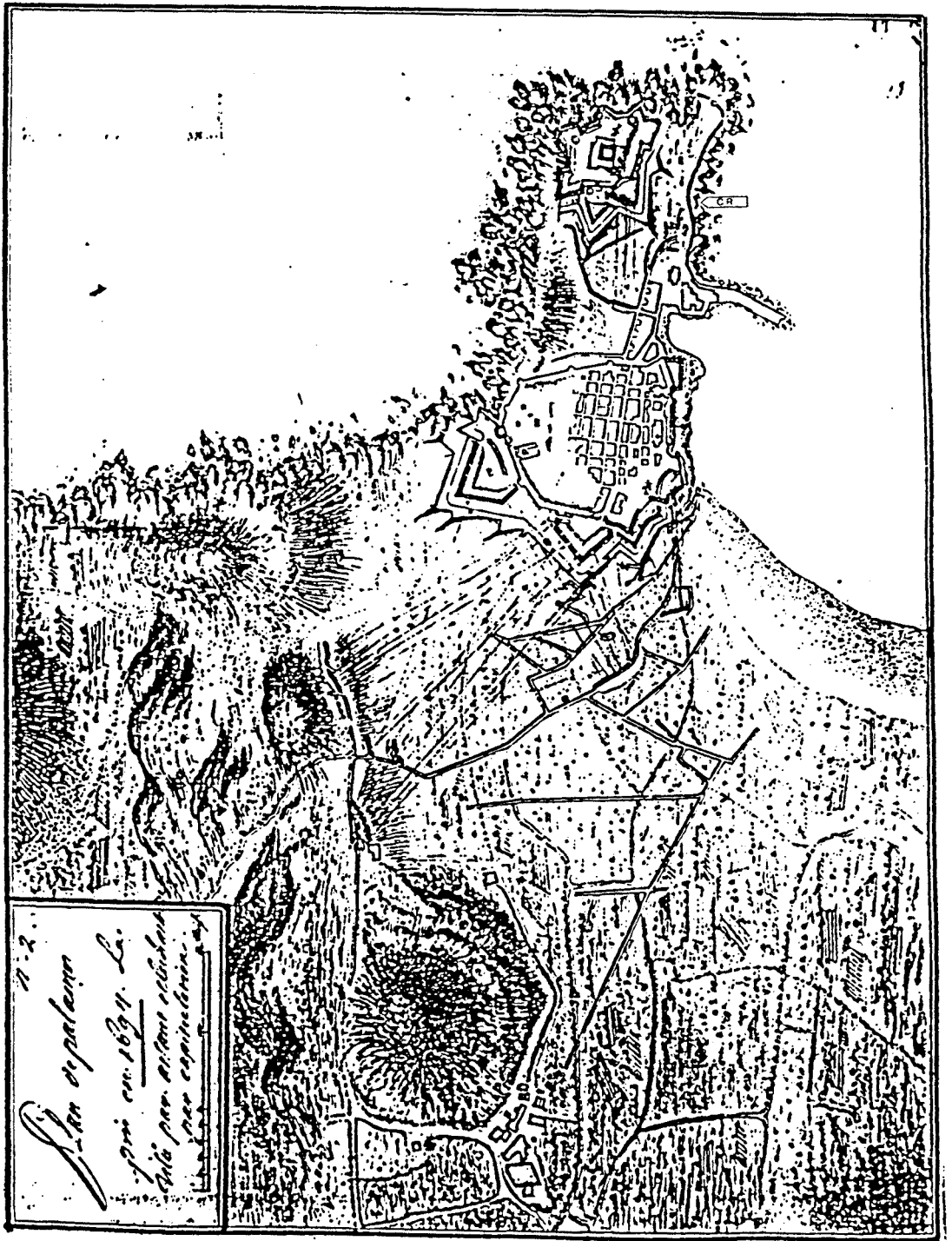

Figura 2.7: Plan de Palamós, 1.694. Bibliothèque du Genie. Vincennes.

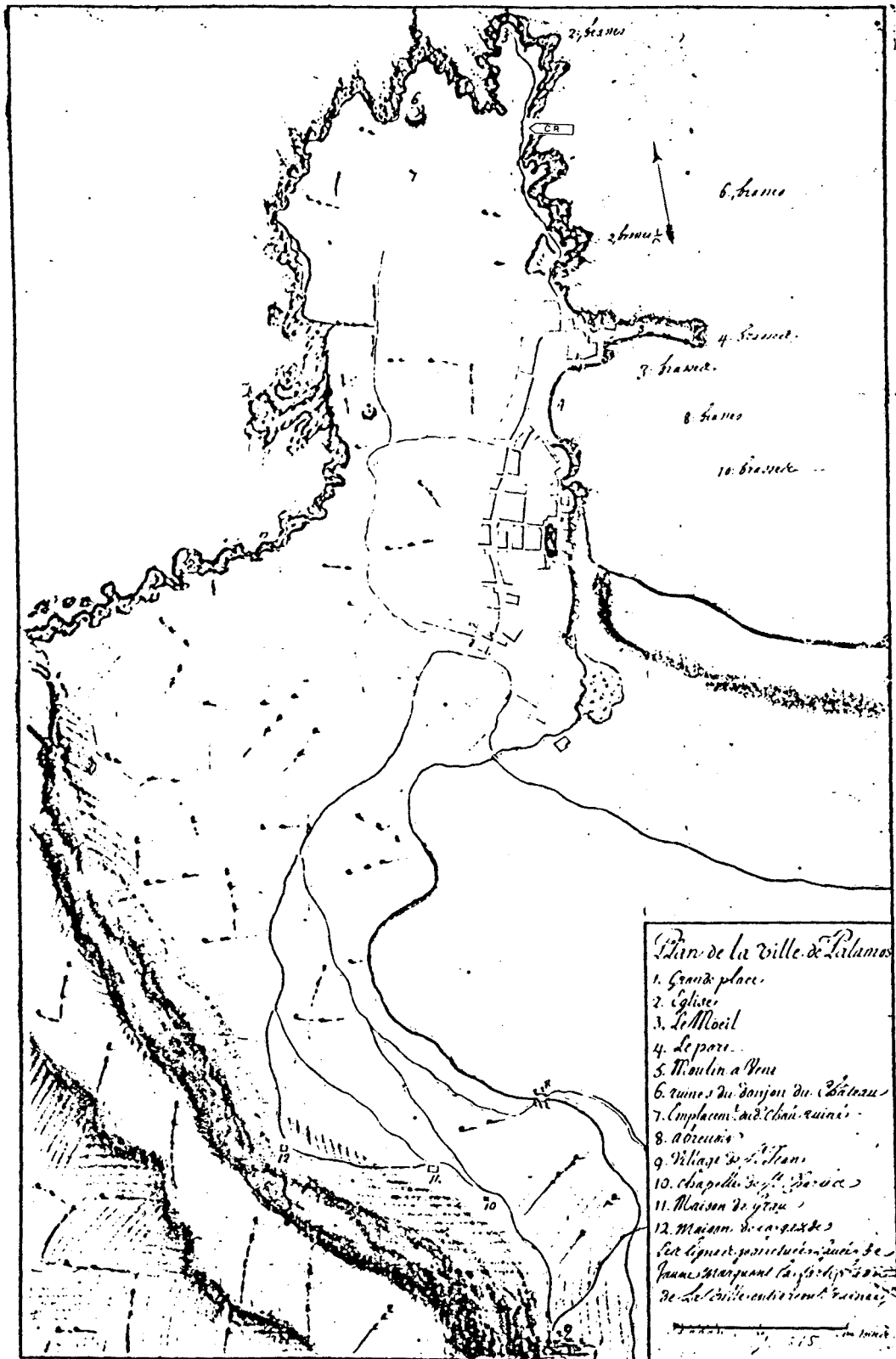

Figura 2.8: Plan de la ville de Palamós, 1.715. C.O.A.C. Girona

Cal remarcar que en aquest document apareix una llegenda en francès que es pot traduir com: les fortificacions es trobaven completament arruïnades.

El que es pot desprendre del conjunt de documents sobre Palamós fins ara estudiats és que *la Vila estava emmurallada així com la Ciutadella i totes dues limitaven en alguna part de les seves fortificacions amb el mar, fonamentalment la Ciutadella, i en conseqüència disposarien del corresponent camí de ronda per la seva vigilància, trobaríem així un primer exemple d'aquests itineraris en el sentit etimològic de la paraula.*

En segon lloc queda clara la ubicació a indrets singulars del litoral de molins de vent per diversos usos connectats amb itineraris que resseguien la costa.

El següent document d'interès és el realitzat el 1.809 i que porta per títol "Plano di Palamos in Catalogne relativo alle campagne degli Italiani in Spagna". L'autor sembla ser Cav. Vacani Mage nell J.R. corpo del Genio ¹⁵, a escala de 600 m.. La data del mateix és el 5 de juliol de 1.809 (Plànol 2.9). En ell curiosament no s'aprecia el fins ara esmentat recorregut i per contra n'apareix un altre que sortint de l'extrem Est de la vila de Palamós, es a dir, del Padró actual, discorre paral·lel a la costa fins el Cap Gros i la Fosca.

Aquest recorregut sí que ocupa exactament l'actual situació del camí de ronda, essent un primer precedent datat, doncs els fins ara vistos presenten una situació pròxima però no tant clara com la d'aquests en la part superior del penya-segat.

Amb pocs anys de diferència trobem una altra il·lustració de 1.816 que porta per títol "Plano de la Villa i Puerto de Palamós con sus inmediaciones" (Plànol 2.10) datat el 31 de gener, realitzat en tinta i aquarel·la i amb escala gràfica sobre 600 "varas castellanas".

En ell retrobem el camí fins a la punta Sud a prop del Port així com el que discorre fins el Cap Gros, si bé no presenta la importància gràfica que a l'anterior document, prova de la subjectivitat de l'autor o d'una pèrdua d'interès dels mateixos.

De 1.901 i obra de "el ingeniero de caminos Rafael Coderch" (Plànol 2.11) és el plànol que porta per títol "Hoja A.- Distrito Norte. Límite. LINEA DIVISORIA DEL TERMINO MUNICIPAL DE SAN JUAN DE PALAMOS. Carretera de Gerona a Palamós. Calle del Ensanche Plaza Castelar, Calle de Levante y linea de la Costa", a una escala de 1:1.000 i realitzat en tintes de colors, grafia en el lloc que anomena "línea de la costa" un itinerari que porta

de Palamós del conjunt realitzats per l'autor durant la campanya de l'exèrcit francès

¹⁴Toise, mesura de longitud emprada a França fins a la Revolució i que equivaldria a 0'40 m.

¹⁵Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, *Atlas de Barcelona siglos XVI-XX*, ob. cit., aquest plànol coincideix amb els realitzats per aquest autor i que es recullen en l'esmentada publicació, fruit de la campanya realitzada per l'exèrcit francès i italià per alliberar Barcelona. "Des de febrero de 1.808 hasta mayo de 1.814, Barcelona formó parte de la Europa de Napoleón, en una primera etapa (1.808-1.812) con José I y, en una segunda etapa (1.812-1.814), integrada en el Imperio Francés, como capital del Departamento de Montserrat. El 8 de noviembre de 1.808 se inició el sitio dirigido por la Junta Superior (antinapoleónica) con el apoyo de la escuadra inglesa, que terminó el 17 de diciembre del mismo año, con la llegada de las tropas franco-italianas de los generales Saint-Cyr y Pino"

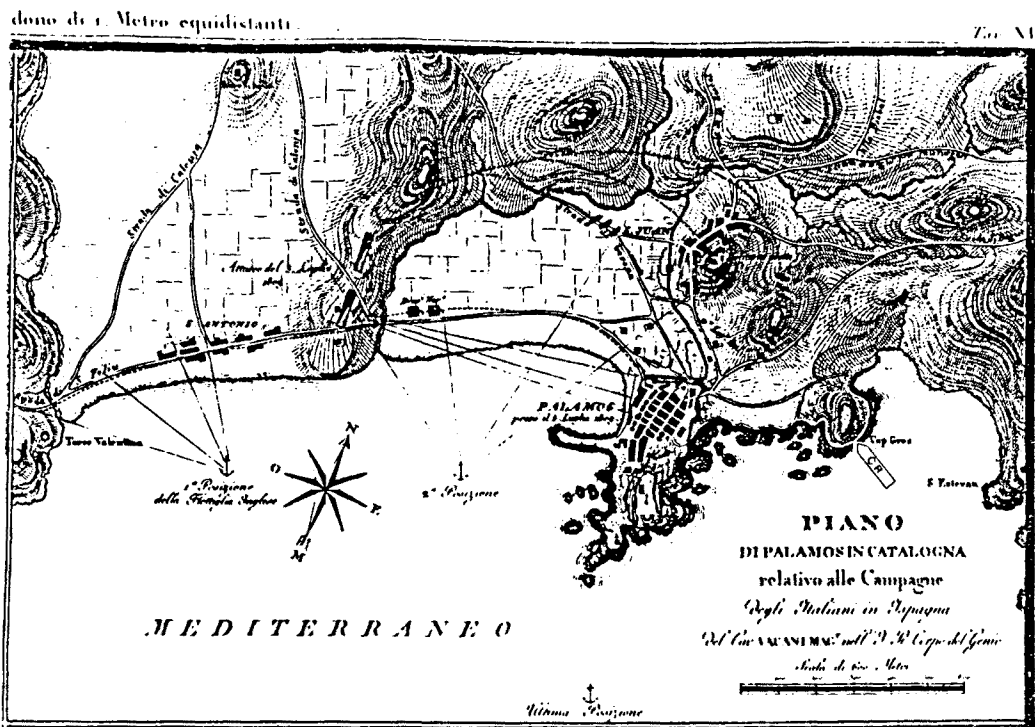

Figura 2.9: Piano di Palamós in Catalogna, 1809. Bibliothèque Nationale. Département du Cartes et plans. Paris.

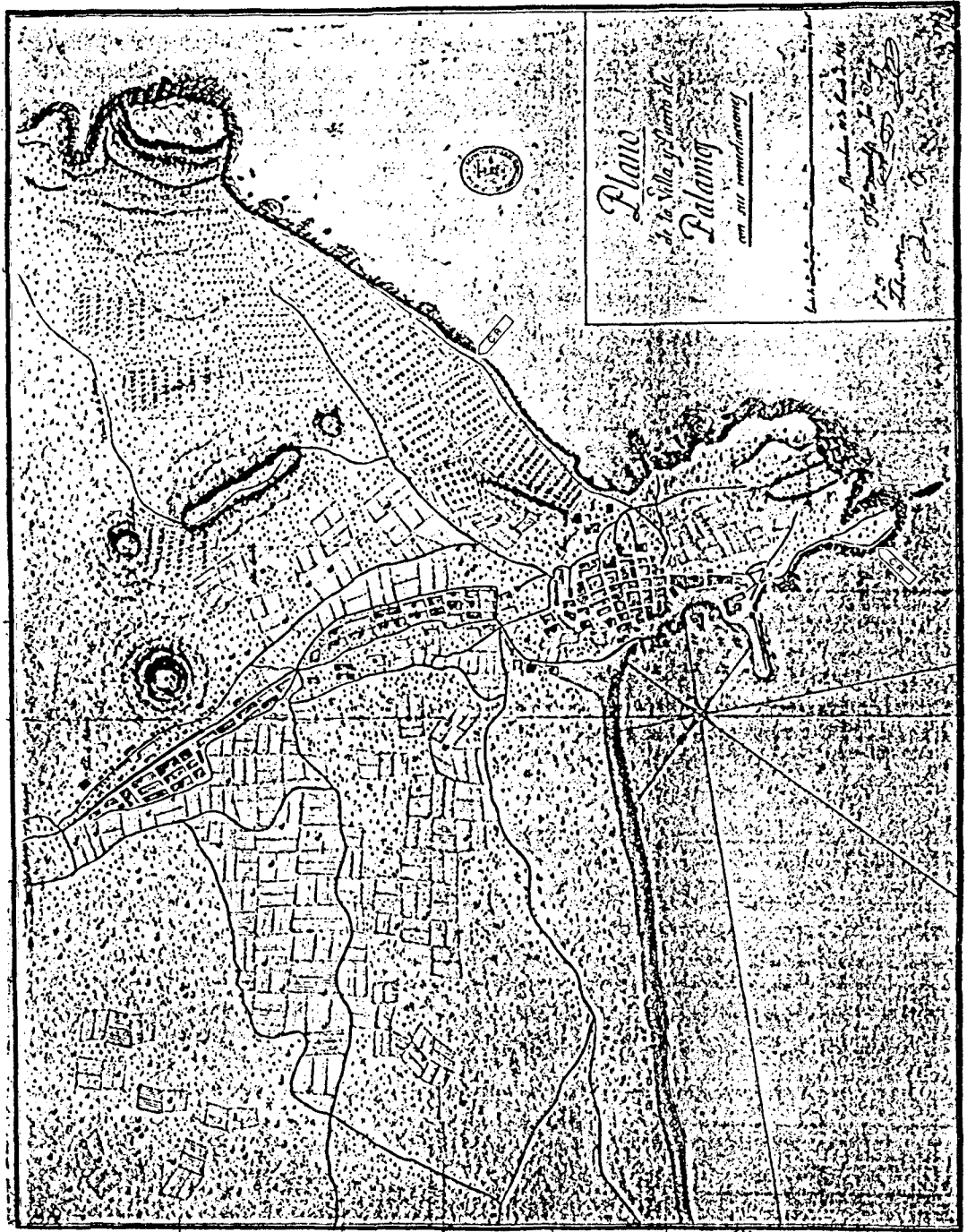

Figura 2.10: Plano de la villa y puerto de Palamós con sus inmediaciones, 1.816. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-militar. Madrid.

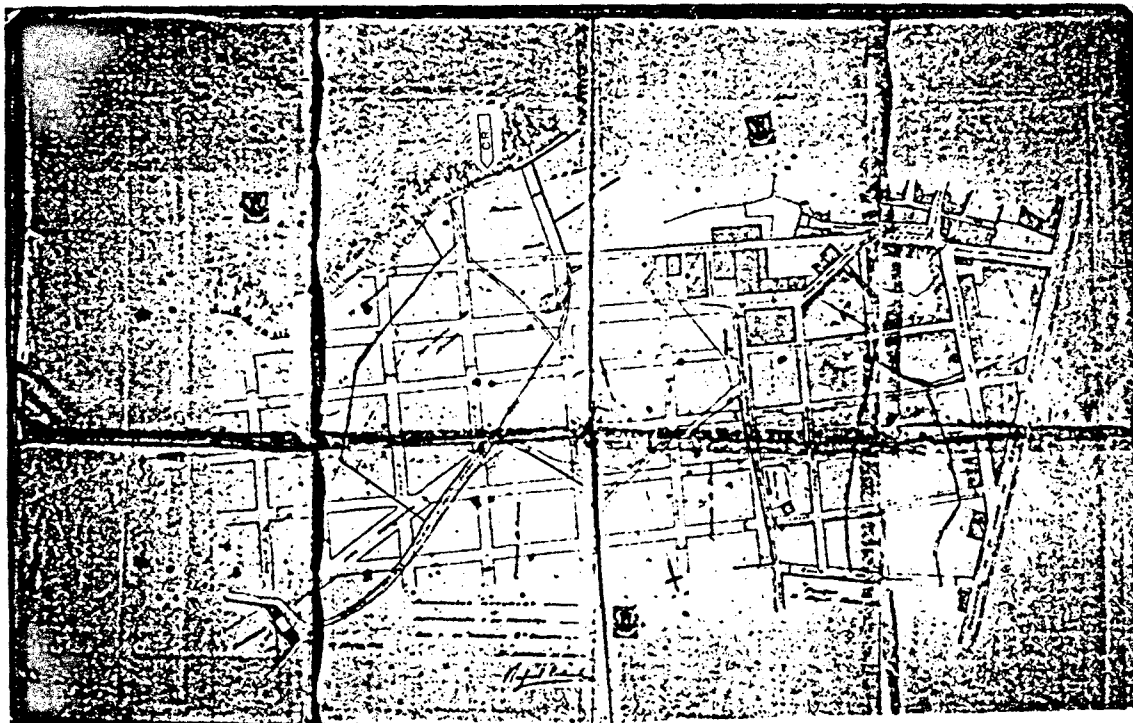

Figura 2.11: Línea divisoria del término municipal de San Juan de Palamós, 1901. Museu de Palamós.

per títol "*Camino de las pitas*", i que continua actualment existint amb el mateix nom, aquesta traça es correspon amb l'actual C.R..

Amb posterioritat a ell en trobem un altre datat el II-X-16, obra de M. Hort i que porta per títol "*Plano de la Villa de Palamós*" (Plànol 2.12) realitzat a escala 1:2.000 amb paper còpia blau i en negatiu, i en el qual continua apareixent el mateix itinerari, que a la vegada es perllonga cap al migdia.

Cal fer esment d'altres documents aquests sense data però, que podríem ubicar a l'entorn de 1.809, és a dir a la campanya dels italians, i en el que es grafien les noves obres de defensa a realitzar. Porta per títol "*Plano de la villa y puerto de Palamós con su sondeo y proyecto para provecho en su buena defensa*" (Plànol 2.13). En ells continua apareixent el ja esmentat camí a migdia i el que porta a Cap Gros.

A la vista de tota aquesta documentació *no hi ha cap dubte de què aquests itineraris han esdevingut fins els nostres dies fruit d'una persistència en el seu ús, i que surgeixen amb anterioritat a l'aparició de la primera llei que regulava les servituds a ran de mar. La Llei d'aigües de 1.866* com veurem al capítol 6, demostrant el tradicional lliure ús i pas pel litoral.

- Continuant el nostre recorregut pel litoral de Sud a Nord, com tots els que farem, en aquest estudi i en el ben entés que vol ser continuador d'una llarga tradició literària (veure capítol 4), ens trobem amb un plànol de Begur de 1.809

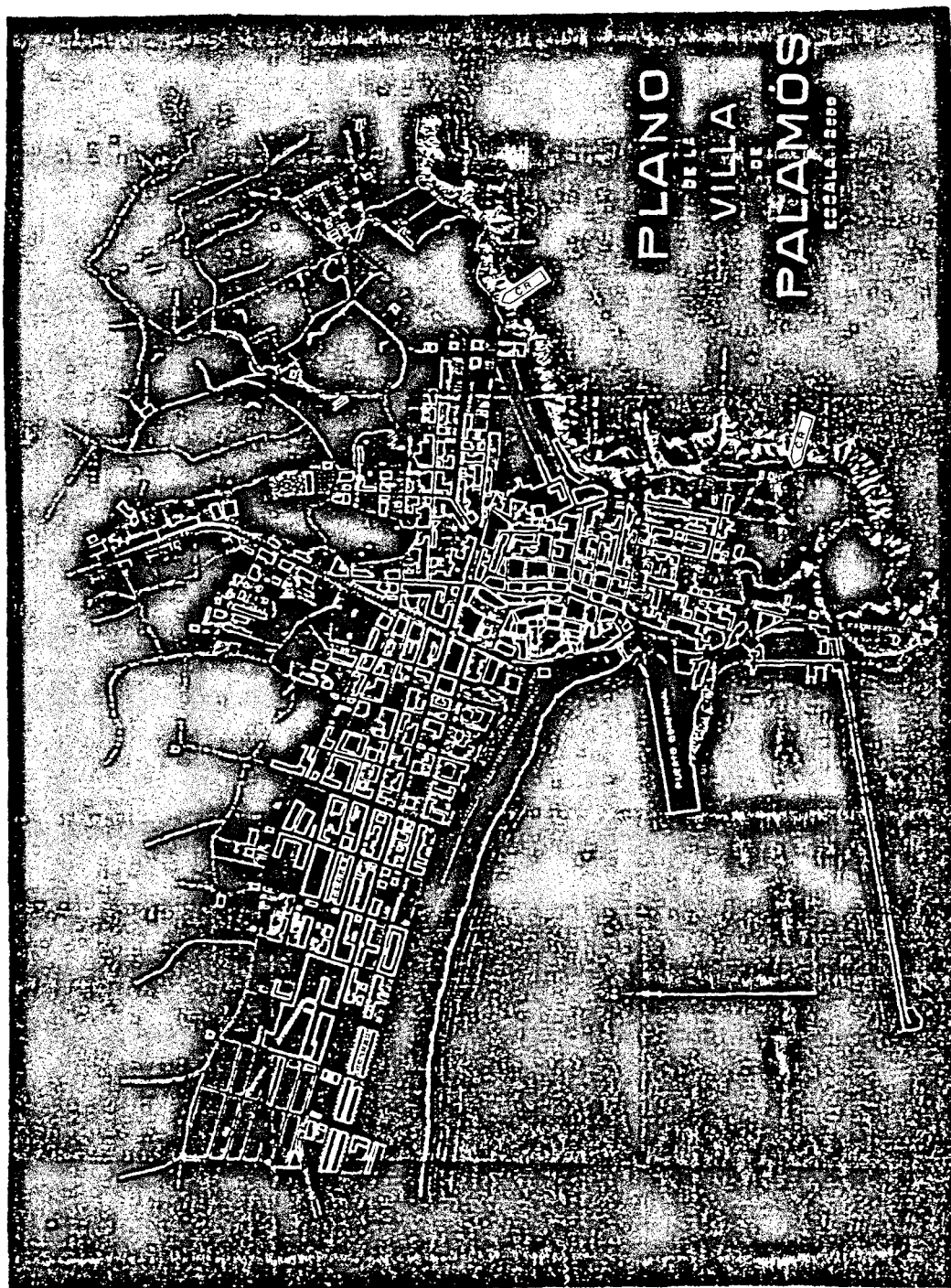

Figura 2.12: Fragment, Plano de la villa de Palamós, 1916. Museu de Palamós.

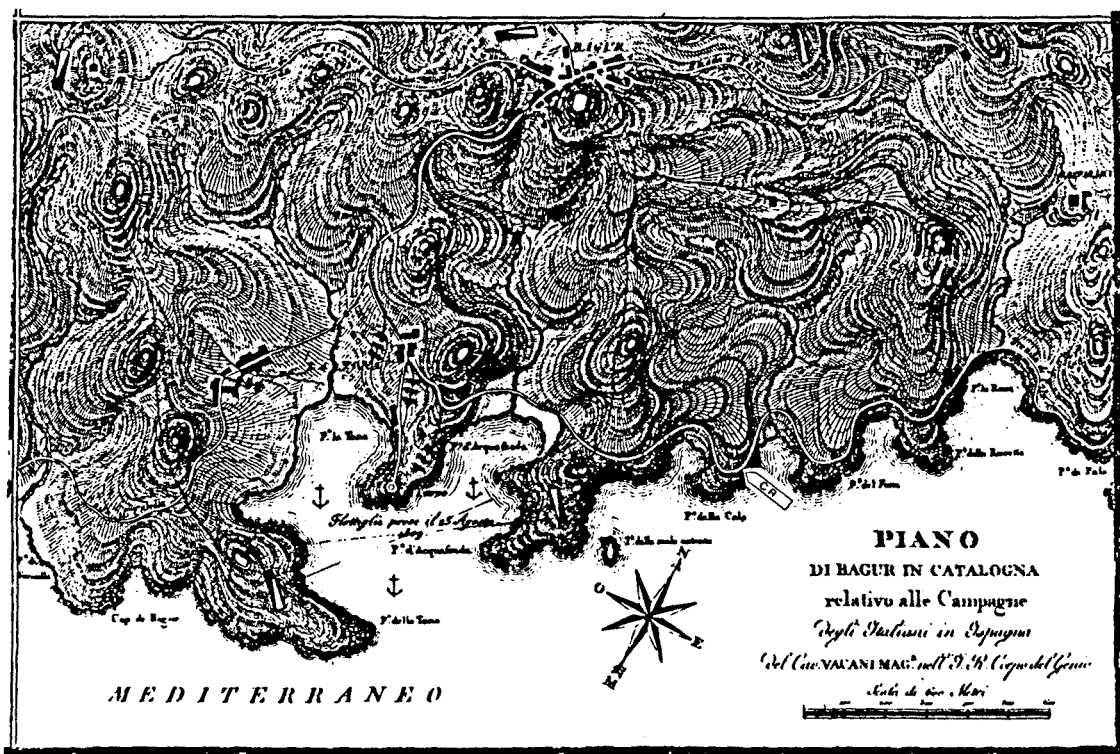

Figura 2.14: Piano di Bagur in Catalogna. Bibliothèque Nationale. Département de cartes et Plans. Paris.

(Plànol 2.14) que s'inscriu dins la sèrie dels realitzats durant la campanya dels italians, en ell com en els altres, l'orografia es troba molt singularitzada i així, trobem un itinerari que discorre paral·lel a la costa a partir de la Tona "Sa Tuna" passant per Aigua Freda i Sa Riera, i que porta el nom "Strada di Pals".

D'altra banda s'aprecia un que es dirigeix a la punta de la Torre i un que passant per la Platja de Fornells s'anomena "Strada di Calella".

Cap d'aquests itineraris, tret d'una part del que es dirigeix a la Torre a Sa Tuna, no discorre tant paral·lel a la costa com el grafat a Palamós, però si utilitzem com a mesura l'escala gràfica al peu del plànol la distància mitja d'aquests recorreguts respecte al mar no excedeix dels 40 m. No ocupant el mateix lloc físic que els actuals C.R. que s'ubiquen a uns 25 m. aproximadament, però no essent gaire distant.

Probablement correspondria a un camí carreter, però la decisió amb què apareix grafat denota la seva importància i l'existència d'un cert nivell de comunicació entre les diferents platges i cales arran de la costa, en vistes a facilitar la seva accessibilitat o si més no comunicació entre els diferents nuclis i al mateix temps no es fa evident que per accedir des d'ell al mar existeixi cap altre impediment que la sola orografia. Aquesta possibilitat d'accés és una de les causes a considerar com antecessors dels actuals C.R.

Un altre fet a considerar d'aquesta sèrie de documents elaborats per C. Vacani

a l'entorn de l'any 1.820 ¹⁶ és el fet de què en el cas del realitzat a Sant Feliu, no apareix el que anomenem camí de Tetuan la qual cosa permet datar-lo amb posteriorment, i com l'autor d'aquesta cartografia va prestar especial interès en les vies de comunicació a les diferents platges del litoral i no tant a les que accedien a punts singulars del mateix, com el molí de Palamós, preocupat sense dubte per recollir els possibles indret de desembarcament o arribada.

- El següent gran grup de documentació que comentarem és el que fa referència a la gran vila de Roses, una altra de les places fortes del nostre litoral. El primer document i el més antic datat que tenim de tota la costa és de 1.668 doncs fins ara eren els de Palamós de 1.694, correspon al que porta per títol de "Plan du Chateau de la Trinité", l'autor del qual és el Chevalier de Beaulieu i presenta una escala gràfica de 15 thoises. En ell apareix un itinerari que porta seguint la platja fins a la fortalesa des de Roses (Plànol 2.15.)

No és un itinerari estrictament costaner en una zona rocosa, doncs tot just arriba a la zona abrupta abandona el litoral per dirigir-se a la fortificació, però és un únic camí existent, i des d'ells es podria accedir o circular a ran de mar.

De 1.693 és el document que porta per títol "Plan de la Ville de Roses avec ce qui a esté profette à faire approuvé par Mouseigneur le Mal. Duc de Moailles".

En aquest plànol apareix amb el nom de "Chemin de Chateau de la Trinité ou du Bouton"....

De quasi la mateixa data aproximadament 1.700 és un altre exemple que porta el mateix títol que l'anterior i on apareix l'itinerari que porta al castell abans esmentat, així com un que sorgint del mateix es dirigeix fins a mar, aproximadament abans de la Platja de Canyelles petites (Plànol 2.16).

Seguint la cronologia, de 1.791 és el plànol que porta per títol "Plano que manifiesta la disposición que se puede dar a la población de la villa de Rosas para que puedan extenderse en la formación de las casas sin perjuicio de las defensas de aquella plaza", document aquest de clara influència militar a on es trona a representar l'itinerari al castell, considerat el primer document urbanístic dels fins ara estudiats.

Fins aquí hem trobat només documentació sobre el que podem anomenar accés des de Roses i el seu recinte fortificat fins aquesta ciutadella de la Trinitat, i en ells apareix un itinerari que aproximadament discorre paral·lel a la costa en caràcter solitari, però, el primer plànol on apareix grafiat un itinerari a peu de mar és de 1.808 (Plànol 2.17).

Correspon aquest al document que porta per títol "Plan du Siège de Roses" Es troba realitzat a escala 1:10.000 i fa una equivalència entre 500 m. i 200 thoises. L'autor sembla ser Alexandre Blaudeau. En ell es descriuen les diferents fortificacions i així apareix en un moment determinat una bifurcació del camí

¹⁶Galera, Montserrat; Roca, Francesc; Tarragó, Salvador, *Atlas de Barcelona siglos XVI - XX*, al referir-se al plànol realitzat per aquest autor sobre el setge a Barcelona, "Realizado probablemente más tarde (hacia 1.820), Vacani, autor del plano indica que se valió de los manuscritos de los archivos de la plaza, de los documentos de los sitios, y de los informes de los ingenieros del ejército italiano", pàg. 425.

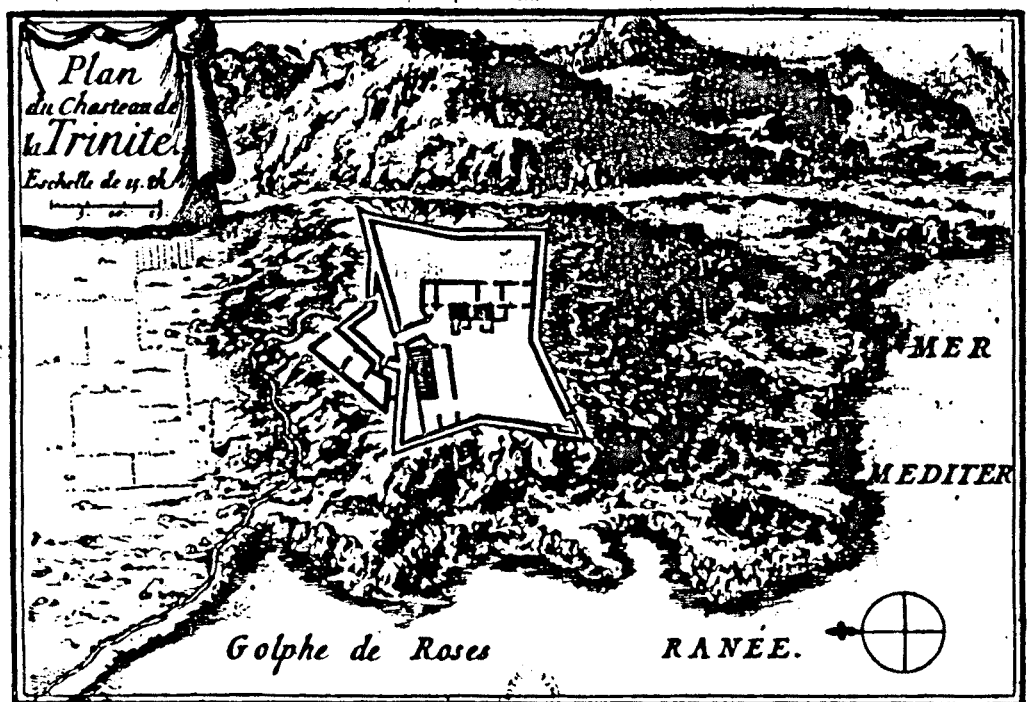

Figura 2.15: Plan de Du Chateau de la Trinite, 1.668. Bibliothèque Nationale. Departament de Cartes et Plans. Paris.

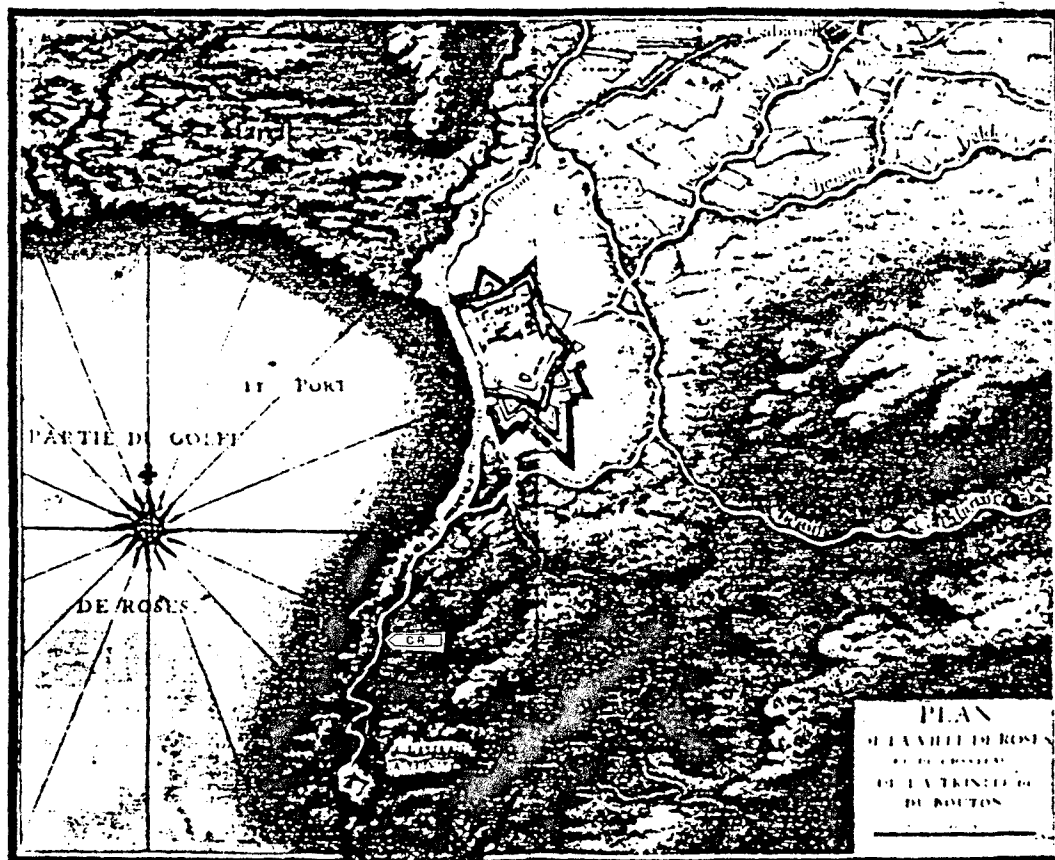

Figura 2.16: Plan de la ville de Roses et du Chateau du la Trinite ou du Bou-ton,1.700. Bibliothèque Nationale. Departament du Cartes et Plans. Paris.

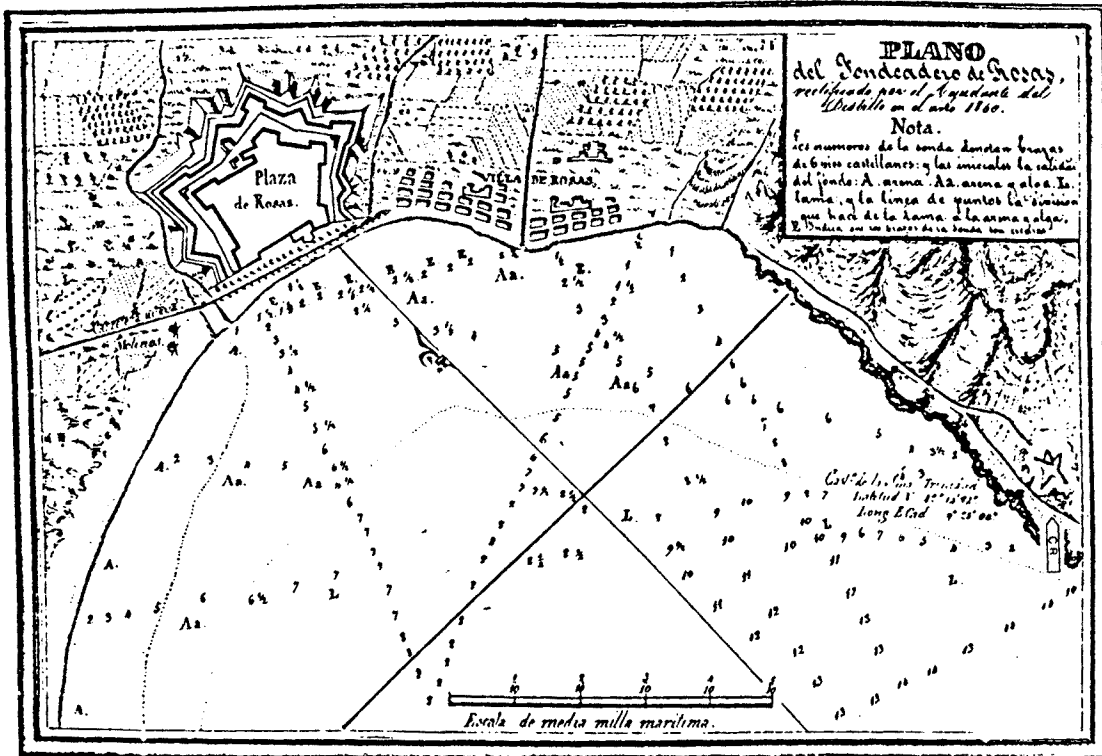

Figura 2.18: Plano del fondeadero de Rosas, 1860. Biblioteca Museo Naval. Madrid.

que porta al Fort de la Trinité i que es dirigeix a una bateria situada al peu del mateix castell arran de mar i que després continua pel litoral cap a Canyelles. *Aquest si que és un itinerari que s'ubicaria en un indret molt semblant en els actuals C.R. i per l'origen del plànol estava destinat a un ús de vigilància i accés a un punt fortificat del litoral com altres indrets que descobrirem al llarg d'aquest treball.*

Curiosament a la cartografia de data posterior l'itinerari que conduïa a aquesta bateria no apareix grafiat i és un desdoblament del camí d'accés al fort.

No és fins a 1.860 on al plànol que porta per títol "Plano del fondeadero de Rosas rectificado por el ayudante del ... en el año 1.860" (Plànol 2.18), i que fa equivaler mitja milla marítima a 83 mm. apareix un camí que un cop ultrapassada la fortificació continua paral·lel a la costa en direcció a Canyelles.

El document darrer i definitiu al nostre entendre on s'ubica aquest itinerari és el realitzat el 1.908 i que porta per títol "Plano de la costa del golfo de Rosas" Plànol 2.19), realitzat sota la direcció del "ingeniero" José Sanz Soler, en ell apareix ja clarament grafada la bateria i el camí, fortificació que anomena "ruinosa" i que es troba veïna a un "faro", aquest camí no continua més enllà d'aquest punt i la bateria va ser substituïda amb posterioritat, durant la Guerra Civil, per un conjunt d'altres que van estar en servei fins ben entrat el present segle.

Es aquest un altre exemple de recorregut que ha persistit fins els nostres dies i sobre el que hem trobat més informació en el següent capítol dedicat a les

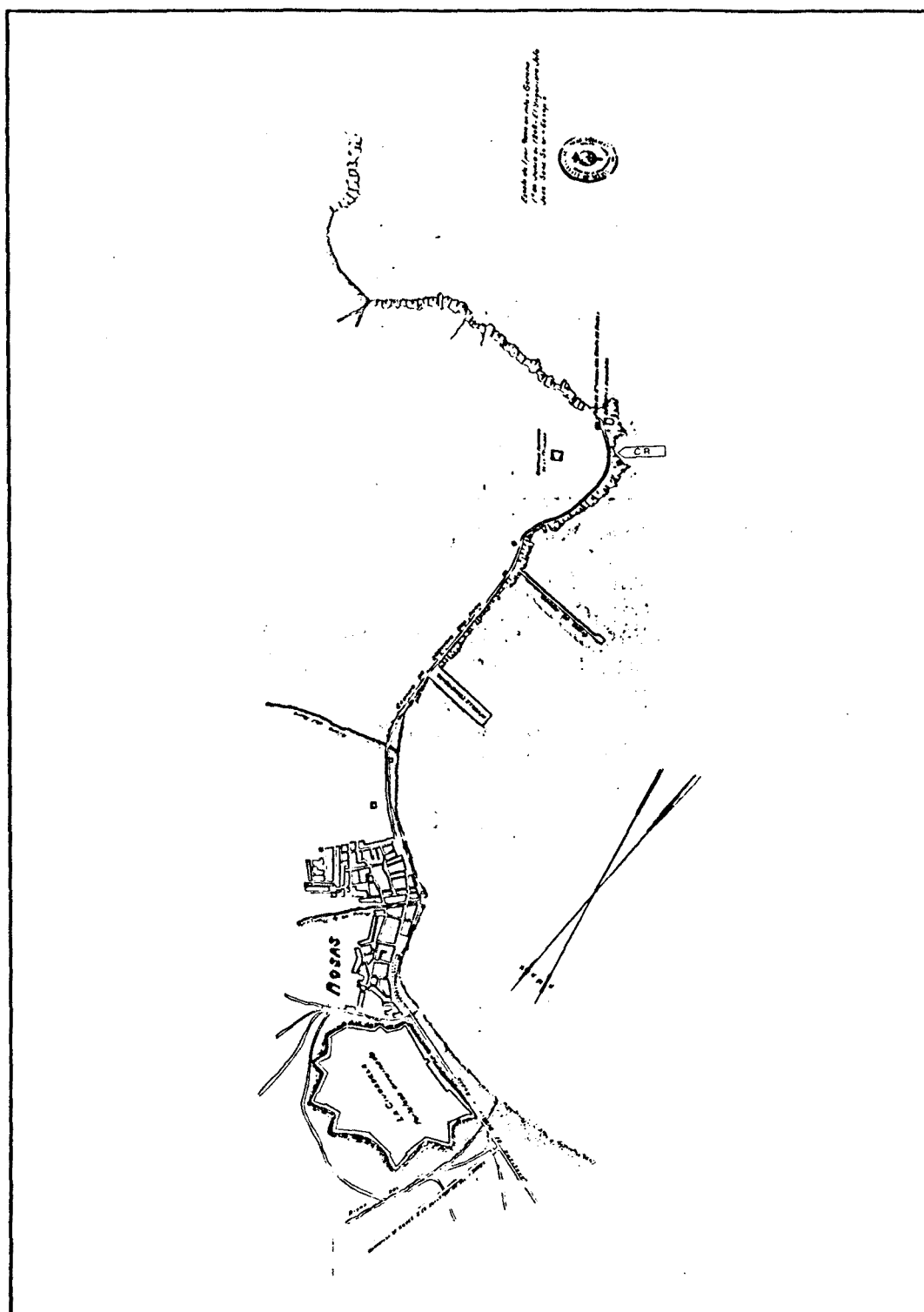

Figura 2.19: Plano de la costa del Golfo de Rosas, 1908. Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona.

fotografies i postals antigues.

Mereixen comentari a part un parell de documents gràfics pràcticament idèntics i que portant títols equivalents “Plano del fuerte de la Trinidad, llamado el botón de Rosas en que se muestra su situación respecto al mar” (Plànol 2.20) i el que porta per títol “Plano del terreno donde está ubicado el fuerte de la Trinidad llamado vulgarmente el botón de Rosas” (Plànol 2.21), a escala 1:490 o 50 tuesas, realitzats tots dos amb aquarel·la i tinta, i on es grafia un itinerari paral·lel al mar que no porta en cap cas a una bateria si no que un cop superada la vertical del castell allà on apareix un petit barranc continua en la línia de costa en direcció a Canyelles. Aquests documents no presenten data però semblen poder-se ubicar a l'inici del segle XIX i són posteriors al desdoblament del camí que conduïa a la fortificació i que hem datat a l'any 1.814.

En conseqüència a l'entorn d'aquesta dada, 1.814, i per això crec que existia aquest camí, a ran de mar, es disposava alguna mena de defensa temporal o bateria mòbil per la millor defensa de la plaça a la vegada que es permetia la vigilància d'aquest sector de costa d'una manera més acurada.

- La resta de documentació que s'ha trobat ja és molt més reduïda i es refereix a petites poblacions com és el cas de Cadaqués. En aquesta vila, dins el conjunt de plànols del seu litoral, el més interessant és el de data 1.684 que porta per títol “CAP DE QUIERS. Plan de Cadaques dit aussi Cap de quiers”, (Plànol 2.22) i que porta el següent text “quand nous, Le Mareschal de Noailles (parré et rempacé par De chabevon sous les ordres de Me. de Bellchon) a puis Cap de Quiers la guerre fasseé (en 1.684). Il avait quatorce galere dans cet endroit. Et cest par ce fort qu'il a débarqué (l'artillerie) comme on me la dit”.

L'escala gràfica és sobre 300 toises i en ell s'aprecien un conjunt d'itineraris paral·lels a la costa que partint del poble es dirigeixen tant cap el Nord com al Sud.

Aquesta documentació es completa amb el següent plànol de 1.717. En ell apareixen dos itineraris que condueixen a fortificacions ubicades a tots dos extrems de la badia i que actuarien com a camins de servei si bé d'altra banda apareix grafiat el camí de Coulioure que en el primer document discorre molt paral·lel a la costa (Plànol 2.23)

- Per fi, per acabar aquest recorregut per la cartografia trobem al Port de la Selva el plànol de data 1.892 que porta per títol “Port de la Selva” (Plànol 2.24) a escala 1:10.000 grafia el camí que porta de Port de la Selva a Llançà i que discorre la major part del seu recorregut molt proper a la costa.

En aquest plànol es pot apreciar que aquest recorregut en el tram més proper a Port de la Selva, permet per la seva escala gràfica mesurar una distància entre aquest itinerari i el mar, si més no en el tram que va des de la platja pròpiament dita fins a la platja de la Vall molt proper als 25 m.

Aquest itinerari és pràcticament coincident amb l'actual camí peatonal que transcorre per aquesta zona i que coincideix amb el de ronda.

Figura 2.20: Plano del fuerte de la Trinidad... Roses, 1.814. Arxiu Castell de Montjuic. Barcelona.

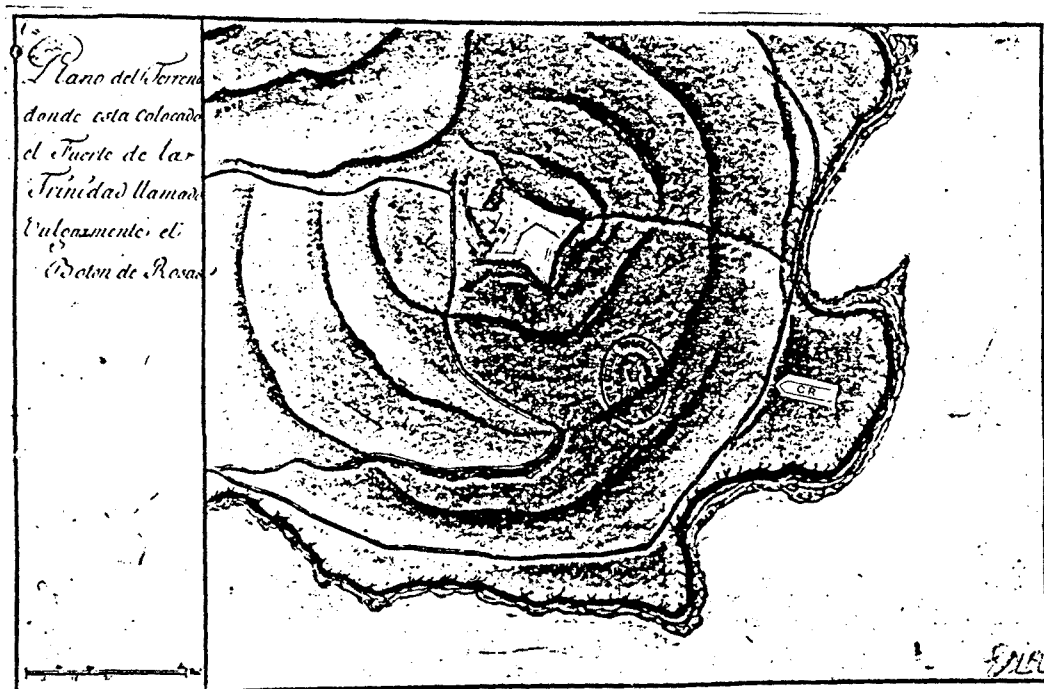

Figura 2.21: Plano del terreno donde está ubicado el fuerte de la Trinidad... Roses, 1.824. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-Militar. Madrid.

Figura 2.22: Plan de Cadaqués dit aussi Cap de Quiers, 1.684. Archives du Génie Ministère de la Defense. Château de Vincennes.

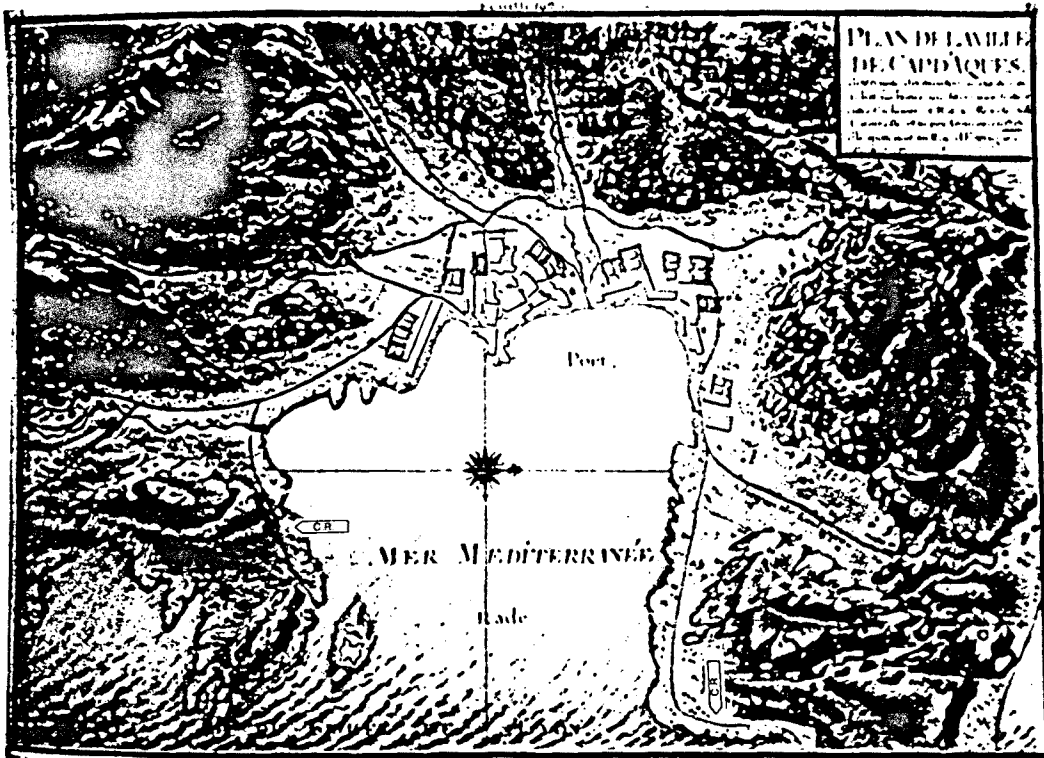

Figura 2.23: Plànol de Cap de Quiers, 1.717. Bibliothèque du Génie. Pavillon du Roi. Vincennes.

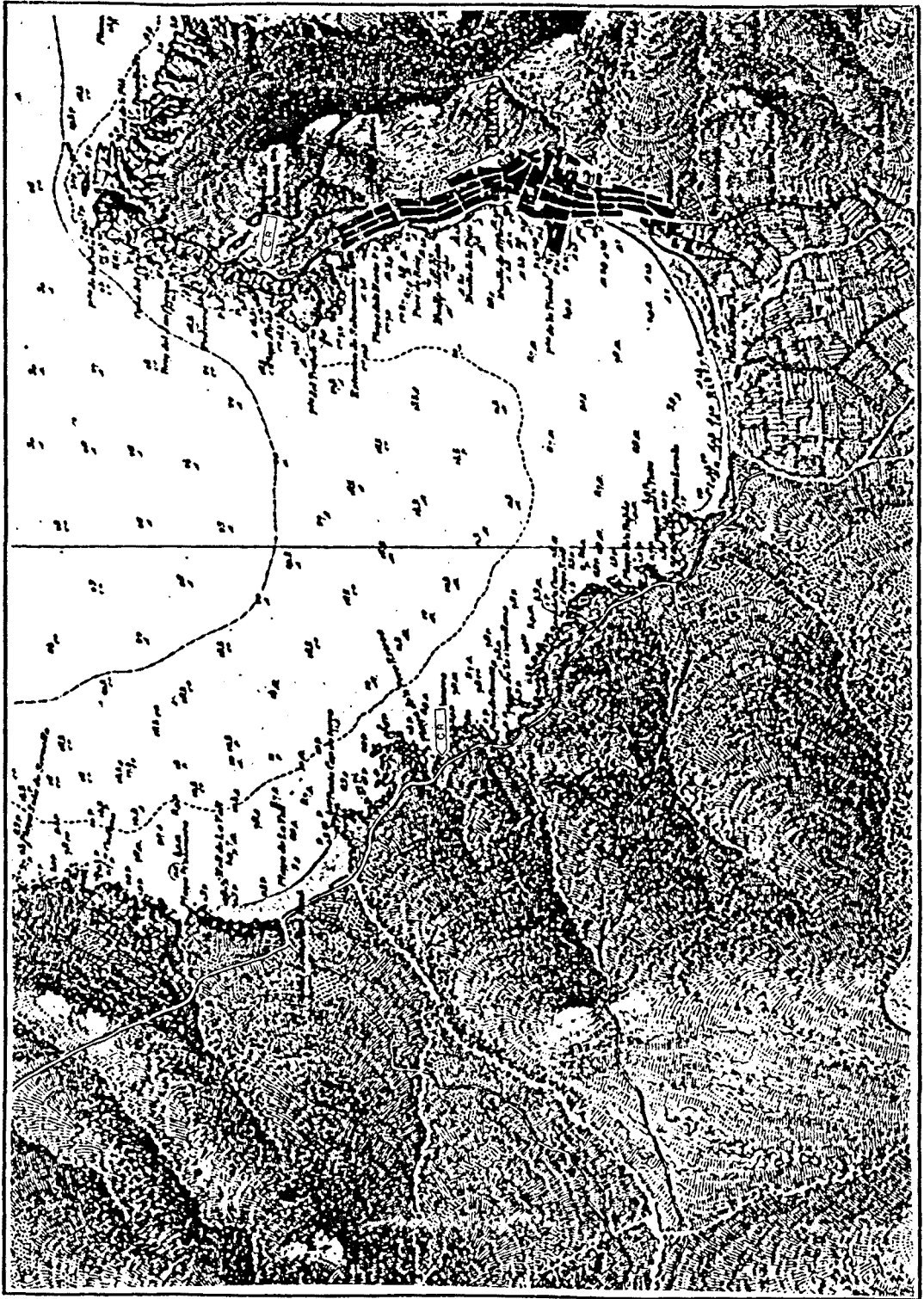

Figura 2.24: Plànol. Port de la Selva, 1.892. Biblioteca Central Militar. Archivo Histórico-Militar. Madrid.

D'altra banda amb el mateix document s'aprecia un altre recorregut que partint del nucli urbà codueix fins a la punta de la Creu, *recentment urbanitzat com a itinerari peatonal*.

2.7 Conclusions.

Tot aquest conjunt de documentació ens ha permès evidenciar l'existència d'itineraris anteriors als que van ser originats per les normatives de Costes i Urbanística de l'any 1.954.

Diffícilment coincideixen estrictament amb els que actualment reben el nom de Camí de Ronda, però com ja hem dit abans no es tracta de buscar coincidències plenes si no la justificació de l'existència d'itineraris que tradicionalment han conduït a certs indrets del litoral per motius diferents, defensa, accés, etc... i que demostrarien l'existència d'una circulació paral·lela a la costa, a una distància justa a on la lògica del moment permetia facilitar l'accés a la mateixa, sient els precursors dels actuals C.R..

En el gràfic adjunt (Plànol 2.25), es mostra els fragments de costa en els quals s'han detectat aquests itineraris.

Com ja hem exposat amb anterioritat *es tracta generalment d'un conjunt de recorreguts fonamentalment ubicats a les places fortes del litoral o aquells llocs que van estar sotmesos a una freqüent acció bèl·lica, Sant Feliu, Palamós, Begur, Roses, Cadaqués i que connectaven el nucli emmurallat principal amb d'altres punts estratègics del litoral amb finalitat defensiva, en el cas de les bateries o petites fortificacions, o amb possibles llocs de desembarcaments propers, cales veïnes, etc....*

L'altre grup de plànols important, prové de la cartografia marítima, és a dir, de documents en els quals es narren les instruccions per la navegació i atracament a diferents indrets de la costa, i en ells a més de les diferents fondàries de les badies o ports apareixen grafiats uns certs itineraris que la majoria de casos responen als mateixos criteris esmentats al paràgraf anterior, però que d'altres vegades, com en els casos de la cartografia trobada de Sant Feliu i Port de la Selva, mostren senzillament vies de comunicació importants.

Per fi documentació urbanística, pròpiament dita, solament s'ha trobat a Palamós i en ella s'ha detectat amb gran precisió l'itinerari anomenat *camí de les pites* sient per contra, la documentació més recent i per la seva cronologia ja sotmesa a un cert marc legal.

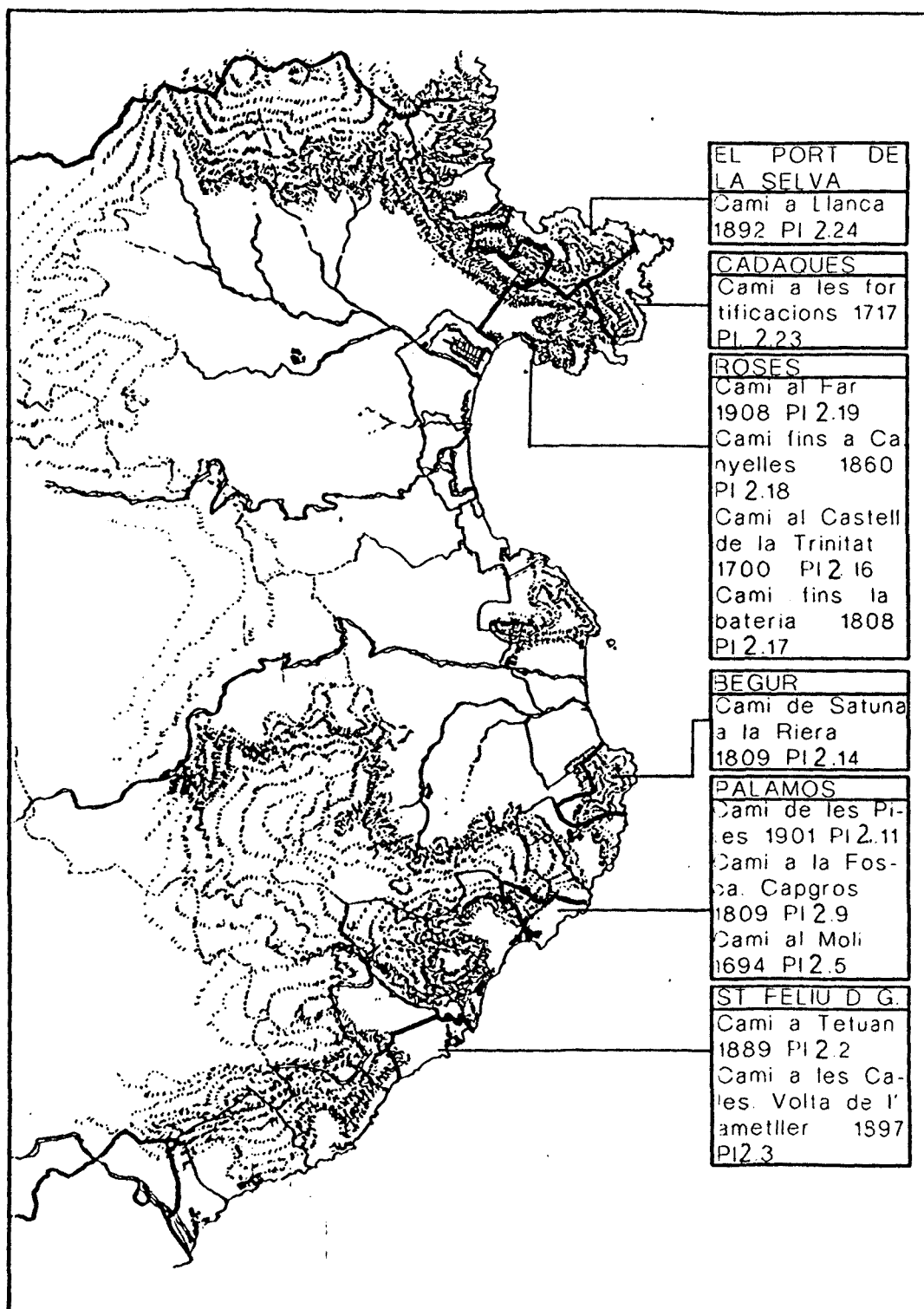

Figura 2.25: Plànol resum de les localitzacions d'itineraris a la cartografia antiga

Capítol 3

Les Imatges Primeres del Nostre Litoral.

3.1 Les Fotografies i Postals Antigues.

S'opta per aquesta segona línia d'investigació dins l'apartat de la recerca d'antecedents històrics, pel convenciment de què aquest tipus d'itineraris donada la seva escassa significació, poden no haver estat recollits a la cartografia estudiada (veure capítol cartografia). Essent per contra, més fàcil ubicar-les a imatges doncs com hem comentat l'autor de la cartografia pot no haver considerat certs itineraris i aquests en canvi apareixen evidents a les imatges.

Aquests documents gràfics sobre el litoral, poden ser tant imatges aïllades com panoràmiques del mateix i a on d'una manera un tant casual apareguin indicis d'aquests recorreguts.

D'altra banda s'observava un buit en el temps des dels darrers documents localitzats 1.900 fins a la cartografia contemporànea del Planejament, i aquest s'ha volgut omplir amb un testimoni tan singular com són els primers exemples de la propaganda turística de la nostra costa.

De tot aquest conjunt d'imatges mereixen especial atenció les sèries de postals editades en la seva majoria a partir de l'obra fotogràfica de diferents autors, com posteriorment veurem, que actuaven com reclams publicitaris per l'incipient turisme de l'època i que mostraven especial predilecció per indrets que calia visitar.

En aquesta tasca i un cop escollida de tot el volum d'obra gràfica consultada, la que es centra exclusivament en el litoral, ens és possible localitzar aquells punts específics als que s'accedia amb diferent finalitat, festiva, recreativa, o d'explotació comercial, i dels quals es va recollir testimoni gràfic.

Evidentment la majoria d'aquests documents en les seves motivacions i suggerències contenien una gran dosis ¹ de subjectivitat per part de l'autor que la realitzava, però a l'estar localitzades en la seva majoria, és a dir, presenten peus de fotos o referències escrites del lloc fotografiat; en el seu conjunt adquireixen una nova dimensió històrica, doncs malgrat el costum de no datar-les, el fet de poder-les referir cronològicament d'alguna manera a la història local dels diferents pobles del litoral,

¹veure el pròleg presentació de Massanes, Emili Fòtica V. Fagnoli, Valentí Fagnoli Iannetta, 1.885-1.944, Girona, Arxiu Municipal, Ajuntament de Girona i Diputació, 1.981. Pròleg.

ens permet observar el seu creixement urbà i les seves fases de consolidació, la qual cosa reforça el caràcter objectiu que tenen com a document.

3.2 Hipòtesis.

El que es pretén detectar en l'observació detallada d'aquestes imatges, no són tant fotografies concretes dels C.R. inscrits (veure capítol 6) dins la zona de servituds de salvament, vigilància o trànsit de les diferents Lleis de Costes, que també n'hi ha però pocs, *sino indicis raonables de l'existència d'itineraris que recorrien la costa d'una manera continuada amb anterioritat a la constitució dels actuals C.R., a partir de la Normativa (veure apèndix J) de 1.954.*

Aquesta és la principal hipòtesi a desenvolupar en aquest capítol. El fet que aquests itineraris ja estiguessin prou consolidats com perquè fossin representats a les postals de l'època d'una manera específica o apareguessin d'una manera casual en les imatges generals.

El que aquests recorreguts ocupin o no, el mateix lloc físic que els actuals C.R., ja ho estudiarem en els següents capítols. En aquest tan sols ens interessa la seva constatació gràfica, omplint el buit cronològic comprés entre 1.900 i 1.954.

3.3 Criteris Previs de Selecció de les Imatges.

Per arribar a la seva detecció, no obstant és precís fixar una sèrie de criteris preliminars, doncs el volum d'imatges estudiades és notable i cal una primera selecció genèrica centrada en la zona costanera:

En primer lloc es trien per la ja abans esmentada pura detecció visual d'aquests recorreguts a les imatges ha estudiar, tant pel que fa a les imatges aïllades com als àlbums a nivell de panoràmiques o detalls i fites de la costa.

En segon lloc, aquests itineraris s'han de referir a un coneixement dels mateixos adquirit per l'estudi en altres apartats d'aquests treball. Es a dir pel coneixement que es tingui a partir del que es realitza de la bibliografia turística del litoral, o per l'esment en la narrativa de diferents autor contemporanis a les imatges.

Amb això podem comprendre com determinat camí dur a determinada cala o indret, la qual cosa seria impossible a partir de la pura visió de la imatge, doncs a partir d'una reproducció purament descriptiva, en termes generals d'un determinat paisatge, cal tenir aquest tipus de referència per detectar dins el conjunt de possibles itineraris mostrats, quins són els que condueixen als indrets esmentats anteriorment.

En tercer lloc, és a partir del treball realitzat en la cartografia antiga de la zona (veure capítol 2), el que ens permet completar les dades anteriors amb un segon nivell de coneixement, encara que com ja hem vist en el precedent capítol les referències cartogràfiques són reduïdes, i per això s'ha d'endegar un procés complementari d'investigació.

En darrer lloc, i com hipòtesi prèvia a desenvolupar en posteriors capítols, *també han estat seleccionades aquelles imatges a on si bé no és perfectament visible un itinerari pròxim a la costa si ho és la parcel·lació del territori més proper a ella, indici aquest que amb posterioritat ens a permés ubicar molts dels actuals C.R.*

Per aquest estudi s'ha disposat d'abundant material gràfic provinent majoritàriament del fons de què disposa el Col·legi d'Arquitectes a la Demarcació de Girona. Tanmateix però, s'ha consultat diferents col·leccions particulars i publicacions que recollissin imatges gràfiques de l'època en vistes a completar la informació.

3.4 Ambit Cronològic de l'Estudi (1890-1954).

El període en particular que ens interessa és l'anterior a 1.954, com ja veurem després (veure capítol 6), doncs aquesta data configura el límit superior de la cronologia a estudiar coincidint amb l'inici del planejament del litoral i en general amb l'inici del planejament pròpiament dit a Espanya ².

Per contra el límit inferior en aquest estudi d'imatges, forçosament s'ha de solapar amb el fixat en l'anàlisi de la cartografia estudiada anteriorment, doncs es pretén suplir un buit d'informació gràfica existent en aquest període de temps.

La primera dada que sembla raonable fixar, és la de 1.866 ³, que és la de l'aparició de la primera "Ley de Aguas" i on per primera vegada es legislen aquests itineraris per la vigilància i salvament del litoral. Però és obvi que en aquesta dada res té a veure amb la realitat física de les imatges que estudiem.

Es a dir, si bé és cert que es tracta d'una fita de referència cronològica, hem de buscar el nostre límit de treball en l'estudi concret de les tècniques fotogràfiques i en les tècniques de reproducció de les imatges impreses, en particular en el nostre país.

Aquest és el motiu pel qual hem de fixar la primera aparició de material fotogràfic a Catalunya i en tot l'Estat que es dataria a 1.839 a Barcelona ⁴ amb la realització del primer *daguerreotip*, ⁵ tècnica aquesta molt primitiva de reproducció d'imatges ⁶.

Amb posterioritat, l'aparició de noves tècniques com la *Calotípia* i la *Talbotípia* a 1.835 i 1.841 ⁷, inventades per Talbot, William Henry Fox, (Lacock Abbey Wilt 1800-1877) ⁸ la reproducció fotogràfica es simplifica i es difon per tot el país.

²Per major precisió veure García de Enterría, Eduardo, Parejo Alfonso, Luciano, *Lecciones de Derecho Urbanístico I*, Madrid, Ed. Civitas, 1.979, pp. 53 a 85.

³La Ley de 3 de agosto de 1.866, Ley de Aguas, Art. 9 i 10

⁴Casademont, Josep Maria, i Peñarroja, Jordi, "Fotografia", *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. 11. Felip-Gee, Barcelona, Ed. Gran Enciclopèdia Catalana, 1.987, pp. 282 a 286. "La primera imatge fotogràfica impresionada als Països Catalans fou el daguerreotip fet per Ramon Alabern i Moles el 1.839 al pla de Palau de Barcelona." pàg. 285.

⁵Casademont, Josep Maria, i Peñarroja, Jordi, ob.cit; pàg. 283. Tècnica inventada per Daguerre, Louis- Jacques Mandé (Corneilles-en-Parisis, Illa de França 1.789 - Bry-sur-Marne, Illa de França 1.851) entre 1.837 i el 1.839

⁶Daguerreotípia. "Daguerreotípia", *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. 8, Compo-Deme, 2. ed., Barcelona, Ed. Gran Enciclopèdia Catalana, 1.987, pp. 428, "Consisteix a fixar la imatge en una placa de coure argentat sensibilitzada amb vapors de Iode; aquesta placa esdevé el positiu de la imatge i és impossible d'obtenir-ne còpies. Després de l'exposició, hom la revela amb vapors de mercuri i fixa la imatge amb una solució d'Hiposulfit de Sodi"

⁷Casademont, Josep Maria, i Peñarroja, Jordi, ob.cit., pàg. 283.

⁸"Talbotípia", *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. 22, Sull-Trai, 2. ed., Barcelona, ed. Gran Enciclopèdia Catalana, 1.989, pàg. 90 "Talbotípia, procediment fotogràfic,... que consisteix a fixar la imatge sobre paper fotosensible mitjançant el procés negatiu-positiu. La Talbotípia, que permetia el tiratge de còpies i que fou l'origen dels procediments moderns de fotografia, és anomenada també *Calotípia*".

Es en aquest període de temps quan apareixen les primeres fotografies obra de J. Cliford ⁹ actuant com a corresponsal gràfic per a diferents rotatius, a l'Estat Espanyol, recollides parcialment a la completíssima *Historia de la Fotografía en España* de LEE FONTANELLA, ¹⁰ però a les mateixes no ens ha estat possible detectar cap indicatiu d'itineraris, doncs l'interès de l'autor es centrava en temes costumbristes o aconeixements commemoratius específics.

Ha de discórrer un cert període de temps perquè la tècnica fotogràfica es simplifiqui i es popularitzi, apareixent així els primers fotògrafs establerts a les nostres contrades ¹¹, i que són recollits a l'abans esmentada obra fins l'any 1.900.

Així es detecta l'existència a l'entorn dels anys 1.875-1.880 de diferents autors com Amís Unal a 1.880 a Girona ¹², i a 1.875 Magín Polbach a Sant Feliu de Guíxols, entre altres autors, si be no esmenta a Amadeu Mauri del qual es coneixen obres de 1.898 ¹³.

Arribats a aquest punt cal manifestar que amb anterioritat a aquestes dades és molt difícil l'aparició d'imatges gràfiques originals suficientment explícites sobre el camp d'estudi del present treball.

La següent fita a analitzar és l'aparició de la reproducció fotomecànica ¹⁴ la qual es pot datar en el nostre país a l'entorn de 1.871, a modus experimental i definitivament consolidada a 1.876, mitjançant diferents procediments tals com la *Fototípia* i el *Fotogravat directe* ¹⁵ amb semitons ¹⁶.

⁹ veure capítol dedicat a aquest artista fotògraf a Fontanella, Lee *Historia de la fotografía en España desde sus orígenes hasta 1.900*, Madrid, ed. El Viso, 1.981, Cap. III, "Los métodos postdaguerrotípicos y la Fotografía de Cliford", pàg. 61.

¹⁰ Fontanella, Lee, ob.cit.

¹¹ Fontanella, Lee, ob.cit.

¹² Fontanella, Lee, ob.cit., pàg. 252

¹³ Massanes i Burcet, Emili, *Amadeu Mauri, Fotografía Moderna*, Girona, Ajuntament de Girona-Diputació, 1.987.

¹⁴ "Grabado", *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana*, Vol. 26, Gic-Quaz, Madrid-Barcelona, ed. Espasa-Calpe, 1.924, pàg. 863, "El 12 de Abril de 1.871 el Ateneo barcelonés y la Academia de Buenas Letras de Barcelona, de común acuerdo, celebraron una sesión solemne para inaugurar la estampación de las primeras planchas grabadas por el nuevo procedimiento, y dos años más tarde tenía lugar el acto de inutilizar una parte de las planchas como garantía á los subscriptores de la reproducción del *Don Quijote*, que no podrían imprimirse ya para nuevas tiradas de ejemplares. Fué el punto inicial del fotograbado en España debido á un español. Se habían reproducido las 1,245 páginas de la edición original auténtica y divulgado por España y américa la noticia de la edición y de su procedimiento después de la sesión solemne de 1.871."

¹⁵ Veure els articles dedicats al Fotograbado y la Autotípia. "Grabado", *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea Americana*, ob. cit., pp. 861 a 871. El Fotogravat consisteix fonamentalment en un procediment d'obtenció d'imatges fotogràfiques per ser reproduïdes en sèrie amb procediments d'impressió, a partir d'un primer negatiu fotogràfic el qual un cop revelat, es copia en una planxa de zinc, que ha estat prèviament preparada amb una emulsió fotosensible com el betum de Judea, és exposat a la llum durant un cert període de temps per posteriorment passar a introduir la planxa en una cubeta amb essència de trementina fins que apareix la imatge, és a dir que aquesta tingui la profunditat necessària a la placa, amb posterioritat i un cop neta es procedeix al seu entintat i a partir d'aquí a la realització de còpies. Per la seva part la Fototípia o Autotípia consisteix en un gravat fotomecànic dels tons mitjos, s'inicia el procediment amb l'elaboració d'un clixè negatiu fotogràfic interposant entre aquest i el model una trama, el resultat és una imatge constituïda per molts petits puntets separats per zones negres, a continuació es procedeix al revelat i a la seva còpia amb una planxa metàl·lica per un procediment anàleg a l'anteriorment descrit.

¹⁶ "Grabado", *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea Americana*, ob.cit., pp. 861 a 880, "Dos años más tarde, en 1.876, tomaba cuerpo en Barcelona la Sociedad Heliográfica Española compuesta

Amb aquest conjunt de tècniques s'obra la porta al periodisme gràfic (14), i així és possible que a partir d'un únic negatiu mitjançant diferents mètodes de reproducció es pogués multiplicar amb un gran nombre d'imatges d'acceptable qualitat, les quals arribaven a un major nombre de públic.

Dins d'aquest nou grup de possibilitats de difusió cal inscriure l'aparició de les postals i de les guies turístiques il·lustrades amb imatges fotogràfiques; per aquest motiu el nostre treball es concentra fonamentalment en les primeres, doncs les fotografies originals fins aquell moment, malgrat que han estat reproduïdes per diferents autors i a diferents obres, presentaven força dificultats per la seva consulta, i a posteriori la constatació que s'ha fet de les imatges reproduïdes a diferents publicacions, donat el fet que les tècniques emprades eren molt aparatoses i complexes, i d'altra banda el fet que el nostre litoral fos pràcticament desconegut o ignorat no ens ha permès observar pràcticament cap imatge d'interés. Si bé, com veurem, sí ens ha facilitat l'estudi de l'obra del fotògraf V. Fagnoli a partir de la reproducció de part de la seva obra en diferents llibres i catàlegs fruit de les exposicions pòstumes.

D'altra banda i com ja s'ha encetat en els paràgrafs anteriors, la possible incorporació d'imatges gràfiques a les primeres guies turístiques és objecte d'un estudi més acurat en el capítol (veure capítol 4) que se'ls dedica específicament, malgrat que el nombre d'imatges era molt reduït en aquestes publicacions.

En conseqüència podem acotar perfectament a l'entorn de 1.890 l'aparició dels primers àlbums de postals o imatges aïllades fruit de la reproducció fotomecànica de les fotografies, i en particular l'obra del fotògraf J. Laurent ¹⁷ o la col·lecció de targes postals impreses en Fototípià d'Amadeo Mauri ¹⁸ dedicades a poblacions del Baix Empordà de 1.899, entre moltes, com exemple més proper a nosaltres.

Tornant a l'inici del nostre discurs amb posterioritat a 1.955 ens trobem per contra amb molt abundant documentació gràfica provinent fonamentalment dels projectes d'urbanització i plans parcials que es van desenvolupar a la costa, a partir de l'aprovació de la Llei de Règim Local de 1.954 i posterior legislació del sol i en conseqüència no caldrà avançar en l'estudi d'aquest material.

3.5 Mètode de Catalogació i Datació.

3.5.1 Primera Selecció, les Imatges del Litoral.

El conjunt d'imatges seleccionades ha estat de 227, les quals mostren específicament la zona costanera.

Dissortadament les postals com ja hem dit abans, no presenten dada d'impressió i per la seva datació s'ha fet precís recórrer a un mètode de classificació comparativa.

Així s'han seleccionat en primer lloc per municipis costaners, resultant curiós el fet de no haver localitzat cap imatge ni de Calonge, ni de Torroella de Montgrí, en la seva zona marítima.

de Heriberto Mariezcurrena, fotógrafo; el indicado artista e ilustrado Juan Serra y Pausas; José Thomas i Bigas, estudiante de la Escuela de Arquitectura, y Miquel Joarizti, ingeniero. Su principal objeto era la producción de fototipias (entonces designábase en España *heliografía* a tal clase de impresión)." pp.863.

¹⁷Fontanella, Lee, ob.cit.,pàg. 154

¹⁸Massanes i Burcet, Emili, ob.cit.

Som conscients que aquesta mostra és reduïda, però s'ha d'entendre que s'ha partit d'una primera selecció del conjunt de més de 1.000 imatges de municipis del litoral de què disposa l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes, i s'han esclòs les més actuals, per anar després completan-la amb la consulta a diferents publicacions particulars i publicacions especialitzades.

La primera consideració a fer a la vista d'aquest reduït nombre d'imatges de costa és que pel turisme d'inicis de segle hi havia d'altres indrets més atractius: ermites, miradors on fer excursions, etc... a part de la gran quantitat d'imatges costumbristes, que el litoral pròpiament dit.

El següent pas en el procés de catalogació ha estat el de la seva selecció per autors, fotògrafs i o editors, així s'ha detectat l'obra de 38 autors.

La majoria d'ells presenten una producció limitada si exceptuem la producció de Colecciones Mur amb 23 imatges centrades a Sant Feliu de Guíxols i S'Agaró, les de V. Fagnoli amb 25 imatges repartides per diferents indrets del litoral, Tossa, Sant Feliu, Palamós, Begur, L'Escala, Roses i Cadaqués.

L'autor de major producció trobada va ser el fotògraf L. Roisin del qual s'estudien 45 imatges éssent a la vegada el qui va realitzar el major recorregut per la costa amb 8 municipis.

En un segon grup apareixen produccions com la de Fototípià Thomas, empresa aquesta pionera en el nostre país en les tècniques de fotogratat ¹⁹ amb 11 imatges concentrades a Sant Feliu de Guíxols o les de A. Toldrà Viazo amb 10.

A continuació s'ha procedit a la seva datació. Com ja s'ha dit desgraciadament no existia el costum de posar la data d'impresió a les postals amb la qual cosa es fa molt difícil situar-les en el seu context temporal i s'ha hagut de recórrer a realitzar una nova selecció cercant aquelles que van ser circulades, és a dir enviades per Correus per poder averiguar així la data mitjançant el matasegells o el propi segell, o perquè la persona qui les enviava, signava i posava la data.

Així trobem que del conjunt d'imatges que estem estudiant 45 presenten data, restant 5 més on no és del tot llegible el matasegells i la datació s'ha de fer pel segell, cercant el seu any de tiratge.

Agrupades així per autors i amb la possibilitat de datar alguna, es poden procedir a distribuir novament per municipis. La sèrie més extensa és la de 23 imatges de Colecciones Mur que presenten dates de 1.927, 1.928, 1.931 i 1.934. La següent sèrie és la de L. Roisin amb 11 imatges de Sant Feliu, una datada a 1.924, 7 imatges de Palafrugell, una datada al 1.924, dues imatges de Begur datades al 1.928 i 1.935, una de Roses de 1.908 de R. Fonolleda, quatre imatges de Cadaqués dues d'elles datades al 1.927 i 1.930 i una de Llançà datada al 1.920.

Cal esmentar els àlbums d'Amadeo Mauri, ja esmentat anteriorment, i en particular l'àlbum sense data però anterior a 1.907, dedicat a Sant Feliu de Guíxols i rodalies compost de 25 imatges ²⁰

Una altra sèrie important és la corresponent al fotògraf J. Esquirol de l'Escala amb 12 imatges, datades o agrupades en una publicació que recull la seva edició a l'entorn de l'any 1.920 ²¹.

¹⁹ "Grabado", *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea Americana*, pàg. 863.

²⁰ Massanes i Burcet, Emili, ob.cit., pp. 45 a 73.

²¹ Boix i Llonch, Lurdes, *Josep Esquirol (1.874- 1.931), col·lecció de fotografies, I, L'Escala, 31 imatges retrospectives*, L'Escala, Ajuntament de l'Escala, 1.990.

La sèrie de V. Fargnoli al no ser una producció per ser tramesa per Correu no permet la seva datació per aquest procediment si bé podem avançar que es pot situar al voltant de 1.924, dada aquesta que tampoc es pot precisar a l'estudiar els diferents treballs monogràfics realitzats sobre aquest autor ^{22 23}.

3.5.2 Segona Selecció, els Indicis dels Camins pel Litoral.

El conjunt d'imatges estudiades així com els seus autors i distribució es grafiarà en el quadre final. No obstant amb freqüència el nom de l'autor real de la imatge és desconegut i tan sols és possible averiguar el del fotogravador o possible editor.

Feta aquesta selecció es procedeix a escollir aquelles imatges a les quals realment s'aprecia un itinerari paral·lel a la costa o C.R.

Abans de continuar s'ha de fer un incís per dir que la producció estudiada es concreta fonamentalment en imatges aïllades però que també conté la d'àlbums o catàlegs publicats com els del Far de Sant Sebastià pels fotògrafs Roisin i Guilera, o el de la col·lecció Mur sobre S'Agaró.

Del conjunt últim d'imatges restants podem fer la següent llista:

- De Blanes:
 - Una imatge sense data de Fototípia Thomas de Barcelona número 10.217 del camí d'accés a Cala Sant Francesc.
- De Lloret de Mar:
 - Una imatge sense data del fotògraf J. Ubach Puig de Barcelona on es veu el camí al peu de "La caleta".
- De Tossa de Mar:
 - Una imatge de Fototípia Thomas de Barcelona número 8.952 de la Vil·la Vella.
 - Una imatge de 1.919 de L. Roisin de la Vil·la Vella.
 - Tres imatges de l'Editorial Angel Toldrà Viazo de Barcelona, sense data, números 1.644. 1.648 i 1.649.
 - Una imatge sense data de A. Girbau clixé núm. 38 de la Vil·la Vella.
 - Una imatge de 1.953 de A. Campanyar i J. Puig-Ferran per A. Fabregat sèrie 1 núm. 2.004, de la Vil·la Vella.
 - Tres imatges de J. Cebollero per Soberanas núm. 3.008, 3.002 i 3.094 Costa Brava sobre la Torre de Jonà, el Codolar i la Vil·la Vella.
 - Una imatge sense data de l'editor C. Garriga Tossa de Mar 7, amb detall de l'església vella.
 - Tres imatges del fotògraf J. Tor sense data, del codolar, la muralla i l'església vella.

²²Massanes i Burcet, Emili, *Fòtica V. Fargnoli*

²³Centenari Valentí Fargnoli, *Catàleg de l'Exposició*, Girona, Ajuntament de Girona, Sala Fidel Aguilar, 1.985, i altres.

- Una imatge sense data de Zerkowitz, col.lecció Ragolta, Tossa CB 4, del Cap de Tossa des de l'Illa.
- De Sant Feliu de Guíxols i S'Agaró:
 - Una imatge sense data de Colecciones Mur núm. 6 de la platja El Racó de Llevant.
 - Un àlbum sense data del mateix autor que recull les imatges núm 10, 9, una sense número, 5, 4, V2, 1, de Sant Feliu de Guíxols i S'Agaró.
 - Una imatge del mateix autor, núm. 58 amb data 1.931 del Port Salvi.
 - Una imatge del mateix autor de 1.928, núm. 43 de Sant Feliu de Guíxols de la platja de la Conca.
 - Una imatge amb data 1.911 de A. Toldrà Viazo de Barcelona per Arturo Vicens de Sant Feliu de Guíxols núm. 3.034, de Cala de's Crac de la Platja de Sant Pol.
 - Una altra dels mateixos autors sense data, núm. 3.003 de la "Calle de Tetuán y Baños".
 - Una imatge sense data de Fargnoli-Martí núm. R-316 de l'Arxiu C.O.A.C. amb vista de la Badia.
 - Una imatge amb data 1.924 de L. Roisin per Arturo Vicens núm. 105 Banyes de Sant Elm.
 - Unes altres del mateix autor núm. 8, 37, 38, i 39 del Quiosc de Canyet, sense data però que realment pertanyen al terme municipal de Santa Cristina D'Aro.
 - Una imatge de "Fototipia Thomas" per A. Vicens, sense data, núm.1 vista general.
 - Quatre imatges de "H. Barroso per A y E.G.", Sant Feliu de Guíxols Colección Gesoria, núm. 8, sense data, sobre la Conca. Una altra datada el 1.907 amb el número 3, genèrica de Sant Feliu de Guíxols, una altra datada al 1.907 núm. 4 genèrica, una altra de 1.913 i tornada a enviar el 1.935, genèrica.
 - Una imatge de Zerkovitz amb data 1.951 Z.V.:8 de Sant Feliu de Guíxols, les Planetes.
 - Dues imatges de J. Cebollero per Soberanas sense data núm. 1.181 i 1.306, sobre S'Agaró.
 - Una imatge sense data del Port de la Badia de Sant Feliu núm. R. 1.079 de l'Arxiu C.O.A.C.
 - Per fi el conjunt de 7 fotografies d'autor desconegut, de la construcció de la vivenda del mestre d'obres Montseny datables a l'entorn de l'any 1.942.
- De Palamós trobem el següent conjunt d'imatges:
 - Una imatge sense data d'Editorial Angel Toldrà Viazo núm. 857, sobre Palamós vista general.

- Una imatge del mateix autor núm. 863 de sota del Padró i Punta de l'Orgue.
 - Una imatge sense data d'Editorial la Gutemberg de Palamós, vista general.
 - Una imatge de 1.950 de Foto Puignau de las "Tres Bahías".
 - Una imatge sense data de Talleres Zerkovitz, serie 2 núm.3 "Playa de Salguers".
 - Una imatge de 1.954 de Fotografía Graners de Palafrugell, núm. 508 "Poblado Ibero de Castell".
 - Una imatge sense data de A. Campaña i J. Puig-Ferran sèrie III núm. 2.515, sobre una vista parcial de Palamós.
- De Palafrugell es seleccionen les següents imatges:
 - Una imatge del fotògraf L. Roisin sobre el Far de Sant Sebastià.
 - Una altra imatge del mateix autor núm. 201 sense data, vista general de Calella i Canadell.
 - Una altra imatge del mateix autor núm. 7 del Far de Sant Sebastià.
 - Una altra imatge del mateix autor sense data núm. 15, panorama de Llafranch, Canadell i Calella des de l'Hotel San Sebastián.
 - Una altra del mateix autor núm. 14 amb una vista panoràmica de Llafranch i Calella .
 - Una altra del mateix autor amb el núm. 4 de 1.934, panorama de Llafranch.
 - Un àlbum sense data amb les imatges núm. 21, 23, 20, 19, 11, 10, 9, 5, totes de Palafrugell.
 - Una imatge de Fagnoli de Llafranch R-92 de l'arxiu C.O.A.C.
 - Una imatge de Llafranch sense data de Foto Puignau de Palafrugell.
 - De Begur es seleccionen dues imatges del mateix autor L. Roisin:
 - Una és de 1.928 i porta el núm. 188 Fornells i "Cabo de Bagur" i l'altra és de 1.935 i és sobre "La Cruz i playa d'Aigua Freda".
 - Sobre l'Escala es seleccionen les següents imatges:
 - Quatre sense data del fotògraf Fagnoli núm. R-801, R-826, R- 776, R-802 sobre vistes parcials de l'Escala.
 - Una imatge de Mallol, L-154 amb una vista general de L'Escala i una imatge de Campaña Puig-Ferran para CYP núm. GE- 3.050 el Portixol.
 - De Roses s'han seleccionat dues imatges:
 - Una imatge de R. Fonolleda datada al 1.908 del "Faro".

- Una imatge de V. Fagnoli sense data del mateix indret.
- De Cadaqués es seleccionen les següents imatges:
 - Una imatge de Foto E. Llorens de 1.907 de Port lligat.
 - Una altra del mateix autor i data amb una vista parcial.
 - Una imatge del fotògraf L. Roisin núm. 16 sense data, Passatge de l'Arenella.
 - Una imatge de Fagnoli R-105 de l'Arxiu C.O.A.C., visió general de Cadaqués.
 - Una fotografia de J. Esquirol sense data de l'escala R-106 de l'Arxiu C.O.A.C. Port Ditxós.
 - Una imatge d'Editorial fotogràfica Barcelona Cadaqués-6 sense data, amb una visió general.
- De Llançà:
 - Una imatge de Comercial Estudio de Oro núm. 1.565 sobre El Grifeu, vista parcial, sense data.
- Sobre Port-Bou:
 - Una imatge sense data de Foto Guilera Port-Bou.6 "vista parcial y escuelas", i una imatge de L. Roisin núm.4 "escuelas".

3.5.3 Tercera Selecció, la Datació dels Itineraris.

Realitzada aquesta selecció es pot procedir a datar amb més facilitat les altres imatges per comparació.

Manifestem el desencís que ens ha provocat la recent obra de Lluís Racionero, *Retrobar la Costa Brava* ²⁴ no presentés tampoc datades les imatges antigues ni les modernes, la qual cosa treu valor a tant important document. Tampoc s'esmenten els seus autors originaris, cosa greu en una publicació que pretén constatar l'evolució del paisatge de la Costa Brava a partir de les seves imatges.

Reprement el procés de catalogació ens trobem amb què de totes les fotografies que contenen indicis del C.R. només 11 són datades.

A Tossa de Mar com ja hem referit en el llistat anterior, la Vila Vella, la tenim fotografiada des de 1.919 (foto 3.1), evidentment el conjunt emmurallat de la Vila és la demostració més clara de l'existència d'un camí de Ronda en el sentit estricte de la paraula. Permetent-se observar a la sèrie de fotografies el procés d'urbanització de la mateixa fins a 1.953. A la vegada que serveix de dada referencial per totes les imatges de L. Roisin.

Troblem doncs, que l'evident atractiu turístic d'aquest recorregut va ser captat en imatges des de principis de segle i és en aquest cas el que ens interessa, més que la construcció del propi recorregut o C.R., damunt la muralla que, com és obvi, és molt anterior.

²⁴Racionero, Luis, Massagué, Andreu, Jordi, Sebastià, *Retrobar la Costa Brava*, Barcelona, ed. Lunberg, 1.985.

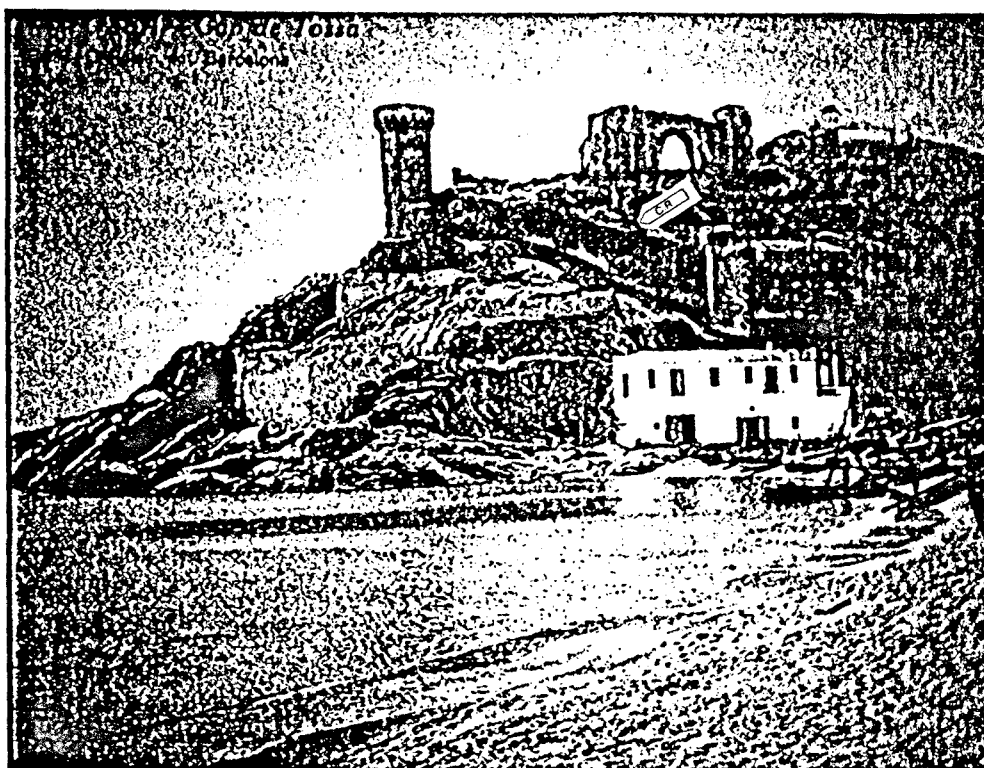

Figura 3.1: Foto A.T.V. Vila Vella, Tossa de Mar. 1.909. Arxiu C.O.A.C. Girona.

La següent traça datada de C.R. la trobem en el camí anomenat de les Cales o la volta de l'Ametller a Sant Feliu de Guíxols concretament a l'indret cala de's Crac, a prop de Sant Pol. Es una imatge A.T.V. (foto 3.2) de 1.911 amb núm. 3.034 que a la vegada ens permet datar tota la resta d'obres d'aquest autor, com la A.T.V.A 3.003 amb una imatge dels Banys i la "calle Tetuán".

Tanmateix d'aquest mateix indret es disposa d'una imatge datada (foto 3.3) al 1.907 la núm. 3 E.S.D. 10.411 col·lecció Gerònia, que a la vegada es complementa amb una altra de la mateixa sèrie de 1.913 sobre la Conca, curiosament aquesta platja és atribuïda al terme municipal de Sant Feliu de Guíxols en comptes del de Castell-Platja d'Aro, la qual cosa succeeix amb totes les imatges de S'Agaró.

D'aquesta mateixa data seria la imatge recollida a la publicació de l'Amadeo Mauri amb els núm. 1 i 2 sobre el carrer de Tetuan, la 19 sobre la Platja de Sant Pol i la 21 sobre Canyet.

La darrera imatge datada d'un C.R. a Sant Feliu correspon a la Col. Mur núm. 58 de 1.937 sobre el Port Salvi.

De tot això es desprèn que a Sant Feliu de Guíxols amb anterioritat a 1.911 ja existien un conjunt d'itineraris molt propers a la Costa i que si bé no discorrien per l'estricta lloc que ara ocupa el camí de ronda si que eren sensiblement paral·lels a ell i els únics existents, tot i presumint que complien la mateixa funció. Aquest és el cas dels ja anomenats Volta de l'Ametller i camí de Tetuan, ja anteriorment detectats a la cartografia (veure capítol 2.6.).

Restaria encara per datar amb major precisió la sèrie de fotografies de L. Roisin sobre els Quiosc de Canyet, però a la vista del que ja hem trobat ens podem aventurar

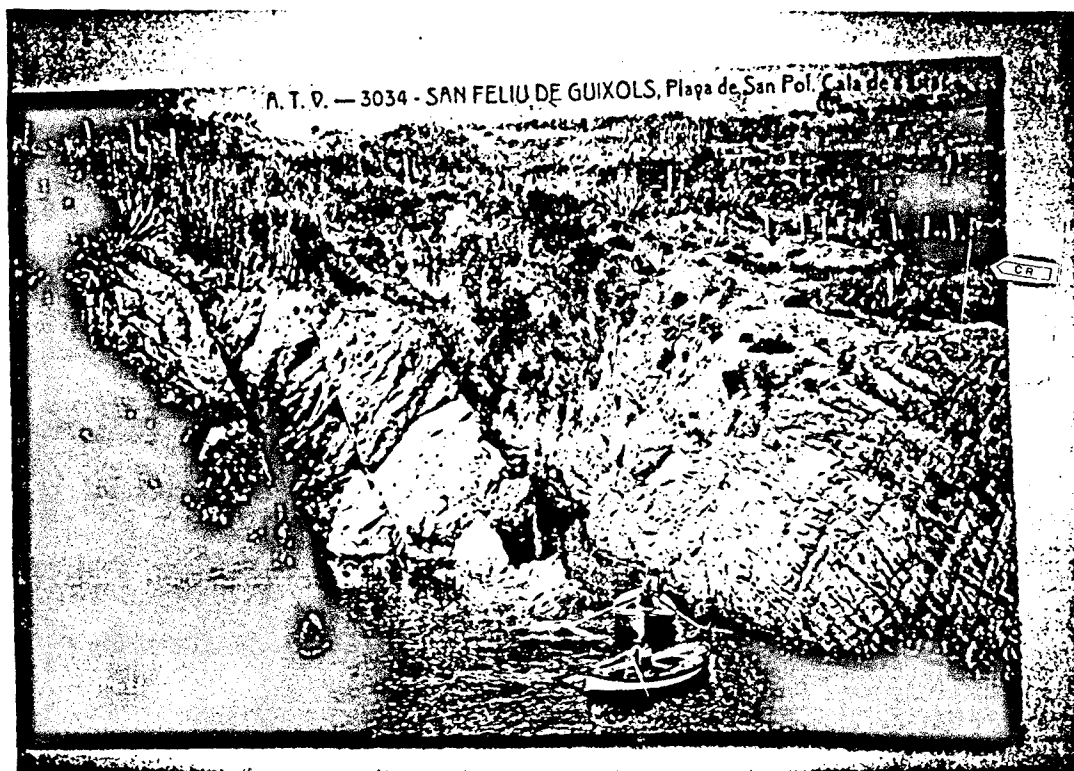

Figura 3.2: Foto A.T.V. Cala de's Crac, Sant Feliu G. 1.911, exemple de parcel·lació a ran de mar. Arxiu C.O.A.C. Girona.

Figura 3.3: Foto La Conca, Sant Feliu G. 1.907-1.913. Exemple parcel·lació. Arxiu C.O.A.C. Girona.

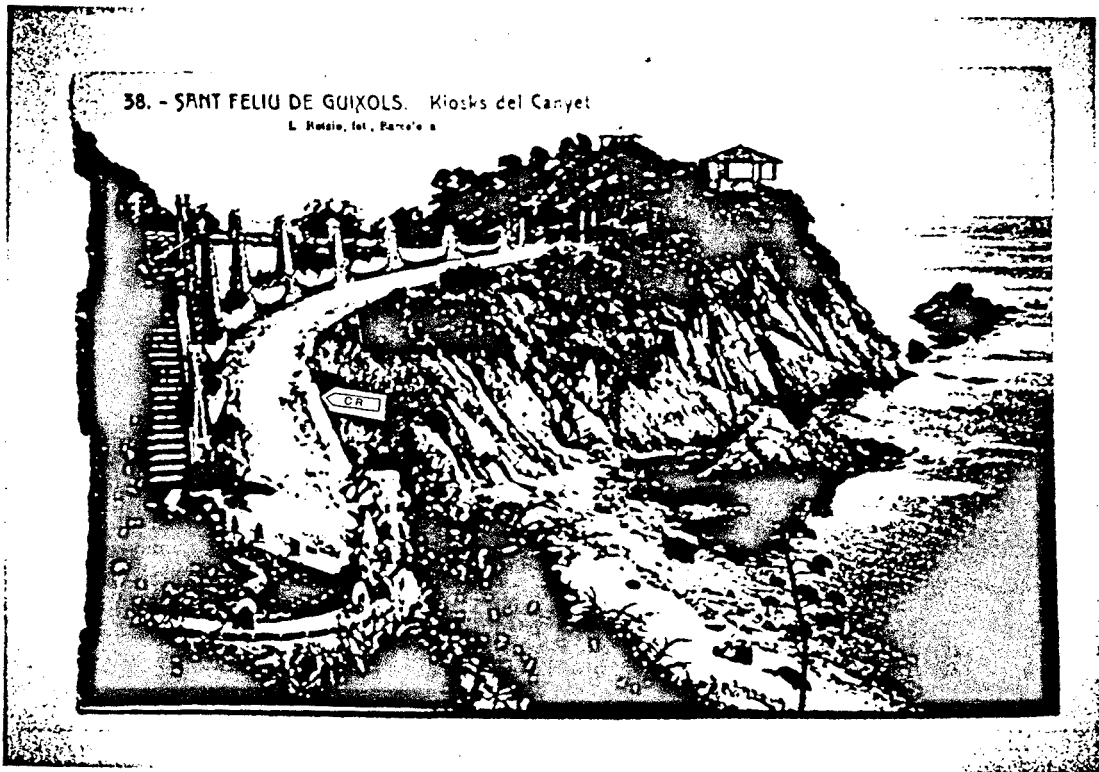

Figura 3.4: Foto L. Roisin, Quiosc de Canyet. Santa Cristina D'Aro 1.907 . Arxiu C.O.A.C. Girona.

a datar-les a l'entorn del 1.914-1.915, (foto 3.4) i (foto 3.5)

On tornem a trobar indicis del C.R., és a Palamós, concretament al recorregut que porta a la Platja del Castell des de la Fosca. Aquest existia amb certesa amb anterioritat a l'any 1.952, (foto 3.6).

La següent imatge datada que ens mostra un recorregut és la de 1.935 a Begur del fotògraf L. Roisin del parc d'Aigua Freda, (foto 3.7).

D'aquest autor fins ara hem trobat producció des de 1.913 fins a 1.935 i en diverses sèries, la qual cosa ens crea el dubte de l'estricta correspondència any-imatge, i més quan s'ha detectat el costum en diferents publicacions de repetir *imatges típiques*, malgrat que haguessin passat molts anys de la seva presa. Així a la Guia de la Costa Brava i Gerona de 1.953 ²⁵, apareix una imatge atribuïda a Foto Martí, que va ser realitzada per Fagnoli a l'entorn de 1.924.

El que sí podem dir a la vista del material trobat és que la urbanització del Parc d'Aigua Freda ja existia a l'any 1.935 i va ser anterior al procés d'urbanització posterior.

De R. Fonolleda tenim la imatge datada de 1.908 (foto 3.8), on s'aprecia el camí al peu del Far, que actualment encara es conserva a la base d'un mur de pedra que suposem ocupava la bateria reproduïda a la cartografia de l'indret. (veure capítol 1.6.).

Per acabar aquest recorregut trobem a Cadaqués una imatge de 1.907 (foto 3.9) de clixés Llorens on ja s'evidencien inicis del camí de ronda i de les tanques de les

²⁵Sobrequés i Vidal, Santiago, *Costa Brava y Gerona*, Guías Teide, 1.953, pàg. 14.

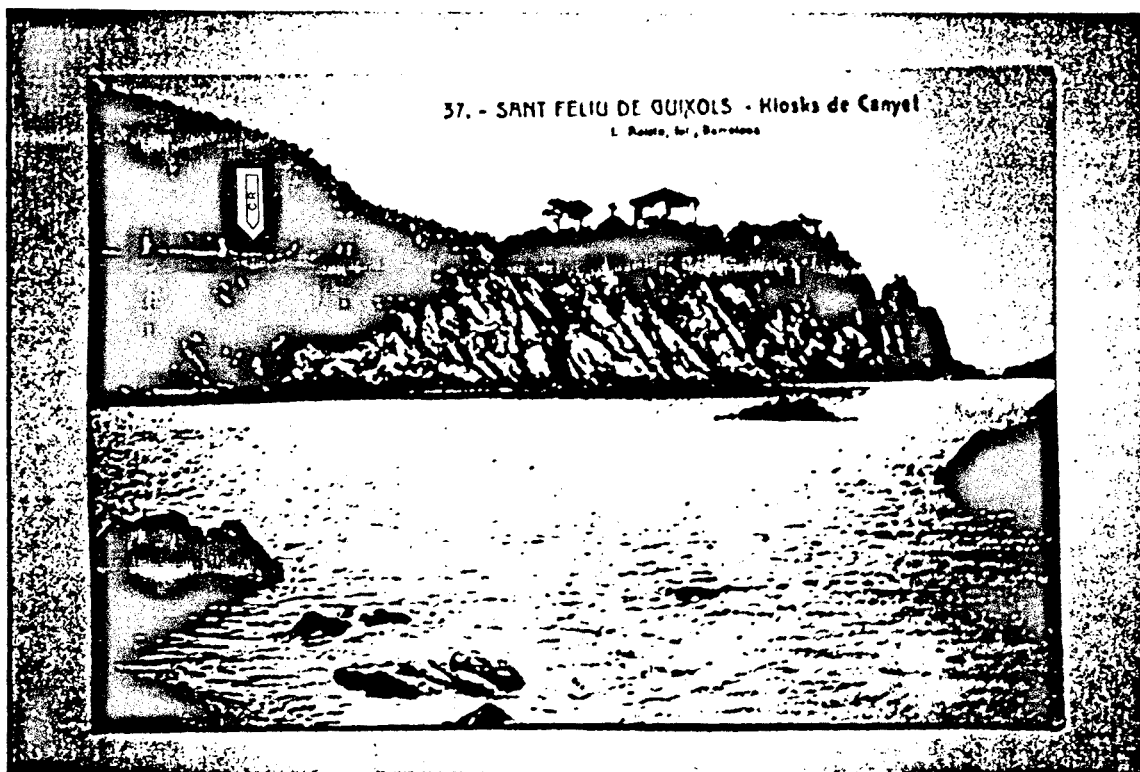

Figura 3.5: Foto L. Roisin, Canyet. Santa Cristina D'Aro 1.907. Arxiu Històric C.O.A.C. Girona.

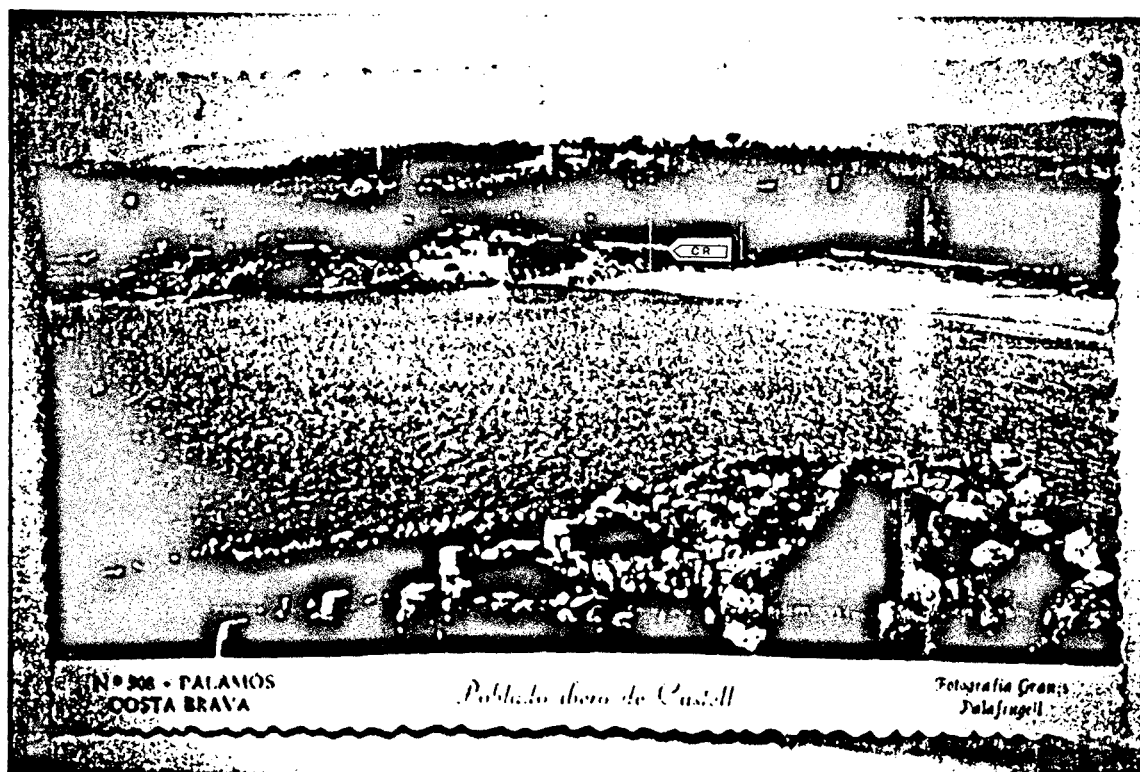

Figura 3.6: Foto Granés, Poblado Ibero de Castell. Palamós. 1.957. Arxiu Històric C.O.A.C. Girona

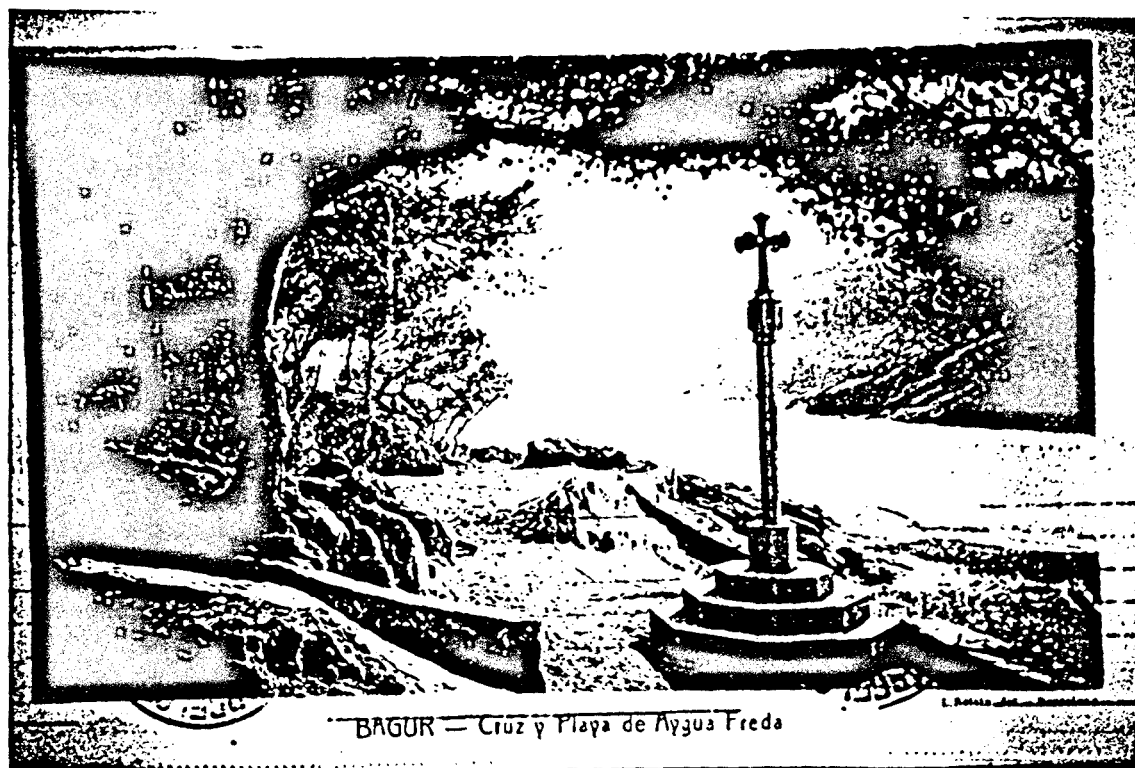

Figura 3.7: Foto L. Roisin, Cruz y Playa d'aigua Freda. Begur 1.935. Arxiu Històric. C.O.A.C.. Girona.

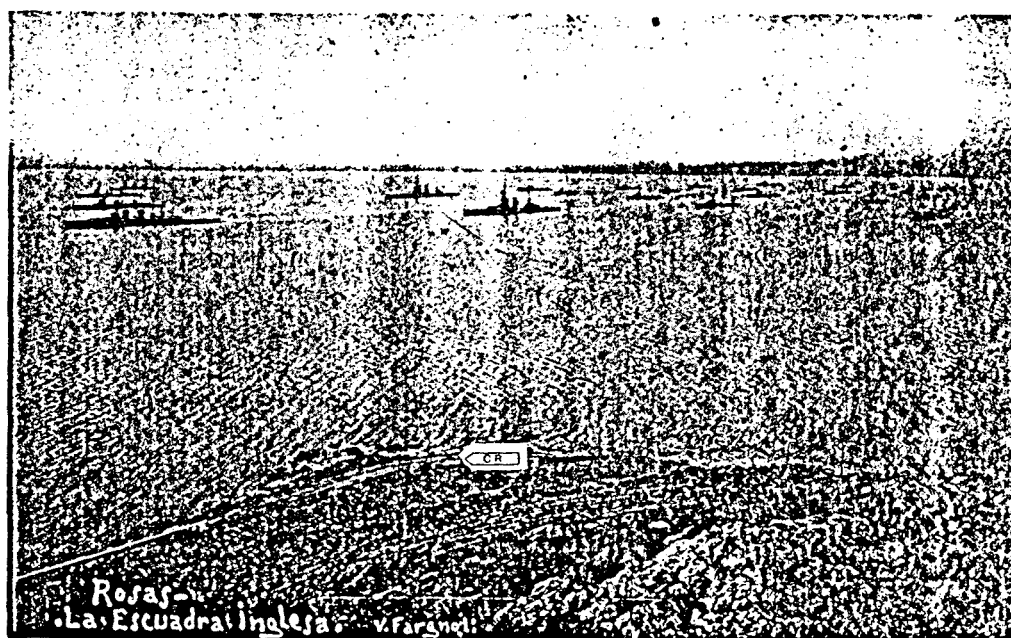

Figura 3.8: Foto, Faro. Roses. 1.908. Col. Massana. Girona.

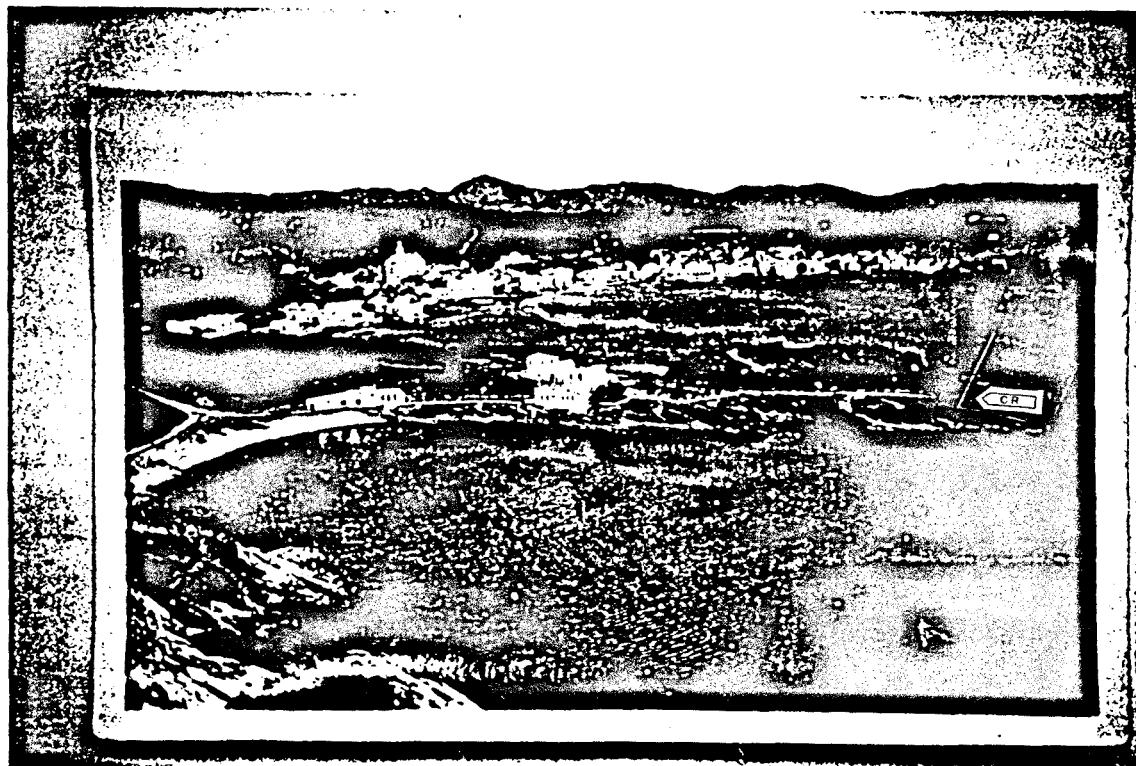

Figura 3.9: Foto, Vista general de Cadaqués. 1.907. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

propietats en un indret que s'ha mantingut inalterable fins els nostres dies a la pltja de Sa Conca (veure capítol 8).

3.5.4 Quarta Selecció i Final.

La informació fins aquí treta demostraria clarament la validesa del mètode i l'existència amb anterioritat al fenomen turístic d'aquests itineraris, però resulta una mica reduïda i més quan encara es disposen de més imatges sense data on apareixen indicis dels mateixos.

Per això es procedeix a comparar diferents imatges d'un mateix indret, i referir-les a la vegada a una que estigui datada, observant el procés de construcció dels habitatges del nucli, esbrinant la seva data amb anterioritat o posterioritat a la de referència.

Tot aquest mètode evidentment presenta un cert marge d'error, però aquest sempre serà reduït i a la fi ens interessa ubicar aquestes imatges en un període de temps molt ampli, és a dir amb anterioritat al 1.954 i no tant afinar l'any exacte.

Així reprenent el procés de catalogació municipi a municipi, ens trobem que en el cas de Tossa i utilitzant com a referència forànea l'enderroc d'una de les torres de la Vila Vella al 1.917 per la construcció d'un Far (veure capítol 4) així com la realització de la carretera d'accés ens pot permetre precisar encara més algunes imatges.

Es clar que en el cas de Tossa els itineraris es concentren en aquest nucli històric i evidentment era molt anterior a totes aquestes dates.

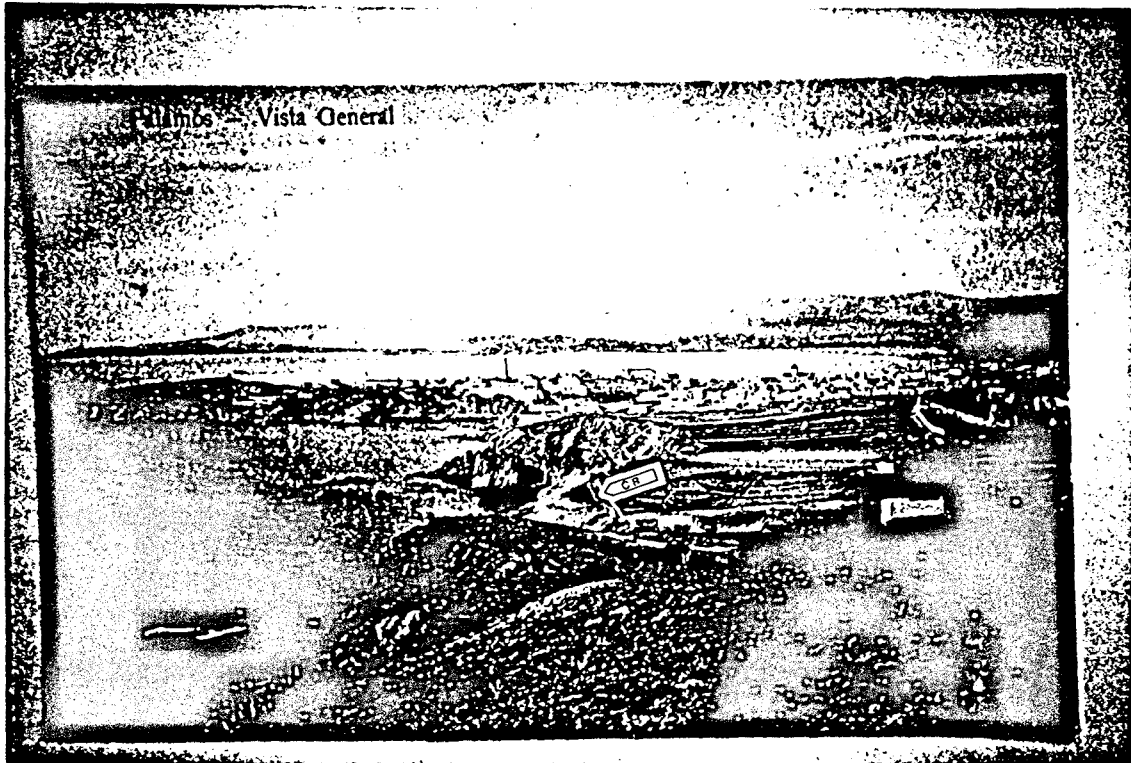

Figura 3.10: Foto A.T.V., Vista general de Palamós. 1911. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

El següent municipi és Sant Feliu de Guíxols i en ell incloses totes les imatges de S'Agaró i Canyet. La seva tradicional vinculació a Sant Feliu es fa evident, i que demostra palpablement el fet de què el fenomen turístic a Platja D'Aro és molt recent.

Com a dada externa a aquest procés que ens ajuda a precisar les imatges hi ha el fet de què els banys de Sant Elm van ser construïts a la seva primera fase a l'entorn de 1.900, al peu del camí a Tetuan.

Un altre aspecte a observar, com en altres capítols estudiarem, és l'existència ja a 1.942 d'un camí de ronda a S'Agaró, anterior a la seva actual construcció.

Però d'on podem treure més informació en aquest darrer procés és de Palamós. Així si comparem la numeració de les postals A.T.V. ens trobem que de Palamós i del sota Padró en tenim una (foto 3.10) amb numeració 863 inferior a la 3.034 que tenim de Sant Feliu de Guíxols i datada al 1.911, la qual cosa demostra òbviament l'existència amb anterioritat d'aquesta part del recorregut i com aquest camí arriba fins al cap Gros. Itinerari aquest també ja detectat amb anterioritat (veure capítol 2.6).

Del camí a Cala Salguer se'n té constància amb una imatge de Zerkovitz de 1.952 (foto 3.11).

Les imatges que de Palafrugell tenim obra de L. Roisin (foto 3.12) presenten numeracions 182 i 201 superiors a les del mateix autor i numeració inferior de Sant Feliu de Guíxols i datades al 1.954, la qual cosa ens permet afirmar que el camí de Calella a Llafranch existia en aquella dada el que després ratificarem per altres

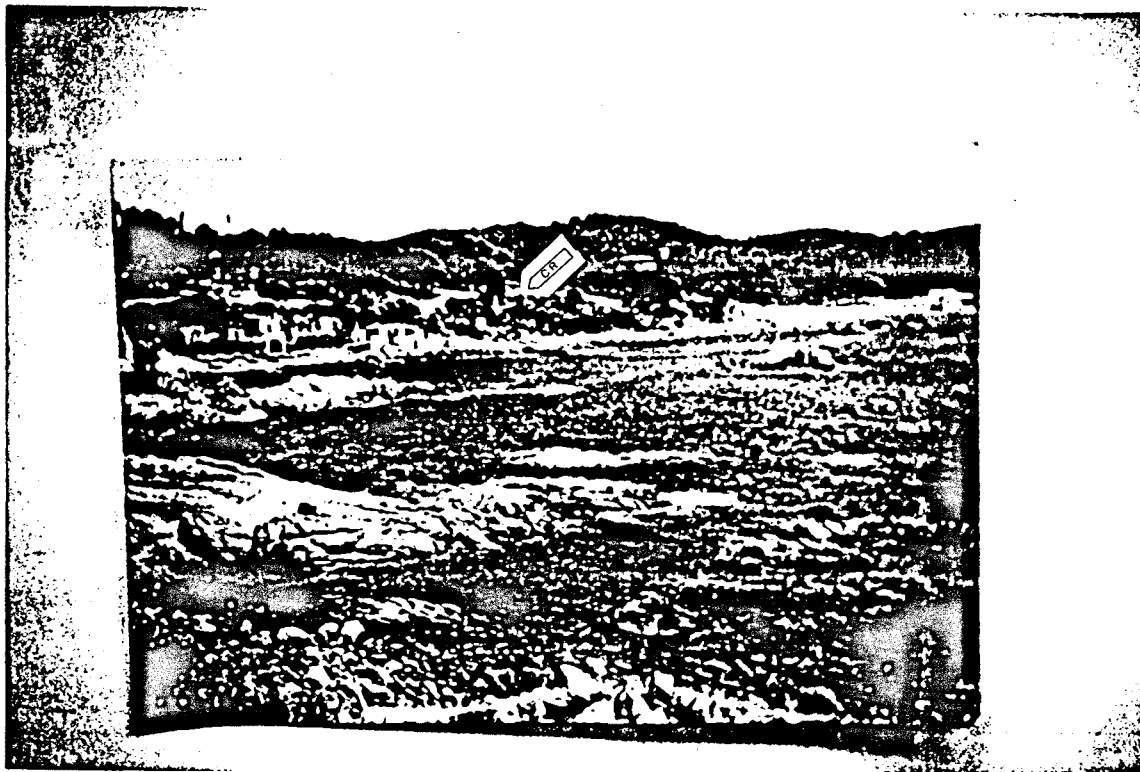

Figura 3.11: Foto Zerkovitz, Cala S'Alguer. Palamós. 1.952. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

mitjans (veure capítol 4).

Una altra comparació que resulta molt positiva en aquest procés és la que es fa de dues imatges del mateix indret, una de V. Fagnoli R-92 de l'Arxiu C.O.A.C.(foto 3.13) que ens mostra Llafranch des del far de Sant Sebastià, sense data, i la de L. Roisin (foto 3.14) del mateix indret núm. 14, aquesta com ja hem dit datable a l'entorn de 1.924, i una altra del mateix autor (foto 3.15) amb el núm. 15 d'una sèrie que es pot datar a l'entorn de 1.934. Observant aquestes imatges veiem que el creixement del nucli de Llafranch en aquest període de temps va ser molt reduït. S'aprecia les traces del camí Calella-Llafranch, i la imatge de Fagnoli coincideix plenament amb la primera de les esmentades de Roisin, fet aquest que ens permet assignar una dada a tota la producció de l'autor, que en posterioritat va ser reelaborat per Foto Martí de Girona.

3.6 Conclusions

Quedaria demostrada doncs, per tot l'observat en aquest capítol l'existència d'aquests itineraris en les dates fixades, així com la seva importància al poder haver estat observats a les diferents imatges. Aspecte que abonaria la tesis d'un ús perllongat en el temps del nostre litoral pel que fa a la seva recorribilitat, la raó de la qual es troba en la base del present estudi.

Considerem no obstant que s'ha fet una lectura un tant voluntarista a priori del material gràfic estudiat, però a la fi la confrontació amb els treballs desenvolupats en

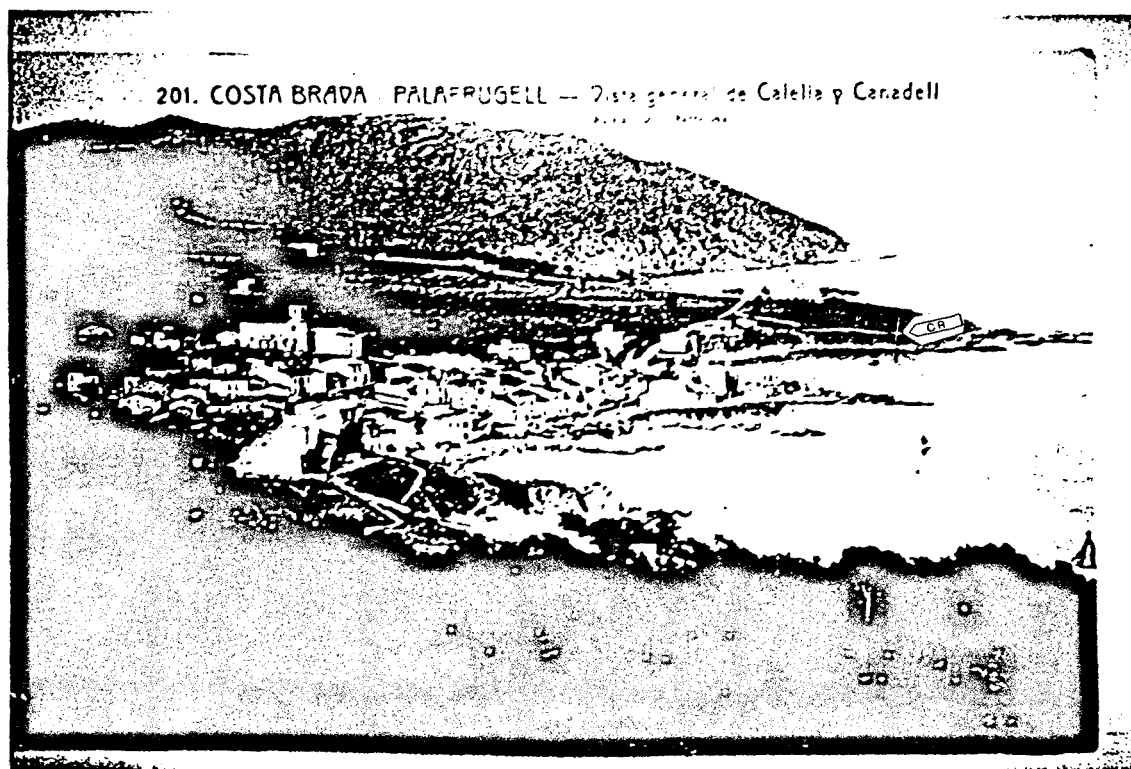

Figura 3.12: Foto L. Roisin, Vista general de Calella y Canadell. 1.924. Palafrugell. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

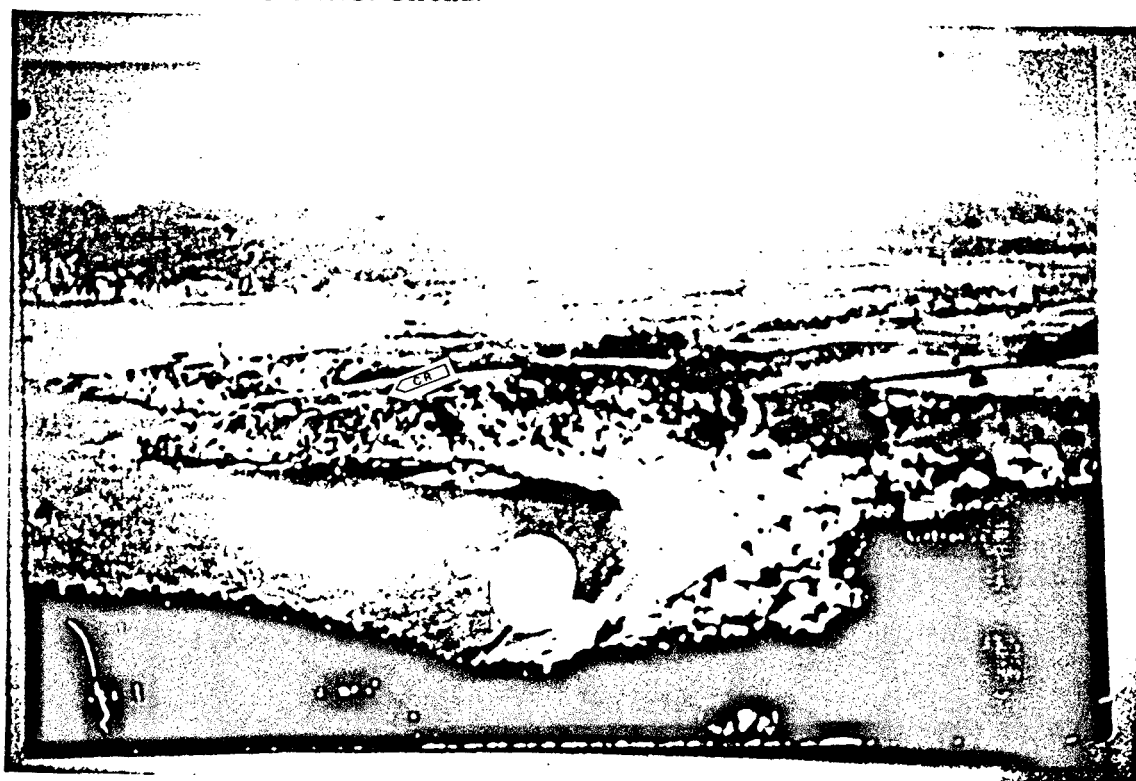
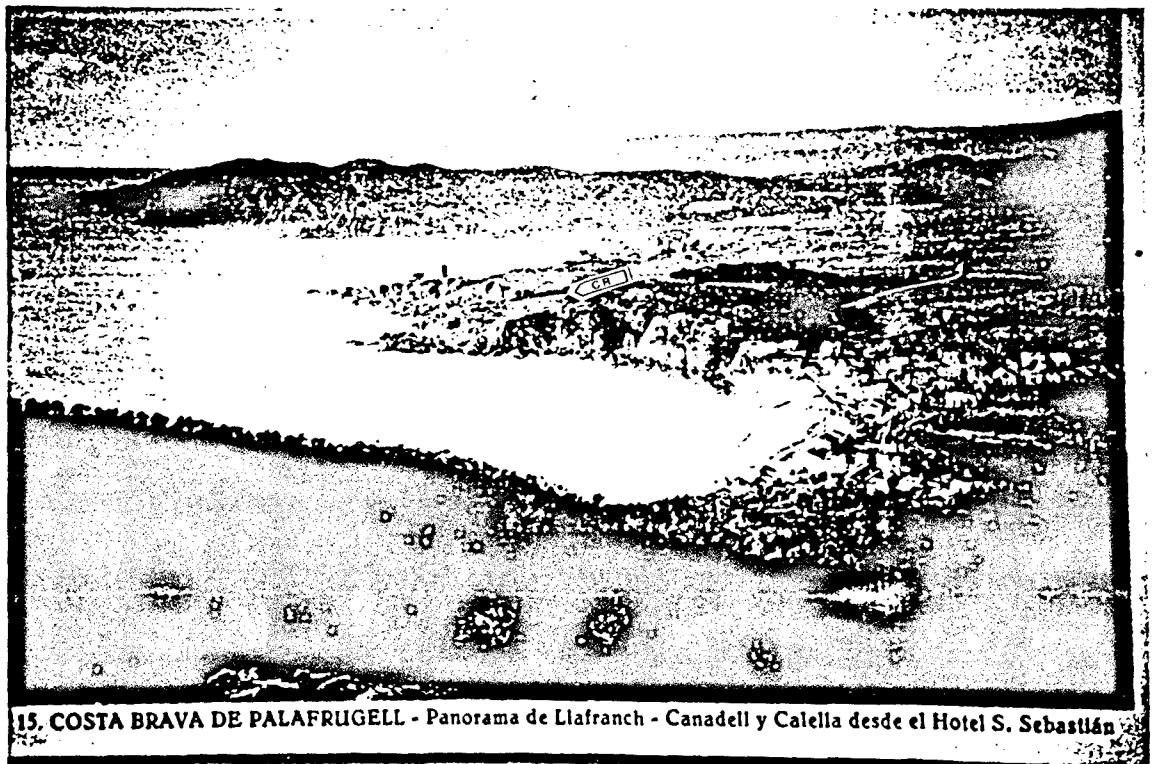

Figura 3.13: Foto V. Fagnoli, Panoràmica de Llafranch y Calella. Palafrugell. 1.924. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

Figura 3.14: Foto L. Rosisin, Vista panoràmica de Llafranch i Calella. Palafrugell. 1.924. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

15. COSTA BRAVA DE PALAFRUGELL - Panorama de Llafranch - Canadell y Calella desde el Hotel S. Sebastián

Figura 3.15: Foto L. Rosisin, Panorama de Llafranch. Palafrugell. 1.934. Arxiu Històric. C.O.A.C. Girona.

els diferents capítols i realitzats paral·lelament, han demostrat l'existència si més no, d'itineraris peatonals des de 1.924, en el cas del recorregut de Calella a Llafranch, així com el del parc d'Aigua Freda a Begur. Retrocedint més en el temps, trobem els itineraris a Canyet a Sant Feliu de Guíxols, anteriors a 1.907. (veure plànol adjunt) (plano 3.16)

Estem parlant, tan sols, d'itineraris a propòsit d'un possible ús recreatiu i turístic. Si hem de cercar aquests recorreguts amb una altra finalitat com la de l'explotació econòmica del litoral, defensiva o de comunicació cal que ens remetem a les imatges del camí de ronda a les muralles de Tossa de Mar anteriors evidentment a 1.919, com a testimoni mud de les agressions a què va estar sotmés aquest litoral desde temps ancestrals, o el camí al peu del Far de Roses de 1.908, àmpliament documentat al capítol de cartografia antiga, així com el de Palamós a la Fosca, al Sota Padró que compartint utilització defensiva, serviria com a via d'unió amb la platja de la Fosca i que trobem datat en imatges de l'entorn de 1.924.

Una altra conclusió que es pot extreure de l'estudi d'aquest conjunt d'imatges és que determinats indrets del nostre litoral com Tossa, Sant Feliu o Palafrugell,... han estat freqüentats desde principis de segle pels turistes i fotògrafs, recollint-se així una àmplia producció d'imatges.

D'altres com Torroella, Calonge o Blanes, no mostren cap o molt poques imatges, cosa sorprenent en el cas de Blanes i Roses doncs eren dos nuclis de població força importants. El cas de Torroella i Calella és més comprensible doncs gaudeixen d'un creixement turístic recent a la zona del litoral.

Deixaríem pel capítol dedicat a S'Agaró (veure capítol S'Agaró) tot el conjunt d'imatges referent a aquest indret i que també es podriem incloure dins aquest apartat, com exemple valgui la imatge (foto 3.17) de C. Mur en la que apareix la Platja del racó de Llevant de S'Agaró a l'entorn de l'any 1.945 i on es veu l'inici del camí de Ronda que uneix la Platja de Sant Pol amb la Conca, abans de la realització de les obres d'aplicació de l'Hostal la Gavina.

Per concloure aquesta anàlisi s'adjunta el quadre final resum i un plànol d'ubicació de les mateixes, en ell i amb una doble entrada de fotògrafs-editors i poblacions-municipi s'han recollit les imatges estudiades marcant amb un número les trobades i remarcant-lo en el cas de ser datades, permetent així realitzar en una lectura horitzontal la datació de les imatges d'un autor, un cop cotejats els núm. de sèrie de les fotografies, i en una lectura vertical comparar l'estat de consolidació i creixement dels municipis que apareixen a les imatges. (Plànol 3.18)

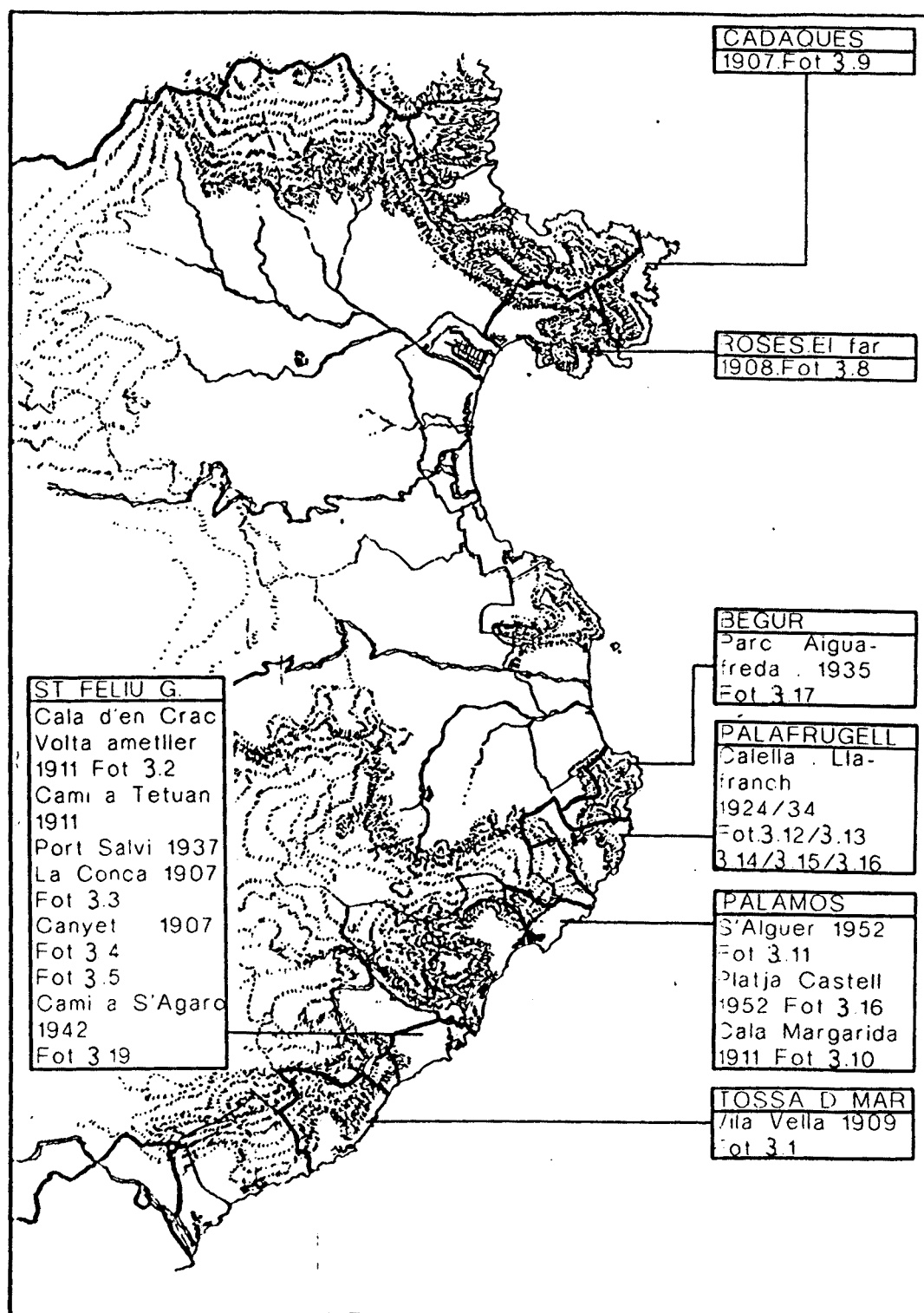

Figura 3.16: plànol resum de les imatges localitzades

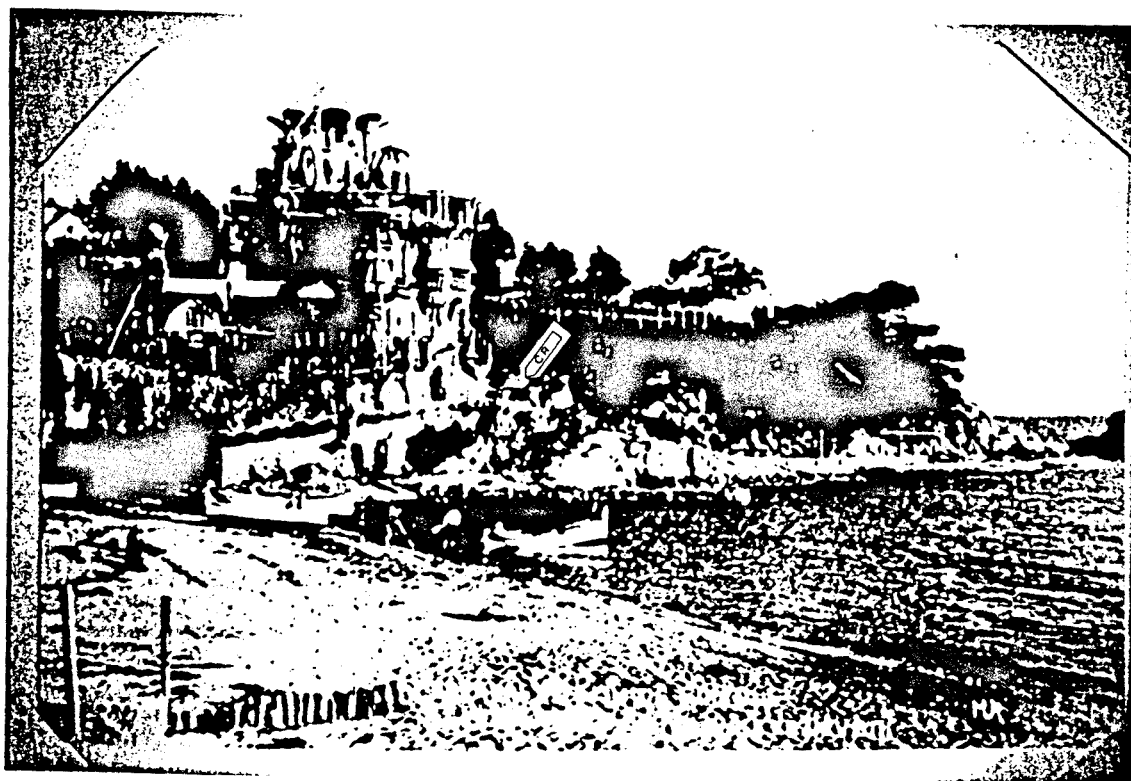

Figura 3.17: Foto Mur, S'Agaró. Platja i Racó de Llevant. Sant F. Guíxols. 1.942.

ANY 1-MATGE TROBADA ⊙-MATGE DATADA	BLANES	LLORET	TOSSA	ST.FELIU DE GIJÓLS	PLATJA D'ARO	CALONGE	PALAMOS	SALFRUGELL TAMARU L'ARFANG 83 CALELLA	BEGUR	TORROELLA ESTARTIT	LESCALA	ROSES	CADAQUES	PORT DE LA SELVA	LLANCA	COLERA	PORT-BOU
FOTOTIPIA THOMAS	1	1	1	111111				11									
FOTOTIPIA Serie EMP		111															
RAKEN	1																
ARTAU	1																
J VILA		1907 ⊙															
L ROISSIN Iol		11	1913/19 ⊙1111	1924 ⊙1111111	1111 ⊙1111111			1934/24 ⊙111111	1928/33 ⊙⊙				1930/27 ⊙⊙11		1920 ⊙		111
JUBACH PUIG		11															
A CAMPANA J FERRAN PUIG		1	1953 ⊙		1		1										
A FABREGAT																	
TOLDRA VIAZO			1911 111	1911 ⊙11			11							1918 ⊙	1916 ⊙		
A GIRBAU JUANOÀ			1														
CLIXES JORDI			1														
B FONOLLEDA														1907/ 1908 ⊙			
GARRIGA Iol			⊙1 1953				1956										
SOBERANA FISA Foto CEBOLLERO			111	1			⊙1										
FARGNOLI MARTI			1917 1	1924 1111111	1			1924 1	1924 111111111		1924 111111	1	1				
J.TORT			11111														
ZERKOWITZ			1954 11	1951 ⊙1	1956 ⊙		1		1								
ESQUIROL														1920			
C MUR			⊙⊙⊙ ⊙111111	1928/27/31/34 1942			1946 ⊙1										
H.BARROSO				1907 1913 ⊙⊙⊙⊙1													
R.GASSO		1		1													
Edi.FOTOGRAFICA																	
Foto PUIGNAU							1950 ⊙	11									
Fot.GRANES							1954 ⊙	1947 ⊙									
COMERCIAL PRAT							1										
Edi.Fot.BOSCH							1										
Edi.GUTENBERG							1										
GUILERA LAVINA								1928 118						1928/32 ⊙⊙			1
Fot.CARRERAS									1								1
MALLÓL																	
CYP																	
PEDRO BAHÍ edí																	
IVO SALA IBO SALA																	
CLIXE E LLORENS																	
D'ALTRES				83			31	1		1			11				111
MARTINENCH																	1

Figura 3.18: Quadre resum.

Capítol 4

Les Referències Literàries

4.1 Narrativa i Guies Turístiques

Amb aquest estudi es pretén completar d'una manera un tant diferida el conjunt de testimonis que certificarien l'existència dels itineraris peatonals C.R., amb anterioritat als períodes de temps ja fixats en els anteriors capítols (veure Cap. 2 i 3), però en aquest cas escrits.

Es aquesta una alternativa de treball, a la vista de les mancances o dels continguts de les altres vies d'investigació establertes, i conformaria un conjunt d'anàlisis que plantejats des d'un àmbit exterior al purament arquitectònic i urbanístic sentarien les bases per començar aquest pròpiament dit.

A priori sembla una via atípica d'investigació doncs, es pretén trobar empremtes o indicis d'uns itineraris en la lectura de diferents tipus de textos, resultant com és obvi, que aquest mètode comporti imprecissions.

La possibilitat de realitzar això ha vingut afavorida per la gran quantitat de publicacions que sobre el litoral de la C.B. s'han realitzat des de principis de segle en vistes fonamentalment a la seva promoció turística.

Aquesta obra literària de qualitat no uniforme va des dels senzills fulletons fins a voluminoses i complexes guies de viatge acompanyades totes elles d'abundant documentació gràfica fotogràfica, però també s'ha de dir que d'escasa cartografia.

Per completar aquest conjunt de publicacions s'ha cregut convenient fer també una anàlisi-recull anàloga dins la narrativa de diferents autors que han centrat part de la seva producció en el litoral Gironí. Ens estem referint a autors com Joaquim Ruyra, Caterina Albert (Víctor Català), Eugeni d'Ors (Xènius), Josep Maria de Sagarra, Josep Carner, etc..., entre altres, per finalitzar aquest conjunt amb la monumental producció literària de Josep Pla, de la qual s'ha escollit els textos de temàtica marinera, i descriptius de les comarques litorals.

Es completa el recull amb un seguit de publicacions d'autors diversos centrats específicament en la historiografia local dels diferents municipis costaners, entre els que destacariem Agustí Calvet (Gaziel) o Esteve Fàbregas.

4.2 Les Hipòtesis de Treball

Davant de la gran quantitat de producció trobada un tant desigual en les seves individualitats es tracta de constatar simplement, *l'existència narrada* d'aquest recorreguts, entesos aquests com *reclams turístics* en el cas de les publicacions de viatges, o en el cas de la narrativa com a *reflexe d'uns costums o d'uns usos* de la gent del país o com *experiències viscudes pels seus autors*, i de les que es podia deduir connectabilitat entre diferents indrets del litoral.

Aquestes hipòtesis complementarien les dels anteriors capítols que eren fonamentalment de recerca gràfica. No obstant en aquest cas específic, s'obre una altra via, la de la *diferent denominació d'aquest conjunt d'itineraris*, cosa que ens permet completar el conjunt de possibles motivacions o usos sota els quals podem trobar indicis dels recorreguts.

4.3 Criteris Prèvis.

Com a tercera possible lectura paral·lela d'antecedents dels C.R., aquest capítol s'articula en dos grans grups de publicacions: les guies turístiques o llibres de viatges i la narrativa de diferents autors que es completaria amb altres treballs més específics, centrats tots ells en la C.B..

S'ha partit en aquesta primera selecció de les referències obtingudes a l'obra de Jaume Pol i Girbal, *El Món de la Costa Brava*¹. Aquesta obra recull d'una manera completíssima tot un conjunt de documentacions sobre el Litoral Gironí que van des d'un estudi acurat de la toponímia Costa Brava, passant per una selecció de la narrativa de diferents autors i per acabar amb una selecció de bones taules, tota ella il·lustrada amb aquarel·les i dibuixos de Lluís Roura i fotografies antigues d'autors estudiats ja per nosaltres en el capítol 3.

A la vegada que s'articula tota aquesta obra a l'entorn d'un itinerari real que es realitza per mar desde Blanes fins a Port-Bou, seguint l'exemple de quasi totes les guies que hem trobat.

Pres a aquesta obra com a punt inicial s'ha procedit a completar les dades donades per l'autor i ampliant els indicis que a nosaltres ens interessaven, en particular, al temps que se'ns obrien noves vies de recerca.

4.4 Cronologia dels Textes.

Hem comentat abans que aquest capítol s'acabaria el 1.954, dada d'el·laboració del primer conjunt normatiu per aquests itineraris (veure capítol 6). No obstant, com a ocorregut en els altres capítols hi ha hagut una producció posterior a aquesta dada, el que succeeix és que si en els capítols sobre la cartografia i fotografia antigues, el conjunt d'informació que s'obtenia era més abundant per motius diversos a l'aparegut fins aquell moment, en aquest cas el material que ha arribat amb posterioritat no ha estat tant diferent. S'ha cregut convenient superar en certa mesura aquest umbral cronològic per tal de recollir algunes publicacions que s'han considerat d'interès.

¹Girbal Pol, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, reproduccions de dibuixos i pintures de Lluís Roura, Sant H. Sacalm, 1.986

S'aprecia en tot el procés una consolidació d'aquests itineraris, d'alguns d'ells, com a *reclam* o atractiu per la percepció del paisatge de la C.B. fonamentalment dirigit al naixent turisme de masses.

El que no quedaria tan clar seria la dada d'inici d'aquest recull literari i així, mentre que en els anteriors capítols es podia establir aquesta dada a partir de consideracions tècniques, en aquest cas aquest procés és més subjectiu.

El primer text de referència, fonamentalment, és *Historia del Ampurdán* de Josep Pella y Forgas, (Begur 1.852, Barcelona 1.918) ² obra completíssima i pionera en la investigació del nostre litoral. En ella es fa referència a un conjunt de textos d'historiadors clàssics com Plini i Strabón, entre altres ^{3, 4} que podrien considerar-se els primers en fer referència al litoral de la C. B., el que passa és que la informació que es pot obtenir d'ells és molt reduïda; de tota manera el que sí queda clar és que tot el litoral en aquella época ja es trobava fortament vigilat, amb un conjunt d'edificacions anomenades *Torres d'Anibal* ⁵, per prevenir les invasions enemigues.

En aquesta obra, la referència més clara a un itinerari proper al mar la trobem quan es fa alusió al traçat de la via romana a prop de la frontera a Sant Quirze de Colera ⁶, i denotaria que aquest punt del litoral Nord era la via per atravesar el Pirineu per terra més lògica, i així l'autor esmenta a d'altres que corroboren aquesta teoria ⁷.

Es dedueix doncs, que existien certs llocs del litoral als principis de la nostra era, pels quals discorrien itineraris que podien ser els antecessors dels nostres C.R., però ens trobem que de la seva narració no es pot precisar amb exactitud la seva ubicació, i en conseqüència les alusions fetes per Pella i Forgas, només ens ajuden a testificar aquest fet ancestral.

Nosaltres considerem que les referències han de ser més clares, i si bé, també s'ha pogut consultar una obra contemporànea a aquesta, com és la famosa guia de Karl Baedeker sobre Espanya de 1.884, tampoc hi hem trobat cap indicatiu. Malgrat ser una publicació de reconegut prestigi pionera a la informació "turística" i continuada sota aquest mateix nom per diversos autors, però que es centra en motius més costumbristes.

Així doncs, forçosament ens hem de remetre a la informació donada per Pol Girbal sobre que l'àlbum Guia de la Costa Brava de l'Ateneu Empordanés de 1.925

²Pella y Forgas, José, *Historia del Ampurdán*, Estudio de las civilizaciones de las comarcas del Noreste de Cataluña, Barcelona, ed. Luis Tasso y Serra, 1.983, segunda edición facsímil, Olot, 1.980

³Plinio, *Historia Natural*, ob. cit. per Pella i Forgas, José a "Historia del Ampurdán".

⁴Strabón, lib. III, Trac. de Cortés, ob. cit., Pella i Forgas, José a "Historia del Ampurdán".

⁵Plinio, *Historia Natural*, lib. II., cap. I, LXXI i LXXII.

⁶Pella i Forgas, José, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, ed. Lluís Tasso i Serra, 1.883, "Recorri sus alrededores solitarios en Agosto de 1.883 en compañía de un buen amigo; parecíonos que jamás pudo subir allí vía romana ni vimos des de Sant Quirze de Colera a Banyuls restos de ella. Del de Balitres, perforado hoy en su base por el túnel internacional, tiene sus aproximaciones difíciles: con todo, cuando la construcción del ferrocarril, fácilmente quedó habilitado para camino carretil el sendero orillas del mar que acaso en alguna parte iba sobre la vieja vía romana.", pág 251

⁷Pella i Forgas, José, *Historia del Ampurdán*, 1.883, ob. cit., "Estrabón, que escribió un siglo más tarde que Polibio, añade, que algunos ampurdaneses habitan en las extremidades del Pirineo hasta los Trofeos de Pompeyo, "por donde pasa el camino que va de Italia a la Iberia; este camino añade, algunas veces corre orillas del mar, otras se aleja de ellas y donde más se interna es en los puntos más occidentales". La Tabla de Peutinger, rarísimo mapa romano, señala también la vía arriada al mar.", pág. 252.

⁸ convertint-se aquesta, en principi, en dada d'inici pel conjunt de publicacions de caire turístic.

Pel que fa a la narrativa en general hauríem d'avançar en el temps per cercar a l'obra d'autors com Joaquim Ruyra que a l'entorn de 1.908 i coincidint amb el bateig literari de la Costa Brava ⁹ van publicar nombrosos textos en reflexe, com en el cas d'altres autors, de què la *intelligentzia* cultural barcelonina s'havia encuriósit especialment envers les marines salvatanes i empordaneses.

A partir d'aquestes dates el mot Costa Brava corre de boca en boca i es popularitza fins a arribar a ser el fenomen que ara coneixem.

4.5 Mètode de Recerca.

En primer lloc s'ha procedit a la realització d'una cronologia de les diferents obres on han aparegut manifestacions escrites d'aquests itineraris, un cop feta la subdivisió ja esmentada entre guies turístiques i narrativa en general.

Aquesta divisió es justifica en si mateixa per quant la informació a obtenir en cada cas serà diversa, com ja hem esmentat al principi d'aquest capítol. Ens trobem en el moment del treball en què *ja es té la certesa pels diferents testimonis gràfics trobats de l'existència de certs itineraris peatonals*, aquests apareixen reflectits en un conjunt de documents de finalitat sovint intencionada, com era el cas de la cartografia i en conseqüència plenament justificats, però d'altres vegades apareixen en imatges com les postals d'una manera casual, i a partir de la *lectura dels textos es pot averiguar com alguns d'aquests camins responien a un intent de connectar diverses parts del litoral, llocs d'especial atractiu turístic, etc...o són fruit d'experiències viscudes pels autors*.

El primer que podem manifestar és que les dades trobades a partir de l'elaboració de fitxes de lectura dels diferents autors inclosos dins el segon apartat, el de la narrativa, ha estat molt reduïda, i així si exceptuem l'obra de Joaquim Ruyra o Josep Pla no hem sabut localitzar a cap altra referències clares i precises dels recorreguts peatonals costaners.

Començarem doncs, l'explicació detallada d'aquestes troballes per aquest segon grup d'autors, per a la fi poder-nos concentrar més àmpliament en el conjunt de guies que en aquest sí s'ha trobat força informació.

4.5.1 Textes en Prosa

Del conjunt de producció literària de Joaquim Ruyra (Girona 1.858 - Blanes 1.939) l'obra bàsica en el que hem trobat indicis és *Pinya de Rosa*, text refós i ampliat

⁸ Pol Girbal, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, ob. cit., "L'any 1.925 l'Ateneu Empordanès de Barcelona havia editat l'àlbum Guia de la Costa Brava, amb textos en català, castellà i francès i abundosa il·lustració en blanc i negre i coloraina, Esteve Fàbregas i Joan Domènech coincideixen a proposar que aquella va ser, probablement, la primera informació propagandística completa sobre el conglomerat costabravenc.", pàg. 104 i 105.

⁹ Pol i Girbal, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, ob. cit., "Es cosa certa que l'expressió Costa Brava va aparèixer per primera vegada a les pàgines de "La Veu de Catalunya",...", es fa referència als articles de Ferran Agulló dels dies 12 i 13 de setembre de 1.908 en resposta a un article de Lluís Duran i Ventosa, intítulat "Les Costes Catalanes" i publicat un dia abans. pàg. 22

de l'editat a l'any 1.903 sota el títol de *Marines i boscatges* al 1.920 ¹⁰, com era d'esperar són esments o alusions referents a experiències viscudes durant la seva infantesa o ficcions narrades a l'entorn del litoral proper a Blanes i les quals fan alusió en primer terme al salvament d'un naufrag des de la costa ¹¹ *manifestació d'un dels usos, el del salvament, d'aquests itineraris a vegades casuals, resseguint el litoral.* (veure capítol 6).

Un altre tipus de referència és la que ens permetria descobrir indrets del litoral als quals sovint es feia excursions i passetjos, la qual cosa denotava el seu interès turístic; encara que en aquest cas la lectura es fa a partir d'una ficció narrada ¹², aquí es manifesta un dels altres usos d'aquests itineraris *el de permetre l'accés a diferents punts del litoral per la pràctica de la pesca des d'ells*, com segurament passaria en altres indrets.

Posteriorment en aquest mateix volum trobem una altra descripció dins el mateix conte "El collaret", que fa referència en aquest cas, al costum d'arribar tot passejant fins a la cala Forcanera. ¹³ Indrets com la Platja de Fanals o Santa Cristina reben també el mateix tractament, com a llocs aquests, de freqüents excursions o aconeteixaments anuals populars ¹⁴.

¹⁰Ruyra i Oms, Joaquim, *Pinya de Rosa*, Barcelona, ed. Selecta, primera edició 1.920

¹¹Ruyra i Oms, Joaquim, *Pinya de Rosa*, ob. cit., Vol. 1, "Corria de dret cap a un penyal. S'enfonsava cap a la cloterada que li badava la mar a l'encongir-se, i, al cap d'una bella estona, quan l'ona tornava a inflar-se sota la quilla, reapareixia entre els ruixims voleiadors. I cada vegada s'acostava més a les penyes on s'havien enfilat ja uns quants mariners per des d'allí donar-li l'auxili que poguessin però, que podrien fer? Res. El llagut se tombà en el bullidor de rompents, que s'estenia a una grossa distància de les roques. Sa carena negrejà encara, botant, botant entre les escumes. Després els ulls la cercaven en va. Al cap d'una mitja hora vingueren quatre mariners que portaven un home a coll. Era el naufrag.", pàg. 98 i 99.

¹²Ruyra i Oms, Joaquim, *Pinya de Rosa*, ob. cit., Vol. 2, "La cala de sa Forcanera, situada no gaire lluny de Blanes, és una de les més feréstegues i ombrívols de la costa; però és també, durant les bonances d'estiu, una de les més quietes, més fresques i més plàcides que poden trobar-se. Com que la ceneixen per la banda de terra uns singles alts i espadats pels quals és perillosa la daballada, quasi no la visita mai ningú, com no sigui anat-hi amb bot per la mar.... Allí pescava en Temme, una tarda... Sospitant que dintre de les obscures xombes submarines de Sa Forcada havien d'amagar-si grossos déntols i congres, havia decidit parar-hi una canya llarga amb un guarniment també llarg i carregat de plom a faicó d'un llença. ¡Quina alegria causaria a "sa santa dona" si pogués portar-li un peixàs d'un parell de carnisseres!. Amb aquesta il·lusió havia deballat per la singlera, arrapant-se a les crètules i tabelles de la penya, després d'haver tirat d'altabaix de la timba els seus estris entollats amb el gec i d'haver-se penjat a l'esquena l'olla del grumeig, lligada al coll per les ances amb una cordella; i un cop assolida la pedregosa platja, havia saltat de roca en roca fins a situar-se en una de grossa i assaplanada que esforajava cap a la boca de la cala.", pàg 151 a 153.

¹³Ruyra i Oms, Joaquim, *Pinya de Rosa*, ob. cit., vol.2, "Era entrada la bona hora del passeig d'estiu. Tres esveltes figures femenines, vestides de blanc, aparegueren en un penyal llunyà de la costa. L'aire portà els sons d'una música que venia d'una platja distant...", pàg. 173.

¹⁴Ruyra i Oms, Joaquim, *Pinya de Rosa*, ob. cit., vol. 3, fent referència al Santuari de Santa Cristina i la Platja de Fanals "Jo coneixia aquells paratges per haver-los recorregut en la meva infantesa quan passava temporadetes a Blanes, a ca les meves ties. Na conservava un record amarat de sol i de bones flaires. En quines circumstàncies els tornava a veure! Un món d'imatges llarg temps oblidades, impressions plenes d'un passat ple de vida i esperança se revifà de sobta amb la meva pensa. Les cares eixarides de mes companyones blanenques; els rostolls on cercàvem cuscunilles i màstecs; la fontanella del torrent, tan fresca i cantadora; el caminal del bosc, on els rossinyol, com únic amo, ens daba la benvinguda, amb una reflada; la capella dintre la qual tiràvem ramells de mata i romaní, per calcular pels trets errats els anys que trigariem a casar-nos; la platgeta amb florada de lliris blancs; les tardes llargues i placèvoles; els vespres daurats... tot me venia al

L'altre gran autor la producció del qual ha sovintejat la temàtica costabravenca ha estat Josep Pla (Pla Casadevall, Josep, Palafrugell, Baix Empordà 1897- Llofriu, Baix Empordà 1.981). Res no hem d'afegir al que ja s'analitza per nombrosos autors, la personalitat introvertida, curiosa, sarcàstica, d'un escriptor que ha sabut amb la seva prosa reflectir en gran precisió i en el conjunt d'una monumental obra, immens diari de la vida en el nostre país en els inicis d'aquest segle, tota la personalitat i caràcter de la gent i contrades a les que va viure, des de l'Europa de les entreguerres, fins al microcosmos del seu Empordanet.

La seva extensa producció pot donar peu a nombroses lectures intencionals, ¹⁵ la nostra es centra en la recerca dels indicis dels C.R., dins, específicament de la seva narrativa i ha estat el seu *Quadern gris* el text on hem trobat les més clares al·lusions a aquests itineraris. ¹⁶

Les referències en aquest llibre autobiogràfic de la seva època d'estudiant en una Barcelona convulsionada pels aconteixements socials i de retruc per la primera gran guerra europea són prou definidores dels usos que es donava a aquests camins; el primer i més clar és *l'us per la vigilància del litoral* "2 de juliol La Vinya és a la vessant de migdia del Cap de Begur, sobre Fornells,...Al capdavall, la vinya toca el corriol dels carrabiners. El corriol és una cinta blanca que fa unes giragonces dolces sobre els penyasegats que dóna al mar. Passant-hi se sent la fortor de l'alga i de fonoll marí. Els dies de mal temps el ruixim de l'aigua socarrima la primera tira de ceps lineals.". ¹⁷

La següent al·lusió és el camí que porta al Cap Roig, ja esmentat en altres capítols, des de Calella com a *lloc de passeig i d'excursions* "19 d'agost A la tarda el costum de la joventut índigena del Canadell és anar a berenar, nois i noies en un altre lloc: a la Font d'En Roques o d'En Xecu, a la pineda del Cap Roig, al Pinell.", ¹⁸ narrant amb tota mena de detalls tot el cerimonial de l'anada i tornada de l'excursió.

El tercer esment és també ja, a aquestes alçades del treball, clàssic, ens estem referint al camí de Calella a Llafranch "El camí de Calella a Llafranch pel litoral és fascinant -malgrat el desert que rodeja la torre-", ¹⁹ Itineraris tots aquests, descrits durant l'estiu de 1.918 i que tenim datats amb imatges a l'entorn de 1.924. (Foto 4.1)

A la resta d'obres d'en Pla estudiades, les referències són més marginals, si bé en destacaríem pel que fa a la narració d'un naufragi i el seu *auxili des de la costa*, la continguda en el volum titulat *Cinc històries del mar* ²⁰, sota el títol "Derelictes" ens narra l'enfonsament del vaixell "Douamont", i com des de Cadaqués la gent arriba per terra i per mar per socorrir-lo "La gent havia arribat a la platja de S'Arenella; alguns utilitzant un qualsevol mitjà havien passat el petit frau que la terra fa amb l'illa i contemplaven la tragèdia amb el cor oprimat, sense articular paraula.", per a continuació detallar el procés de com se li prestava ajuda desde

pensament.", pàg. 122 i 123.

¹⁵ Castellet, J.M., *Josep Pla o la raó narrativa.*, Barcelona, ed. Destino., 1.978

¹⁶ Pla, Josep, *El quadern gris*, Un dietari, Barcelona, ed. Destino, Vol. 1, obra completa, primera edició 1.966

¹⁷ Pla, Josep, *El quadern gris*, ob. cit., pàg. 201

¹⁸ Pla, Josep, *El quadern gris*, ob. cit., pàg. 249 a 252.

¹⁹ Pla, Josep, *El quadern gris*, ob. cit., pàg. 277

²⁰ Pla, Josep, *Cinc històries del mar*, Barcelona, ed. Destino, 1.979

Figura 4.1: Foto de la casa Vergés Barris al C.R. de Calella a Llafrach. 1.924. Arxiu històric. C.O.A.C. Girona.

terra, "Està absolutament provat que la llançà de salvament establí, malgrat la terrible situació, dos contactes amb el "Douamont". En el curs de segon, li fou passat un magnífic cap nou de càniam, de més de setanta braces, pel cas que es produí la necessitat d'abandonar el vaixell. El cap fou lligat, amb moltes penes i treballs, a mitjans d'uns dels pals, amb la intenció de fer, amb la corda, un pla inclinat amb el cap oposat lligat a terra, a través del qual la tripulació hauria pogut esquitllar-se." ²¹

En aquest mateix recull de textos i sota el títol "Bodegó amb peixos" ens fa una narració de la *pesca amb canya des de la costa* a Fornells (Begur) "A Fornells hi havia dos o tres grans pescadors de canya, especialitzats sobre tot a capturar el peix els dies de temporal. Com que, després de dos o tres dies de mal temps, els aliments, a les cases, solien escasejar, els pescadors de canya tenien una presència i un prestigi considerables." ²²

La darrera referència que hem cregut convenient reflectir tracta dels itineraris des de Cadaqués al Cap de Creus ²³, en el text "Pa i raïm" "La distància a què es troba el Junquet de Cadaqués és més llarga per mar que per terra. Per via terrestre es troba exactament a la distància que el meu organisme necessita caminar per a donar el rendiment quantitatiu ordinari...Si posats a Cadaqués hi voleu arribar tot caminant,

²¹ Pla, Josep, *Cinc històries del mar*, ob. cit., pàg, 156 i 158.

²² Pla, Josep, *Cinc històries del mar*, ob. cit., pàg. 39.

²³ Pla, Josep, *Contraban i altres narracions*, Barcelona, ed. 62, Les millors obres de la literatura catalana, 1.980.

enfilareu, sortint de la plaça de les herbes, el carreró de Sa Felipa i seguireu, després, la carretera de Port Lligat fins a la bifurcació que deixa el cementiri a la dreta...”²⁴

Per completar aquest apartat referent a la narrativa esmentarem els textos de Francesc Folguera en el llibre commemoratiu del 25è aniversari de S'Agaró a l'any 1.949²⁵ o el text de Josep Pla transcrit per la revista “*Quaderns*” a 1.981²⁶ i en els quals es fa referència directa al C.R. i que analitzarem més acuradament en el capítol dedicat específicament a S'Agaró (veure Apèndix H.).

4.5.2 Textes sobre Temàtica Local.

Dins aquest apartat mereix especial atenció l'extensa producció literària d'Agustí Calvet “Gazel” (Sant Feliu de Guíxols 1.887- Barcelona 1.964), amb la seva obra *Sant Feliu de la Costa Brava*²⁷. En ella ens fa un recull histriogràfic de la vida del passat de Sant Feliu de Guíxols, de la seva activitat industrial, dels seus costums, i a la vegada recull de les seves vivències durant la infància, on narra les seves excursions a tot el llarg del litoral, fonamentalment en barca, i ens descriu l'itinerari fins a Palamós “Entre la punta de S'Agaró i la vila de Palamós -ni a Cala Padrosa, ni a la Conca (amb la seva homèrica punta Prima, digna de nàusica), ni al llavors interminable sorral de Platja D'Aro, ni a les calanques de Sant Jordi ni al Putget de la Cadira, ni a la ribera de Calonge, de Sant Joan o del Collet -mai no hi trobaveu ningú que us fes nosa. Els pocs camins travessers semblava que no manessin en lloc, de tant encantats com els veieu a la vora de l'aigua, en mig d'una pau i una solitud profundes”²⁸.

El mateix passava amb els itineraris que es dirigien cap a Tossa “I abans que s'hi obrís en aquest tram la carretera de Sant Feliu a Tossa (una *corniche* que els francesos haurien fet l'autostrada més bella del nostre litoral), el penya-segat era un tou de selva marítima on només es podia penetrar per corriols de bosc, entre esbarcers i brossa, saltant barrancs i endintant-se en fosques afraus que semblava com si no tinguessin sortida”.²⁹

4.5.3 Les Guies Turístiques.

Dins aquest capítol i establint una cronologia des de l'any 1.925 fins a l'any 1.958, podem dir que el conjunt de guies analitzades en aquest període és de 10 sempre i quan considerem una única edició.

Per iniciar aquest recorregut històric també ens ha servit de fita el text de Jaume Pol Girbal³⁰. Ens dona com a primera obra de publicitat de la C.B. l'*Album Guia*

²⁴ Pla, Josep, *Contraban i altres narracions*, ob. cit., pàg. 46 i 47

²⁵ Folguera, Francesc, i altres, *S'Agaró 1.924-1.949 XXV aniversari*, Barcelona, ed. S'Agaró, 1.949.

²⁶ Pla, Josep, “El Extraordinario Camino de Ronda de S'Agaró”, *Revista de S'Agaró*, 1.954, ob. cit., en la revista *Quaderns* sota el títol “Camí de Ronda de S'Agaró”, núm. 147, Barcelona, C.O.A.C., 1.981.

²⁷ Calvet, Agustí, *Sant Feliu de la Costa Brava*, Barcelona, ed. Aedos, 1.963.

²⁸ Calvet, Agustí, *Sant Feliu de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 325.

²⁹ Calvet, Agustí, *Sant Feliu de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 326 i 327

³⁰ Pol Girbal, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, ob. cit., veure pàg. 104

de la Costa Brava ³¹. Obra promoguda per l'Ateneu Empordanés amb textos en català, castellà i francès, abundant informació gràfica, i que està composta per un seguit d'articles de diferents autors centrats cadascun d'ells en un municipi o indret característic del litoral ³².

Ens relata un recorregut Nord-Sud del nostre litoral amb un clar intent de reivindicar la denominació Costa Brava en front de les altres semblants denominacions escampades per la resta del Món, Costa d'Esmaragda, Costa de Plata, Costa de Azul..., i també amb un clar desig d'emular-les.

Resulta certament premonitori el desig manifestat en el pròleg per la direcció d'aquesta obra de veure algun dia urbanitzat tot aquest litoral, es cercava un litoral plenament urbanitzat ³³, però no pas amb la densitat en què ho ha estat. Sobta que rebin la mateixa consideració indrets com els banys de Sant Elm, S'Agaró, o Sant Joan de Palamós i Sant Feliu de Guíxols, Palafrugell, etz..., indubtablement en aquell moment eren fites importants de l'activitat turística del litoral.

Es aquesta una guia on es destaca fonamentalment dins de cada municipi a part dels monuments propis del mateix *la possibilitat o no de realitzar-hi excursions tant per terra com per mar*, éssent aquesta una característica també comuna a totes aquestes guies de principis de segle. Evidentment aquesta possibilitat més que pròpiament els banys era un dels principals atractius per l'incipient turisme.

L'Album Guia de l'Ateneu Empordanés, 1.925.

Resseguint aquest text trobem diferents al·lusions en els itineraris peatonals que estem cercant en aquest treball i procedint a una lectura sistemàtica al llarg de tota la publicació, la primera que trobem ho és a l'article de Coma i Soley, V., "Blanes". A la pàgina 10 ens diu "La platja de San Francisco dista de Blanes uns tres quilòmetres escasos, podent visitar-la amb auto, encara que no recomanem aquest mitjà de locomoció. Els estiuejants acostumen anar-hi a peu a la caiguda de la tarda; resulta veritablement un passeig deliciós. Des d'aquesta platja hom pot arribar fins a la de S'Agüia, però hem d'advertir que el camí és molt abrupte, éssent preferible per tots conceptes el que arrenca de Santa Cristina, després d'haver passat la collada de Santa Bàrbara". Aquesta cita que es transcriu i que és característica de les que trobarem al llarg d'aquesta obra, ens permet descobrir l'itinerari fins a la platja de Sant Francesc i la de S'Agüia que es podia realitzar al 1.925, fent la salvedat que probablement no discorria pel mateix lloc exacte de l'actual C.R., però a la fi el que ara existeix ens porta fins allà mateix.

De Lloret de Mar ens narra els accessos a les cales Canyelles i la platja del Trons

³¹Coma Soley, V, i altres, *La Costa Brava*. Album guia, Barcelona, ed. Ateneu Empordanés, 1.925

³²Doménech i Muner, Joan, *Cinquanta anys d'esforç turístic a Lloret de Mar*, Lloret de Mar, Servei municipal de publicacions 1.982, pàg. 11.

³³Coma Soley, V., i altres *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., "Es indubtable que arriba ja el gran moment d'una total transformació i que un fresc oratge va despertant - no pas tant de pressa com voldríem, però, les fibres dels esperits selectes que, veient-hi clar, capa allí van construir el seu niu de repós. Peu's aquí com no és extrany que es parli també de magnes projectes i de grans empreses que amb un encertat pla general, sembla que ben aviat aniran a la transformació d'aquest bellíssim tros del nostre Mediterrani, fent així més amable la general convivència dels múltiples xalets i jardins isolats en unir-los sàviament tots en un immens boulevard"

³⁴, mereixent també un comentari especial els jardins de la casa “La Proa”, coneguda també per la Boadella i que nosaltres en l'actualitat coneixem com Santa Clotilde amb els magnífics jardins de l'arquitecte Nicolau Rubio i Tudurí que posteriorment comentarem (veure capítol 5.3).

De Tossa de Mar no ens diu res en els textos en català i castellà, però si en canvi a la breu ressenya en francès “On peut realiser de bonnes excursions tout en suivant les bords d'une exubérante végétation, presque forestière. En allant vers Sant Feliu de Guixols, vous trouverez ..., et à baiser les eaux, la maison et la plage de Canet.”, fent referència al camí que ens porta a Canyet, indret aquest ja datat en el capítol de les imatges (veure capítol 3.5.3).

A Sant Feliu de Guixols destaca l'article dedicat a Sant Telm, on es fa esment dels nombrosos, amples i acurats camins que l'atravessen i ens fa una descripció de la futura urbanització del passeig anomenat de Tetuan, també àmpliament documentat en els capítols dedicats a la cartografia i fotografies antigues ³⁵, i que ens porta fins el Port Salvi.

Mereix un comentari detallat al text també d'autor anònim dedicat a “La Platja de Sant Pol i S'Agaró”, ³⁶ en ell es relata una conversa mantinguda amb el senyor Ensesa, i en un moment de la qual fa esment del projecte de l'arquitecte Rafael Masó i en el que s'avança les idees del que serà futur camí de ronda, “Amb això, anàvem voltant encuriós, seguint una ampla caminada, que no era altra cosa que la futura carretera que en una extensió de dos a tres quilòmetres facilitarà el recórrer en autor tota la finca, podent-se encara, més arran de mar fer una deliciosa excursió d'uns dos quilòmetres resseguint bona part dels penyalars i dels silenciosos racons que els pins ombregen graciosament.”.

Amb posterioritat i ja a Palamós torna a destacar l'esment que es fa de la vista panoràmica que es gaudeix des de la punta del Far però, on queda més palès l'atractiu de la zona per la realització d'excursions a peu és a la descripció de l'itinerari des de la Fosca fins al Far de Sant Sebastià o fins a Platja d'Aro ³⁷, sorprenent però, la gran distància a recórrer en el cas de la que es realitza en direcció a Llafranch.

Més detallada és la referència a aquest recorregut en l'article d'aquest mateix autor referent a Sant Joan de Palamós ³⁸, en el qual s'especifica l'itinerari d'aquesta possible excursió cap al Nord partint de la Fosca “Però la Fosca fora poca cosa si no hi hagués el seguit de puntes i cales per fer-hi excursions com són: Sant Esteve, de fonaments romans; S'Alguer, cala plena de barraques semblant a un poble petit;

³⁴Soliguer Pujol, Pere, *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., “Lloret de Mar”, “Són notables per llur bellesa i fàcil accés per bons camins, les cales de Canyelles de formosa platja. La petita i coquetona platja anomenada d'En Frons arracerada al peu d'una estribació coneguda com el turó Rodó... La de Banys que per la seva font al peu mateix del mar ... La de Boadella... i com acabament la de Santa Cristina, amb sa platja encatifada d'aromàtics lliris...” pàg. 23 a 27.

³⁵Coma i Soley, V., *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., “En el començ del passeig anomenat de Tetuan s'estan ja explicant els solars d'uns futurs xalets i el passeig continuarà el més arran del mar possible, per un camí que seguirà cap al pont, les Planetes, Era de Tetuan i Port Salvi, pujant en ziga-zaga fins dalt la capella”, pàg. 63 i 64.

³⁶Coma i Soley, V., *La Costa Brava*, Album Guia, ob. cit. “La Platja de Sant Pol i S'Agaró”, pàg. 69 a 74.

³⁷Barceló i Bou, Ll., *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., “Palamós”, “Poden fer-se magnífiques excursions a peu, passant per la Costa, A la Fosca, Calella, Llafranch i Sant Sebastià del costat del Sol ixent; i de l'altra part, a la Torre Valentina, Cap Roig i Platja D'Aro...”, pàg. 83

³⁸Barceló i Bou, Ll., *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., pàg. 91 a 94

la platja de Castell i la punta on s'alçava en temps primitius un castell roquer del qual encara s'en veuen fonaments; les coves i el pont del castell, amb l'illa del Mal Entrar, i el seguit de penyes i timberes fins a Canyers, amb Es Lleó i la Punta d'En Perris, i les cales de Cap de Planes.”.

Aquesta guia com ja hem comentat abans, vé farcida d'abundant documentació gràfica i en la que cal destacar la imatge aèrea feta del far de Sant Sebastià i Llafranc i on es veuen clarament els C.R. des de Calella i des de Llafranch al Far. ³⁹

A la resta de pobles i cales la guia recomana exclusivament la realització d'excursions marítimes tot descrivint els diferents accidents de la geologia litoral.

A Roses la referència que torna a aparèixer és la del passeig pel camí del Far ⁴⁰, recomanant també aquí excursions en cotxe resseguint el litoral en tant que es pugui. A partir d'aquí es torna a recomanar de nou les excursions només per mar, en el cas de Cadaqués i el Cap de Creus, tònica que es manté fins arribar a la frontera amb França.

La Guia de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, 1.929.

Es aquesta una obra fins ara no datada per cap autor ⁴¹ i en conseqüència considerem que és una aportació original d'aquest estudi a la vegada que il·lustra una realització d'aquesta societat precursora de moltes altres de les quals sí esmentem textos. (Foto 4.2)

En ella trobem algunes referències a excursions que es poden fer des de Blanes a la Palomera, a Santa Anna, a la Forcanera, etc.. ⁴², però en particular destaca la que es pot fer a la cala Sant Francesc “A la playa de San Francisco, distante unos 3 Km. de la población, donde puede irese en auto, aunque es preferible ir a pie....”.

Posteriorment torna a fer esment d'altres possibles excursions a Tossa de Mar per contemplar la vil·la Vella des dels Cards ⁴³ però no diu com s'hi arriba.

Sorprenen les referències a trajectes possibles a fer pel Massís del Montgrí, en particular a la Foradada i a la cala Montgó. ⁴⁴

I per fi reincideix a la visió des del Far de Roses, a la seva pàg. 37. Com es veu no aporta particularment cap nova dada tret del possible itinerari dels Cards a Tossa de Mar, respecte a l'anterior guia, resultant molt més reduïda. El que sí presenta és una àmplia cartografia on s'ubiquen tots els indrets que cal visitar així com les principals carreteres, però en cap cas es grafien C.R.

³⁹ Coma Soley, V., i altres, *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., pàg. 95.

⁴⁰ Pi Sunyer, A., *La Costa Brava*, Album guia, ob. cit., “Roses”, pàg. 154.

⁴¹ Solé de Sojo, V., *La Costa Brava*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, Biblioteca de Turismo, Vol. XVI, 1.929.

⁴² Solé de Sojo, V., *La Costa Brava*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, Biblioteca de Turismo, Vol. XVI, 1.929., ob. cit., pàg. 10.

⁴³ Solé de Sojo, V., *La Costa Brava*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, Biblioteca de Turismo, Vol. XVI, 1.929., ob. cit., pàg. 18.

⁴⁴ Solé de Sojo, V., *La Costa Brava*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, Biblioteca de Turismo, Vol. XVI, 1.929., ob. cit., pàg. 30-31.

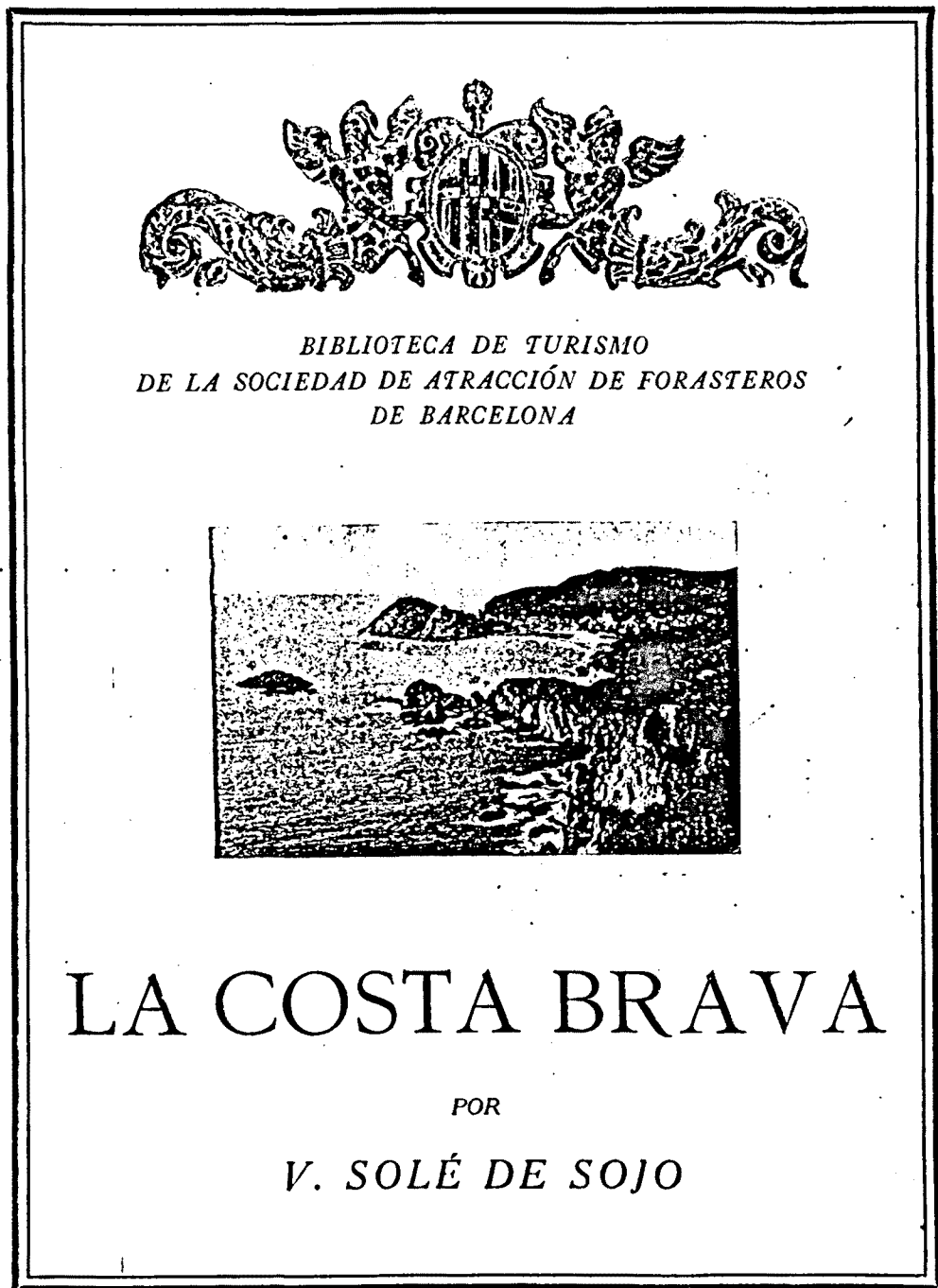

Figura 4.2: Portada de la Guia de la Costa Brava de la Sociedad de atracción de forasteros de Barcelona, 1.929.

Les Dues Guies del Centre Excursionista de Catalunya, 1.932.

Es aquesta una altra obra referida per Pol Girbal en el seu llibre ⁴⁵, i curiosament en el llibre apareix datada en una fotografia al peu de la qual es diu que és de l'any 1.922, mentre que poc després es comenta que la primera guia de la Costa Brava fos l'abans comentada de l'Ateneu Empordanés.

La veritat és que ambdúes van ser realitzades per institucions molt properes al conjunt de persones i al moviment polític que els aglutinava que van donar lloc a la definició Costa Brava ⁴⁶.

Sorprén la dada donada de 1.922 perquè els únics exemplars que han pogut ser consultats d'aquesta guia ⁴⁷, han estat de l'edició de 1.932, i resulta curiós que en la biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya, existeixi una fitxa bibliogràfica d'una guia del mateix títol que aquesta però amb dada de 1.922, la qual cosa donaria peu a pensar que aquesta va ser realment la primera publicació dedicada íntegrament a la Costa Brava.

El text consultat és breu, està dividit en diferents itineraris tal com explica el propi sots-títol, i fonamentalment fa referència a aquests i possibles itineraris indicant els seus llocs d'origen, normalment l'estació de ferrocarril més propera. De tota manera hi hem pogut descobrir algunes referències. La primera ja ha aparegut diverses vegades, es tracta del camí que va des de Blanes fins a Santa Cristina passant per la punta del Convent i Cala Bona. ⁴⁸

L'altra referència és de Palamós ⁴⁹ i indica el camí per anar fins a la Fosca, "De la vila de Palamós passant pel cementiri i per collets propers en segueix un viarany o drecera vers el N. E. per entre terres de conreu i en cosa de 25 minuts es fa cap a la Fosca ...", "... després de la punta del Molí, del Far, la del Cap Gros i la del Padró".

Guia de la Costa Brava. Josep Pla. 1.941.

L'obra de Josep Pla i Casadevall dedicada a la narració de viatges, merexeiria de per sí un capítol sencer d'aquest reball, doncs conforma un monumental testimoni de la vida de les gents i pobles del litoral gironí; no obstant en aquest cas ens estem centrant fonamentalment en els seus llibres de viatges i en particular en els de la C.B.. D'aquests el primer i precursor d'una llarga nisaga de reedicions va ser aquesta guia

⁴⁵Pol Girbal, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 104.

⁴⁶Pol Girbal, Jaume, *El Món de la Costa Brava*, ob. cit., "Els "lliguers" de Cambó havien empès la bona marxa d'una "societat d'atracció de forasters" -inspirada en els francesos "Syndicat d'Iniciatives"- a més a més de donar vida i nervi a "l'Ateneu Empordanés" i el "Centre Excursionista de Catalunya" ", pàg. 28.

⁴⁷C.E. C., *La Costa Brava*, "Del Tordera al Ter, del Ter al Fluvià, del Fluvià a la península del Cabo de Creus, itineraris recomenables", Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, segona edició, 1.932.

⁴⁸C.E.C., *La Costa Brava*, ob. cit., parlant dels camins des de Blanes fins a Santa Cristina, "Per anar a Santa Cristina des de Blanes hi ha tres diferents camins. Per la platja donant la volta per la punta del Convent cap a Cala Bona, remuntant després cap a la costa fins a trobar el viarany que segueix per aquesta per la carretera de Lloret...", "... arrenquen dos camins cap a Santa Cristina, un d'ells el més trancat però el més bell, el que segueix a ma dreta per dalt de la costa i per terreny emboscat cap a la Punta de Santa Anna ...", pàg. 8 a 10.

⁴⁹C.E.C., *La Costa Brava*, ob. cit., pàg. 21.

de l'any 1.941 que portava com a sots-títol *Guía General y Verídica*.⁵⁰ Aquesta obra amb un pròleg d'Alberto Puig va ser reeditada i ampliada en successives edicions fins l'any 65, ampliant-la amb fotografies de diferents autors. Nosaltres ens hem centrat en les cinc primeres edicions, per tant les de l'any 41, 45, 48, 55, i 65; establint una comparació entre les diferents cites trobades en cadascuna d'elles, i veient que aquestes s'han mantingut constants i no van ser revisades per l'autor.

Aquesta, com les altres guies fins ara estudiades fa el recorregut Sud-Nord, i a més de narrar el recorregut marítim per tot aquest litoral intercala notícies històriques dels diferents indrets de la costa així com records i receptes culinàries que juntament amb la prosa colorista i precisa en els detalls de Josep Pla, fan que aquest llibre sigui d'una gran amenitat.

La primera referència la trobem a Blanes, com quasi bé sempre, i fa referència a l'itinerari des d'aquesta vila fins a la cala Sant Francesc⁵¹ seguint un camí apte només per peatons fins aquella cala i que després resta impracticable.

De Lloret a Tossa la referència és més breu⁵² "La comunicació terrestre entre Lloret y Tossa pasa por el interior, el sendero que va siguiendo la costa es prácticamente inaccesible", aquí apareix una nova denominació per aquests itineraris, dels quals se'n fa un ús molt escàs. El mateix passa amb la part de costa entre Tossa i Sant Feliu, on sovintegen els indrets que l'autor anomena "prácticamente inaccesibles excepto por senderos defíciles", demostrant un gran coneixement de la zona per la precisió de les seves apreciacions.

Una nova denominació apareix per aquests itineraris a la part del recorregut des de la Platja del Castell fins a Cap Roig⁵³ "Des de Castell hasta Cabo Roig no hay más camino que el atajo de salvamento y aún es a menudo de difícil tránsito". Aquesta denominació *atajo de salvamento y sendero siguiendo la costa* són les que més es repeteixen, com per exemple, en el cas del recorregut entre Calella i el Golfet.⁵⁴ "Se puede ir de Calella al Golfet siguiendo el sendero de costa. Excursión deliciosa, puntos de vista magníficos sobre el cabo de San Sebastián; las bahías de Llafranch i Calella. Hasta la Font d'En Roques el camino es practicable; de este recodo hasta el Golfet el camino, -si no se conoce muy bien-, ofrece una tal cantidad de dificultades que la playa es prácticamente inasequible."

Com es veu, fins aquí, els itineraris referits en aquesta i a la primera guia són relativament semblants, si bé en aquesta darrera es detalla amb més precisió. A partir d'aquí és la guia d'en Pla la que detalla molts més fragments del mateix.

Així és esmentat com també teníem detectat en el capítol de les postals antigues (veure capítol 3.5.4.) l'itinerari entre Llafranch i Calella⁵⁵ "Llafranch está comunicado con Calella por dos caminos; el sendero de costa, que constituye una excelente excursión y por la carretera de Palafrugell..." i fent també referència a la possibilitat

⁵⁰ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, Guía General y Verídica, Barcelona, ed. destino, 1.941.

⁵¹ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., "Por la costa el camino es relativamente transitable -des de luego para peatones- hasta las calas de la Forcanera y San Francisco. Después el camino es prácticamente inaccesible. Para seguirlo hay que ascender el promontorio que corona el rincón de levante de Blanes, sobre cuya extrema punta -la de Santa Ana-, se ven las ruinas de un antiguo convento franciscano.", pàg. 20.

⁵² Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 32.

⁵³ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 101.

⁵⁴ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 107.

⁵⁵ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 129.

d'anar des del Pinell resseguint el litoral del cap de Sant Sebastià. Aquests itineraris presenten per Pla l'atractiu de mostrar tot un seguit i ininterromput de visions sobre el mar emmarcant-lo al mig de pins.⁵⁶

La part del litoral que segueix el Far de Sant Sebastià és comentada com de molt difícil accés a peu i així fa referència l'autor als accessos a cala Padrosa i cala de Gens. Pel que fa al camí que porta resseguint la costa fins a Tamariu, és considerat de difícil trànsit a peu.⁵⁷

Tornem a trobar indicis del camí a la costa entre l'Estartit i l'Escala "Toda esta costa que vamos recorriendo dispone naturalmente, de un sendero de salvamento"⁵⁸. Un cop superada la badia de Roses, en arribar a aquesta població es fa esment d'un dels recorreguts que tenim localitzats i datats amb major profusió, el del Far donada la seva orientació a ponent "... ello hace que los paseos al atardecer hasta el faro permitan contemplar las puestas de Sol más prestigiosas del país, las más grandiosas e inolvidables".⁵⁹

Fins a Cadaqués, la costa del Cap de Norfeu presentava un corriol d'accés difícil emprant la terminologia de Pla i en l'actualitat ho continua sent, però on novament la costa pot ser gaudida des d'ella mateixa és de Cadaqués al Cap de Creus "Recomiendo insistentemente un paseo de ser posible hasta el Cabo de Creus, por el sendero de la costa, relativamente accesible; esta excursión puede dar una idea del sopor -diríamos- mineralógico de este litoral".⁶⁰

Tot el conjunt de referències fins aquí datades corresponen a les edicions anteriors a 1.954, s'ha transcrit el text en castellà de les primeres edicions encara que havia estat escrit originàriament en català, la seva aparició en aquesta llengua va ser posterior al 1.965, darrera edició actualitzada per l'autor, i així no és d'extranyar que no s'hagi fet cap esment al C.R. de S'Agaró malgrat que el propi autor, com hem comentat ja abans, havia publicat algun text referent al mateix. Revisades totes aquestes edicions pocs canvis pel que respecta als nostres itineraris s'aprecien, el principal és el canvi de denominació de "Sendero de Costa", pel de "Camino" en alguns casos.

Altres Guies

Fins aquí hem analitzat les guies històriques, les que més sovint han estat detallades. Unes per ser les primeres i les altres pel seu valor i extensió. El que segueix a continuació és un conjunt de textos que malgrat no haver estat tant popularitzats, pel tema que estem tractant presenten referències i precisions interessants. Seguint la cronologia establerta fins ara, la següent publicació és de l'any 1.945. Estem parlant de la guia que porta per títol Costa Brava I de Ma. R y R. Ma. Wennberg⁶¹. És un text impregnat de la dialèctica inflamada del període de postguerra, i utilitzant de nou un recorregut Sud-Nord, que comença a Blanes, articula les possibles excursions a fer en un seguit d'itineraris, alguns dels quals apareixen per primera vegada en aquests treball, d'altres són complementaris, i fins i tot en alguns sorprén la precisió

⁵⁶Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 130.

⁵⁷Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 144 a 152.

⁵⁸Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 210

⁵⁹Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 244.

⁶⁰Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit., pàg. 263.

⁶¹Wennberg, Ma. R, i altres, *Costa Brava I*, Colección de la montaña y el mar, Barcelona, 1.944.

de la descripció com en el del cas del que porta a la platja de Fanals des de Lloret "El recorrido de este trozo de Costa Alta hasta la citada playa de Fanals, puede hacerse con alguna dificultad por las rocas bajas, siendo necesario en algunos casos, meter los pies en el agua o hundirse hasta las rodillas para salvar los pasos..."⁶².

Una altra referència és la que fa sobre el recorregut des de Canyelles a Cala Morisca⁶³, però és a l'entorn de Sant Feliu on es concentren les referències més precises en aquesta guia "Existe un camino que resigue la costa des de Vall Presona a Canyet, el cual no es de muy fácil paso, por encontrarse varias veces interceptado por calas y lugares de estrecha cornisa sobre el mar"⁶⁴, i a on tornem a trobar referències del camí anomenat de les Cales o la Volta de l'Ametller en els capítols precedents, "Forma un encantador paseo conteniendo rincones de toda belleza, el llamado camino de las calas, que sigue el recorrido de este pedazo de costa.... El camino las sigue todas... Cala del Molí, Cala dels Rats Panats, Cala del Peix,..."⁶⁵, éssent aquesta la darrera alusió que es troba en aquesta als itineraris.

L'altre text que porta curiosament un títol molt semblant en aquest primer i que podríem incloure dins un únic grup és el realitzat per Agustín Cardós a l'any 1.950⁶⁶, en el qual es torna a fer el mateix recorregut Sud-Nord, i a la vegada es descomposa en diferents itineraris dins sectors que divideixen tot el litoral de la C.B., adjuntant-se uns gràfics de cadascun on es grafien els itineraris tant amb vehicle com a peu. A la vegada la guia es completa amb una orientació sobre el temps a emprar en cadascun d'aquests recorreguts.

Hem d'avançar que en cap d'aquests gràfics s'especifiquen itineraris dels que anomenem C.R., ans al contrari són itineraris que discorren a mig pendent de les vessants muntanyoses que acaben en el mar. Tal i com vam especificar en capítols anteriors seguint una lògica natural molt diferent a la que ha arraconat els actuals itineraris en el mateix límit de la Z.M.T.. Tampoc es fa cap referència al ja aleshores força consolidat Camí de Ronda de S'Agaró.

El primer dels itineraris comentats és el que porta de Blanes a Cala Sant Francesc i és molt anàleg en la seva descripció als ja fets fins ara⁶⁷ i en el que l'autor considera té una durada de 40 minuts. El mateix passa amb el que porta des de Blanes fins a l'ermita de Santa Cristina⁶⁸. El que resulta significant és que la referència que es fa del camí de Lloret a Cala Morisca, amb una durada prevista de 50 minuts, sigui exacte al descrit a l'anterior obra de 1.945⁶⁹.

Com a nova referència a les fins ara dites, trobem la de l'itinerari de Lloret a Tossa de dues hores de durada que en l'últim tram a l'apropar-se a aquesta població i un cop abandonada la carretera accedeix a la Vila vella resseguint la costa "Por último bordeamos un acantilado sobre la cala Es Codolar y entramos en la población por detrás del promontorio y la Vila Vella"⁷⁰. A partir d'aquí i fins a Sant Feliu

⁶² Wennberg, Ma. R., i altres, *Costa Brava I*, ob. cit., pàg. 57

⁶³ Wennberg, Ma. R., i altres, *Costa Brava I*, ob. cit., pàg. 69.

⁶⁴ Wennberg, Ma. R., i altres, *Costa Brava I*, ob. cit., pàg. 84.

⁶⁵ Wennberg, Ma. R., i altres, *Costa Brava I*, ob. cit., pàg. 108 a 110.

⁶⁶ Cardós, Agustí, *Costa Brava*, Colecció de la muntanya y el mar, núm. 12, Barcelona, ed. Miguel Arimany, 1950.

⁶⁷ Cardós, Agustí, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 35.

⁶⁸ Cardós, Agustí, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 35.

⁶⁹ Cardós, Agustí, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 38.

⁷⁰ Cardós, Agustí, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 40.

torna a aparèixer la descripció del recorregut des de Vall Presona fins a Canyet, mantenint-se la definició de molt accidentat ⁷¹.

Un nou itinerari als fins ara comentats és el que porta des de Sant Feliu de Guíxols en direcció a Canyet passant per cala del Vigatà "... en esto se inicia el sendero que bordeando el acantilado traza un emocionante descenso hasta la cala...Este camino a través de un bello recorrido por encima de la cala del Vigatà y las peñas bordeando la costa nos conduce a la carretera de Tossa" ⁷². Repetint-se per la banda de llevant de la platja de Sant Feliu el camí de les cales especificant que és "a media altura" ⁷³.

Apareix ja relativament consolidat l'itinerari des de Palamós fins a Torre Valentina per arribar al Cap Roig "Des de aquí (Torre Valentina) se sigue por senderos que bordeando el litoral avanzan entre pinos y el mar. Doblada la punta de Roques Planes, por la playa de Can Cristo alcanza los abruptos acantilados de la costa de Cap Roig" ⁷⁴.

L'autor proposa abans que res, recorreguts fins a Tamariu i Aigua Xelida, els quals qualifica de "senderos de difícil tránsito algo cubiertos por la maleza" ⁷⁵.

En segon terme detalla el camí des de Palamós a la Fosca ja identificat amb anterioritat, "El tercer camino que sigue siempre junto a la costa es el más interesante ya que nos lleva por bellos rincones del litoral. Salimos del barrio de El Padró y por el matadero i ca l'Escombriaire alcanzamos la cala de Na Margarida. Des de ésta doblando el Cap Gros llegamos por Sota Mardia a la Fosca". ⁷⁶ A partir d'aquest indret es proposa l'itinerari fins a Cap de Planes de dues hores de durada ⁷⁷.

Com era d'esperar, donat l'any en què es va editar aquesta publicació, apareixen descrits amb tot detall els camins de Calella al Golfet i a Llafranch ⁷⁸. Per contra resulten nous, dins aquestes referències escrites, el camí que porta de Roses a cala Canyelles pel Far; la primera part del qual sí que ha estat força vegades referida, però que ara manifesta el creixent grau d'urbanització d'aquesta part del litoral "Del Faro parte un pequeño sendero que bordeando la costa y entre rocas deja en la misma playa de Canyelles Petites en 10 minutos" ⁷⁹.

També apareixen relatats els itineraris des de Cadaqués a la punta de Cala Nans ⁸⁰, així com el que porta de Port de la Selva a Llançà, entre la carretera i la costa, les traces del qual ja havíem detectat a la cartografia antiga (veure capítol cartografia antiga), ⁸¹.

La darrera publicació dins del que podríem anomenar primera part cronològica d'aquest treball, és a dir, fins a 1.954, és la realitzada per Santiago Sobrequés per l'editorial Teide, de l'any 1.953 ⁸².

⁷¹Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 49

⁷²Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 60 a 62

⁷³Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 76 a 77.

⁷⁴Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 80.

⁷⁵Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 95 a 101.

⁷⁶Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 103.

⁷⁷Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 104.

⁷⁸Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 104 a 105.

⁷⁹Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 170.

⁸⁰Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 172

⁸¹Cardós, Agustín, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 190 a 191.

⁸²Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, Guías Teide, 1.953

Es aquesta un guia fonamentalment dirigida al turisme que arriba des del Nord amb vehicle propi i realitza una visita molt més ràpida al litoral, contràriament al proposat per totes les altres guies, sient la precursora de les guies dirigides al gran turisme de masses, que disposa sempre de molt poc temps per gaudir de les belleses del paisatge.

El conjunt de referències als C.R. o itineraris semblants és força nombrós i coincideixen plenament amb les ja descrites...la punta Ponzella, o punta de la Bateria o Far a Roses, el camí fins a Port Lligat des de Cadaqués, la zona de Fornells, Platja Fonda a Begur. Especial interès té l'esment que fa al camí de ronda de S'Agaró, "Visita a S'Agaró. Aunque es difícil señalar un determinado itinerario ya que todas sus calles deparan agradables sorpresas al forastero, consideramos imprescindible un paseo (a pie) por el *camino sinuoso de cornisa* que recorre la fachada marítima de S'Agaró y que ofrece a cada paso bellas perspectivas. En su origen, el camino bordea un "Teatro griego" construido según los cánones clásicos; en el que han tenido lugar interesantes representaciones" ⁸³, a la vegada que s'il·lustra amb una imatge del mateix itinerari. Cal destacar la denominació que s'en fa *camino sinuoso de cornisa*.

De Palamós a la Fosca apareix suggerit i des d'aquesta fins al Cap de Planes és il·lustrat amb una fotografia de Cala S'Alguer ⁸⁴. Tornant a aparèixer els recorreguts que porten des del Cap de Sant Sebastià fins a Cala Padrosa a Palafrugell que considera de difícil trànsit, com tots els de la zona ⁸⁵.

La denominació de C.R. la reserva per la Vila Vella de Tossa "Por el *camino de ronda* podemos seguir un buen trecho de las fortificaciones, con vistas espléndidas sobre la bahía, y especialmente sobre la playa, Tomando hacia la izquierda subimos hacia la cima del cabo; en uno de sus rellanos se hallan las ruinas de la "antigua iglesia gótica" del pueblo. El camino sigue luego hacia el "faro", para cuya carretera de acceso hubo que derribar lamentablemente una parte de la muralla. Desandando este camino y volviendo después hacia la derecha, penetramos en el dédalo de la *Vila Vella*" ⁸⁶.

La resta d'alusions són a fragments d'itineraris ja descrits com el que va des de la Forcanera a la Cala Sant Francesc a Blanes. ⁸⁷.

Les Altres Guies Posteriors a 1.954

A modus de petit annex s'esmenten el conjunt de guies turístiques immediatament posteriors a 1.954. Totes elles tenen característiques semblants i fins i tot ens atrevim a dir que a cadascuna d'elles va reduïnt-se el nombre d'alusions a aquests itineraris amb un increment notable de les imatges gràfiques. No obstant quasi totes presenten com a única alusió la que fa referència al camí de S'Agaró ⁸⁸. Les més importants d'entre aquestes són les de Carlos Eguía de 1.958 ⁸⁹, y la de Luís Romero del mateix

⁸³ Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, ob. cit., pàg. 79.

⁸⁴ Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, ob. cit., pàg. 84 a 87.

⁸⁵ Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, ob. cit., pàg. 90.

⁸⁶ Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, ob. cit., pàg. 97.

⁸⁷ Sobrequés, Santiago, *La Costa Brava y Gerona*, ob. cit., pàg. 106

⁸⁸ Faulí, J., *Costa Brava*, Barcelona, ed. Planeta, 1.965, pàg. 63.

⁸⁹ Eguía, Carlos, *La Costa Brava*, Temas españoles núm. 35., Madrid, ed. Publicaciones españolas, 1.958.

any ⁹⁰, on d'una manera un tant diferent són considerats aquests itineraris, alguns obbiats i altres oblidats. En aquesta obra s'esmenta de manera molt detallada a quasi per primera vegada el camí d'Aiguablava a Fornells "A Aiguablava neix un camí que grimpa entre pinedes i tanques de filferro i passa per dalt sempre entre pins i contornejant tots els accidents de la costa arriba fins a Fornells." ⁹¹.

En un segon terme restarien per la seva importància i nombre d'alusions les guies de Jaume Sureda Prat de 1.958 *Guía internacional de la Costa Brava* on es repeteix l'estructura del recorregut Sud-Nord i amb els mateixos itineraris fins ara esmentats ⁹², de Noel Clarasó ⁹³, i la de Néstor Luján ⁹⁴, ambdues de 1.963.

A partir d'aquesta data el nombre de guies és molt més reduït així com el seu interès, mantenint-se com a capdavantera les successives reedicions de Josep Pla ⁹⁵.

4.6 Conclusions

El primer grup de conclusions que es poden extreure d'aquest treball comparatiu és el que fa referència en primer lloc, a la diferent consideració, denominació que reben aquests itineraris: "*camino de salvamento, camino de costa, camino de cornisa, camino de ronda, senderos de difícil tránsito bordeando el litoral, paseo litoral, corriol dels carrabiners*, significatiu cadascun d'ells de l'us primordial que els va originar i que respondria a recorreguts dedicats a la vigilància del litoral, camins per facilitar el salvament en el mateix, itineraris per facilitar l'accessibilitat a les diferents cales i indrets, tant per motius turístics com per l'explotació dels recursos marins, com passatjos, o itineraris més recreatius. Tot aquest conjunt de possibles denominacions conformen el que anomenem C.R., és a dir itineraris exclusivament peatonals, en el límit entre el domini públic i el domini privat.

Una altra conclusió interessant és que quasi la majoria d'aquests itineraris s'articulen a partir d'un apropament del litoral de la Costa Brava Sud-Nord i fragmentant-se aleshores en dues direccions a partir de determinats nuclis turístics importants o poblacions d'origen. La disminució al llarg del temps del nombre d'alusions d'aquests recorreguts denota d'una banda el fet que hagin estat publicacions dirigides a un turisme que cada vegada més a cercat un apropament ràpid a la platja i al Sol deixant de banda cada vegada més, el coneixement a fons de les belleses pròpies de la Costa Brava, mantenint-se però alguns com el cas de S'Agaró o el de calella a Llafranch, etc..., com a fites o atractius turístics d'aquesta costa.

Una consideració paral·lela és la lectura de l'obra d'en Pla ⁹⁶, on es fan referències a altres recorreguts semblants a Mallorca i Menorca. Concretament en aquest darrer cas al camí de circumval·lació anomenat Camí de Cavalls que voreja literalment la costa.

Per concloure es fa una relació municipi a municipi dels diferents recorreguts detectats en aquest capítol a partir de la primera dada en què això succeeix.

⁹⁰ Romero, Luis, *Costa Brava*, ed. Cyd, 1.958, fotografias de F. Català Roca.

⁹¹ Romero, Luis, *Costa Brava*, ob. cit., pàg. 118.

⁹² Sureda Prat, Jaume, *Guía Internacional de la Costa Brava*, ed. Costa Brava, 1.958

⁹³ Clarasó, Noel, *La Costa Brava*, Barcelona, ed. Lumen, 1.963

⁹⁴ Luján, Néstor, *Costa Brava*, Barcelona, ed. Noguer, 1.963.

⁹⁵ Pla, Josep, *Guía de la Costa Brava*, ob. cit.

⁹⁶ Pla, Josep, *Tres Guies*, Mallorca Menorca Eivissa, Barcelona, ed. Destino, 1.976, Vol. 30., obra completa.

4.6.1 Inventari de les Referències Literàries Trobades.

Aquesta relació es completa amb el plànol resum de les referències literàries adjunt (plànol 4.3)

- Blanes.
 - Itinerari per anar a cala Sant Francesc, anterior a 1.925.
 - Itinerari d'accés a Santa Cristina des de Blanes passant per la punta del convent i Sant Anna, 1.929-1932.
 - Itinerari des de Sa Forcanera a Cala Bona i Sant Francesc, 1.953.
- Lloret
 - Itinerari d'accés a Cala Canyelles, 1.925.
 - Itinerari d'accés a Cala Banys, Fanals i Boadella, 1.925.
 - Itinerari de Lloret a Cala Morisca, des de Canyelles, 1.945.
- Tossa
 - Itinerari camí dels Cards, 1.929.
 - Itinerari de Lloret a Tossa, 1.941.
 - Itinerari Camí de Ronda la Vila Vella, 1.953.
- Sant Feliu de Guíxols
 - Itinerari fins a Canyet, 1.925.
 - Itinerari fins a la Conca, 1.925.
 - Itinerari des de Sant Feliu a Canyet, per Cala Bigatà, 1.945.
 - Itinerari Camí de les Cales, 1.945.
- Castell-Platja D'Aro
 - Itinerari passeig de mar a S'Agaró, 1.925.
 - Itinerari Camí de Ronda de S'Agaró, 1.953.
- Calonge
 - Itinerari des de Calonge a Torre Valentina, 1.950.
- Palamós
 - Itinerari fins el Far, 1.925.
 - Itinerari fins a Cala S'Alguer, Castell i Cap Roig, 1.925.
 - Itinerari fins a la Fosca, per El Padró i el Cap gros, 1.932.
- Palafrugell

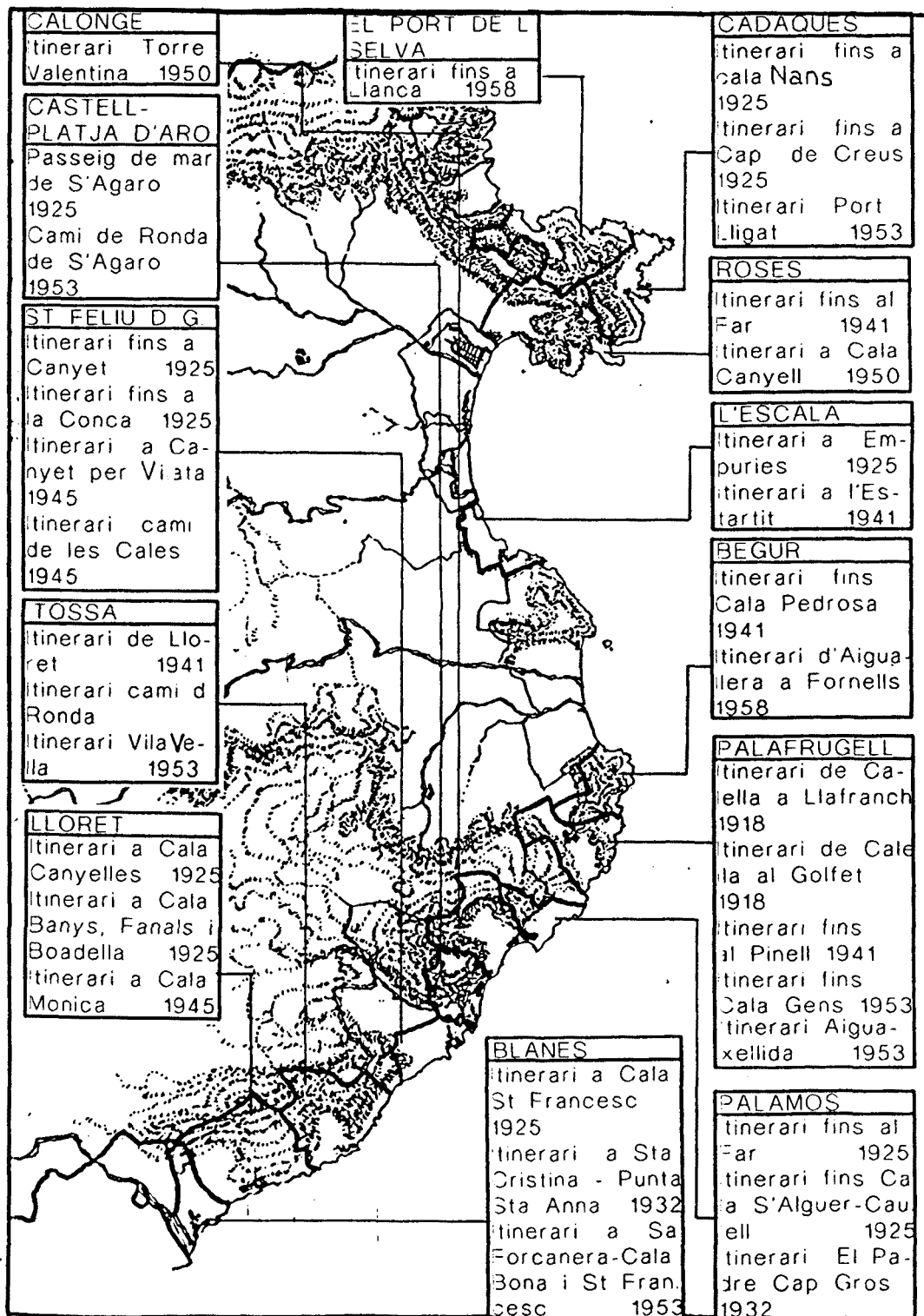

Figura 4.3: Plànol resum de les referències literàries

- Itinerari de Calella a Llafranch, 1.918.
- Itinerari de Calella al Golfet, 1.918.
- Itinerari fins al pinell, 1.941.
- Itinerari fins a Cala Gens, 1.953.
- Itinerari fins a Aigua Xelida, 1.953.
- Begur
 - Itinerari accés a cala Gens i cala Padrosa, 1.941.
 - Itinerari des d'Aiguablava a Fornells, 1.958.
- L'Escala
 - Itinerari de l'Escala a Empúries, 1.925.
 - Itinerari de l'Escala a l'Estartit, 1.941.
- Roses
 - Itinerari fins al Far, 1.941.
 - Itinerari des del Far fins a Cala Canyelles, 1950.
- Cadaqués
 - Itinerari fins el Far de Cala Nans, 1.925.
 - Itinerari fins el Cap de Creus, 1.921.
 - Itinerari fins a Port Lligat, 1.953.
- Port de la Selva
 - Itinerari des de Port de la Selva fins a Llançà, 1.958.